Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor
Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links
Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

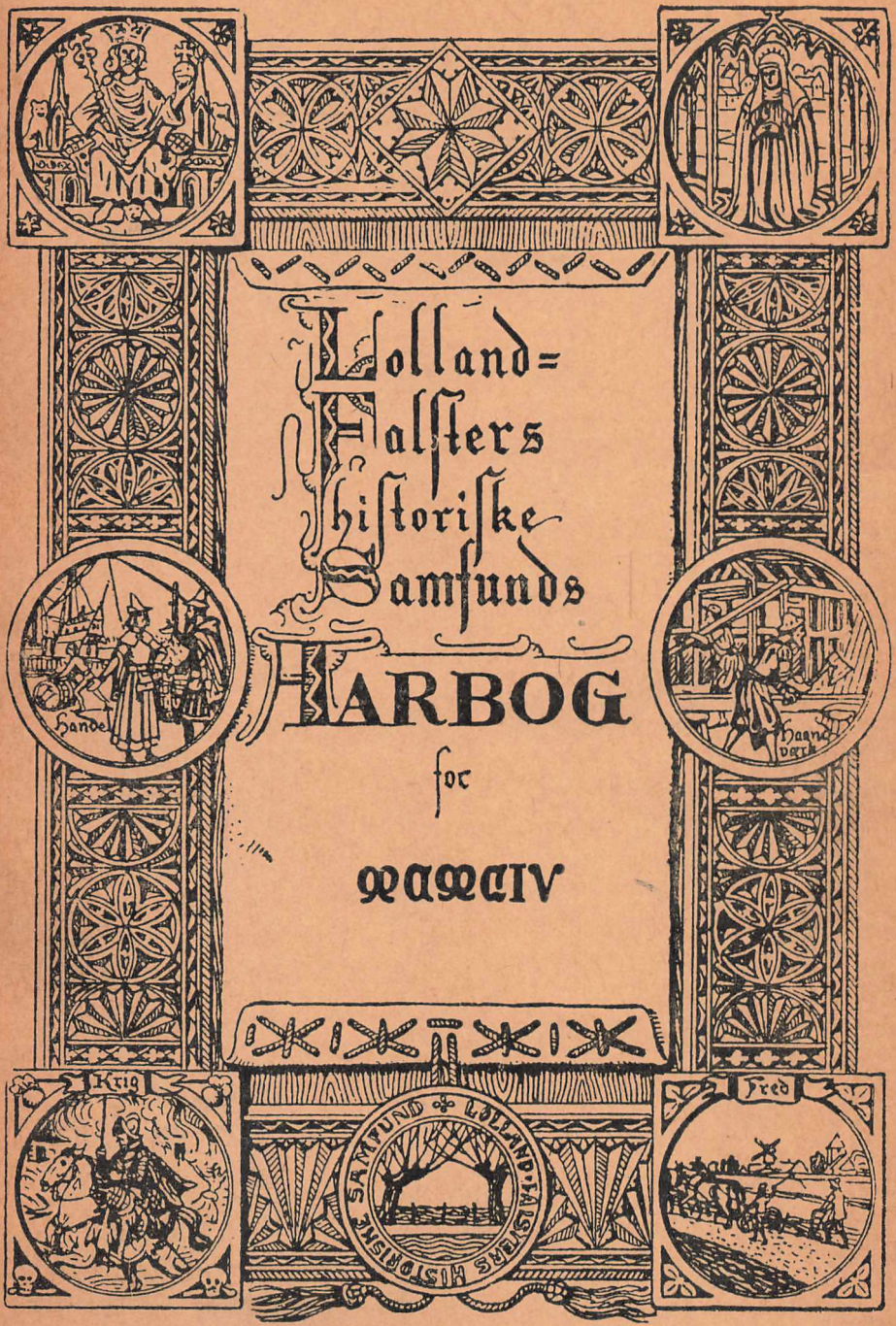

Register Aarbog XL—XLII

Redaktionsudvalg:

Lærer *Svend Jørgensen,* M. F., Toreby, Søllested.
Rektor *L. Willesen,* Nykøbing F.
Lærer *A. H. Bendsen,* Bandholm.
Baron *R. Bertouch-Lehn,* Højbygaard, Rødby.

Manuskripter til Aarbøgen bedes sendt
til sidstnævnte.

Lolland-Falsters historiske Samfund

Aarbog XLII
1954

VII Række - Bind III

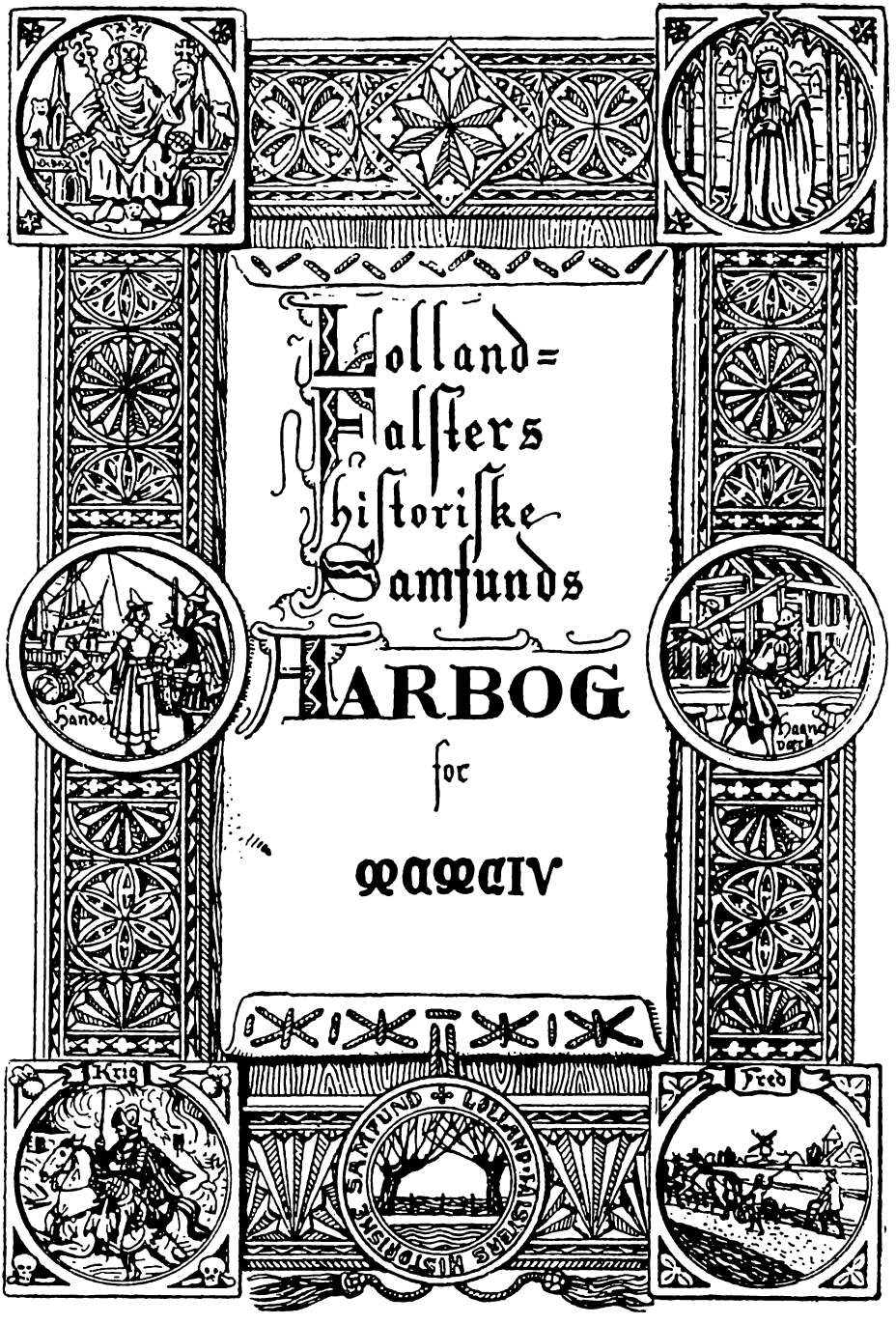

Lolland-Falsters historiske Samfunds ÅRBOG

for

MCMCIV

1954
STIFTS-TRYKKERIET
Nykøbing F.

Indhold.

Stiftamtmand, Greve *Reventlow:* Side
Svend Jørgensen 60 Aar 287

Folketingsmand *Sv. Jørgensen:*
Fra Kanonbaads-Krigen. Affæren ved Lolland 289

Overinspektør ved Nationalmuseet, Dr. phil. *Therkel Mathiassen:*
En Stenalderboplads ved Nagelsti 295

Adjunkt *Niels Holtse:*
Om gårdenes beliggenhed i Stokkemarke by før udskiftningen 307

Førstelærer *A. E. Nørdrup:*
Hovederne paa Horbelev Kirke og »Visen om Hr. Truels Døttre« 321

Gaardejer *Chr. Olsen:*
Skovby Nor gennem 100 Aar 332

Førstelærer *Birger Isaksen:*
Lollandsk Landboliv i gamle Dage 345

Genealog *Alfred Larsen & Fru Gudrun Larsen:*
Magister Oluf Lundts optegnelser i Væggerløse kirkebog (fortsættes) 354

Skovrider *Chr. D. Schrøders* personlige Oplevelser under Stormfloden i 1872 373

Smaastykker:
Da kronprinsen kom til Lolland. Af *Alfred Larsen* 380
En Holsteners rejse til Lolland i 1840. Af *Rud. Bertouch-Lehn* ... 382

Fra Bogverdenen ved *Rud. Bertouch-Lehn* 385

H. Norling-Christensen: Romerske Glaskar i Danmark. (Fra Nationalmuseets Arbejdsmark, 1953). — Chr. Ax. Jensen: Danske adelige Gravsten fra Sengotikens og Renaissancens Tid. — Albert Fabritius: Slægten Wichfeld (Dansk Adels Aarbog, 1953). — Marius Hansen: Udgravningerne paa Lollands Albue. (Lolland-Falsters Stiftsmuseums Aarsberetning, 1952). — Tage Christiansen: Kirken den er et gammelt Hus. — August F. Schmidt: Hegn och Markfred. — Aage Jørgensen: Danske Landsbykirker. — Georg Wiingaard: Dem fra Lolland. — Peter Freuchen: I al frimodighed. — Danmarks Kirker, udg. af Nationalmuseet. — N. Junker Jacobsen: Nykøbing F. Sygehus 1854—1954. — Naturfredningsforeningens årsskrift 1952. — »Perlestikkerbogen«, udg. af Samfundet for dansk Genealogi og Personalhistorie.

Årsberetning 395

Uddrag af regnskabet for 1952—53 398

Nye medlemmer 400

Meddelelser til medlemmerne 401

Register for årbøgerne XL—XLII (Række VII) ved Alfred Larsen... I-XX

Svend Jørgensen 60 år.

Når talen er om Lolland-Falsters Historiske Samfund, vil ingen med lidt kendskab til forholdene være i tvivl om, hos hvem tyngdepunktet i samfundets arbejde ligger.

Folketingsmand, lærer Svend Jørgensen, som den 23. november 1953 fyldte 60 år, har siden amtsforvalter Holck's tid været den drivende kraft i samfundets virksomhed; som mangeårigt medlem af bestyrelsen, som samfundets sekretær og kasserer udfører han et stort og anerkendelsesværdigt arbejde i det daglige; bistået af sin hjælpsomme hustru tilrettelægger og leder han samfundets sommer-udflugter på en sådan måde, at disse udflugter for medlemmerne er kommet til at stå som indholdsrige og tillige fornøjelige oplevelser, som man for hver gang ser hen til.

Men den betydeligste indsats i Historisk Samfund's tjeneste har folketingsmand Svend Jørgensen ydet som redaktør af vor årbog, et arbejde, der lægger beslag på megen tid og indebærer en vurdering af materialet, som kræver ikke blot historiske kundskaber, men også skønsom bedømmelse af, hvilket stof af forskellig art en sådan årbog bør indeholde.

Da folketingsmand Svend Jørgensen i 1940 tiltrådte dette hverv, havde han de bedste forudsætninger for at kunne bestride det; hans historiske interesser, hans omfattende historiske kundskaber, og hans klare litterære bedømmelse gjorde ham selvskreven til denne post; han påtog sig den beredvilligt, og når Lolland-Falsters Historiske Samfund's årbog i lødighed er smukt placeret i rækken af tilsvarende årbøger, tilkommer æren herfor i første række vor årbogs redaktør.

Svend Jørgensens virksomhed som forfatter og skribent er også kommet vort samfund til gode, dels derved, at det altid vil give en forening et godt omdømme, at der fra en af de ledende udgår en anerkendt skribentvirksomhed, dels direkte derved, at årbogen har kunnet optage en lang række værdifulde afhandlinger fra hans hånd.

Værdifuldt er det også, at Svend Jørgensen har gode tilknytninger inden for kredsen af landets historieforskere; også dette er ofte kommet vort samfund til gode.

Inden for historieforskningen har det navnlig været den folkelige kulturs historie, Svend Jørgensen har helliget sig, og inden for denne gren er hans bestræbelser for ved universitetet at få oprettet en lærestol i kulturhistorie (folkekultur) nu kronet med resultat.

Mange tråde samles i folketingsmand Svend Jørgensens hånd; hvad han får tid til ud over sin gerning som lærer i den danske folkeskole er mangfoldigt; vi er taknemmelige for, at han helliger Lolland-Falsters historiske Samfund så stor en del af sin interesse og sin knapt tilmålte tid.

I anledning af den 60-årige fødselsdag bringer vi folketingsmand Svend Jørgensen vort samfunds oprigtige tak og hjertelige lykønskninger og ønsker ham rige og gode år i fremtiden.

December 1953.

F. Reventlow.

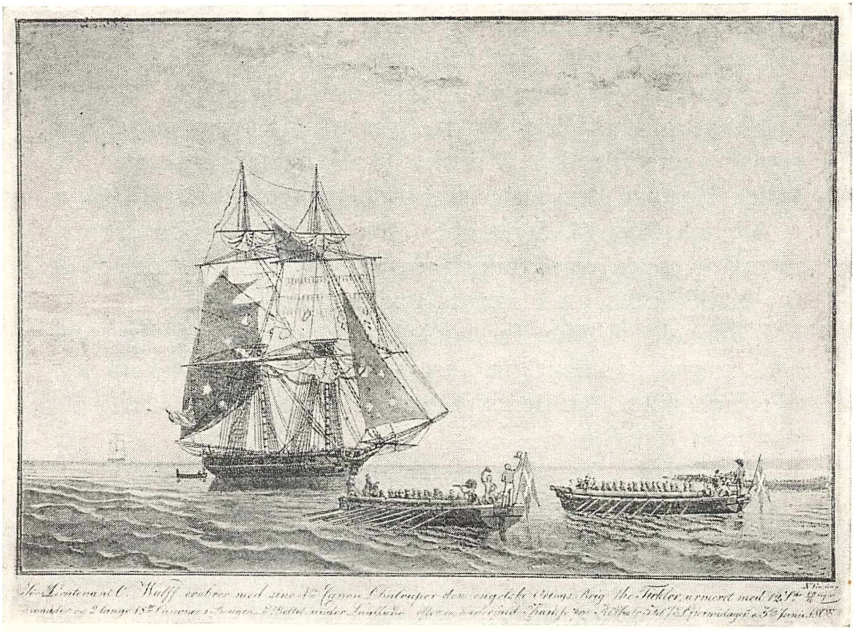

Søe-lieutenant C. Wulff erobrer med sine 4re Canon-Chalouper den engelske Orlogs-Brig: the Tickler, armeret med 12 Stk. 18 Pd.-diger Caronader og 2 lange 18 Pd. Canoner i Bougen — i Beltet, under Laaland, efter en hæderfuld Kamp fra Kl: halv 5, til 7½ Eftermidagen d: 3die Juni, 1808

Fra Kanonbaads-Krigen

Affæren ved Lolland.

Af *Svend Jørgensen.*

Udfor Falsters Nordkyst ligger den lille Ø eller Holm Dyrefod. Her rørte der sig i Forsommeren 1808 et travlt Liv. Den lille Ø var nemlig blevet et af Hovedpunkterne i Kanonbaadskrigen.

Englænderne havde 1807 røvet vor Flaade, og hvad de ikke havde taget, var ødelagt. Med Danmarks Storhandel var det forbi, og Handelsflaaden, som Landet med Rette var stolt af, var taget eller i hvert Fald lammet.

Forud var gaaet »den florisante Tid«, hvor Dannebrog vajede paa alle Have; men paa nogle faa Maaneder var det

forbi. Skibene blev taget, og Besætningerne maatte vandre i »Prisonen«. De, der slap helskindet hjem, saa pludselig sig og deres Familier truet af Arbejdsløshed og Nød.

Mange af disse lod sig da hverve til Kaperskibene, der skulde »gøre Fjenden Afbræk«, skaffe Staten Indtægter, de ledige Hænder Beskæftigelse og de mange Munde Brød.

Allerede den 14. September 1807 udstedtes i Rendsborg, hvortil Kongen og Kronprinsen var flygtet, et »Reglement for Kaperfarten og Prisernes lovlige Paadømmelse«.

I Henhold til dette forvandledes mange af de Skibe, som før var gaaet i udenrigsk Fart, ved Hjælp af 3—4 Kanoner til Kaperskibe og Besætningen til Kapergaster, der ofte gjorde et rigt Bytte.

Men heller ikke Marinen laa paa den lade Side.

I Stedet for de stolte Fregatter og Korvetter, som Englænderne havde taget, byggedes Kanonbaade. Disse var store, aabne Baade, armeret med et Par Kanoner og med en Besætning paa godt et halvt hundrede Mand.

Kanonbaadenes eneste Drivkraft var Aarerne, og tit var det et drøjt Arbejde at ro de store, tunge Baade i alskens Vejr. Stundom kunde det dog ogsaa være en Fordel, nemlig i stille Vejr. Da var Kanonbaadene paa deres Plads, naar en eller anden fjendtlig Orlogsmand havde vovet sig for nær Kysten.

Kanonbaadene, der var at betragte som Orlogsfartøjer og kommanderedes af Flaadens Officerer, bemandedes med udskrevet Mandskab. Mange meldte sig forøvrigt frivilligt, lokket af Udsigten til de eventuelle Prisepenge, som ogsaa kom Orlogsgasterne til Del.

Efterhaanden byggedes der saa mange Kanonbaade, at det begyndte at knibe med at faa uddannet Mandskab. Alene i 1808 gjorde man 170 færdige. Stiftamtmanden paa Lolland-Falster forærede saaledes Egetømmer, og Borgerne i Nakskov gav frivilligt 700 Rdlr. til Bygning af en Kanonbaad. I Sommeren 1808 kom en hel Flotille paa 20 af disse Baade til Nakskov for at faa Besætningerne kompletterede.

Farvandene omkring Lolland og Falster var som skabt til en Tumleplads for Kaperskibe og Kanonbaade. Fra deres

Tilholdssted i Nakskov og understøttet af Batterierne ved Taars, Korsnakke, Fejø, Guldborg, Dyrefod og Grønsund vovede de sig ud for at afskære et eller flere af Skibene i de fjendtlige Konvojer, ja stundom tog de ogsaa dristigt Kampen op med selve det ledsagende Orlogsskib.

— — —

I Foraaret 1808 laa Premierløjtnant *Christian Wulff* med sine Kanonbaade ved Dyrefod.

Ifølge Admiralitetets Fortegnelse over indkomne Breve 1808 fremgaar det, at han i April Maaned var i Stege for at faa de der rekvirerede Tømmermænd, hvilket dog ikke lykkedes for ham. Den 3. Maj opgiver han »en Bugt, kaldet Kiernemelk, sammen med Dyrefods Batterie, som den bedste militaire Station for Canon-Chalupperne«.

Den 9. Maj gentages en Forespørgsel, »om han maae placere de 2de i Nyekøbing byggede Canon-Chalupper i Kiernemelksbugten ved Dyrefods Batteriet«.

Den 17. Maj mangler han endnu 18 Mand i Besætningen, og den 18. spørger han, om de af Løjtnant Cederfeldt til Falster førte »2de Canon-Chalupper maae stationeres ved Kiernemelks-Havnen«.

Den 23. Maj melder han sin Ankomst med 2 Kanonbaade til Stationen mellem Gaabense og Vordingborg, og den 30. Maj har han »faaet Commando paa de manglende 16 Mand«, medens han samtidig maa sende Løjtnant Grootschilling til Femø og Fejø for at konvojere Kornskibe.

Fra den 3. Juni er hans Indberetninger til det kgl. Admiralitet bevarede. Det hedder heri:

Underdanigst Rapport!

Siden min seneste Rapport til det høje Collegium har jeg været paa Fæjøe. Jeg saa intet fiendtligt. Den 1. Juni gik jeg med de 4 Canon-Chalupper tilbage hertil Stationen og modtog en Deel med Korn ladte Skibe. Da der endnu er flere Korn-Skibe, saavel ved Bandholm som Fæjøe, gaar jeg i Dag med de 4 Canon-Chalupper derhen.

Alle de Efterretninger, jeg har faaet Vester fra, stemmer overens deri, at der imellem Langeland og Lolland kuns krydser en fiendtlig Brig og en armeret Jagt, hvilken sidste endnu for faae Dage siden har taget to Iis-Baade. Jeg har besluttet at søge disse fiendtlige Skibe, og

haaber at dersom jeg er saa heldig at træffe dem i Vejr og under Omstændigheder, som tillader Canon-Chalupperne at agere, da at udrette noget imod dem.

Canon-Chaluppen Litra D no 8 ved Dyrefod Batteriet
den 3. Juni 1808.
C. Wulff.

Nu udvikler Begivenhederne sig med rivende Fart.

Kl. 7 om Morgenen den 4. Juni gik Premierløjtnant Wulff med sine 4 Kanonbaade fra Fejø og holdt Raagøsund ud. Kl. 9½ fik de en Sejler i Sigte, som stod Bidevind ud fra Landet. Det var den engelske Orlogsbrig »the Tickler« armeret med 12 Stykker 18 Pd.s Caronader, 2 Stykker lange 18 Pd.s Caronader i Bougen og en Besætning paa 50 Mand.

Det saa ud til, at Briggen havde Lyst til at komme i Lag med Kanonbaadene; thi saa snart den fik de danske Baade i Sigte, faldt den straks af og styrede N.V.

Kl. 3 om Eftermiddagen laa Kanonbaadene tværs for Taars, og Briggen laa 3 Mil S.V. for dem. Imidlertid havde Vinden lagt sig; det blev næsten stille, og Wulff besluttede nu at indhente Fjenden ved Hjælp af Aarerne. Fra Taars var Løjtnant de Coninck kommet til med 2 Kanonbaade, og alle 6 Baade roede af alle Kræfter ned mod Briggen.

Løjtnant de Conincks Kanonbaade og i Særdeleshed hans egen, der var en forandret Jagt, kunde imidlertid ikke følge med og blev saaledes kun Tilskuere til de følgende dramatiske Begivenheder.

Samme Rolle maatte en fjendtlig Fregat, der laa omtrent 2½ Mil Syd for paa Grund af Vindstille, og som Briggen signalerede med, finde sig i at indtage.

De 4 Kanonbaade roede i Frontlinie løs paa Briggen og begyndte Kampen Kl. 5½. Briggen søgte stadig at vende Bredsiden til Kanonbaadene for at give dem det glatte Lag, men den svære Dønning besværliggjorde Manøvrerne og Træfsikkerheden, hvorimod Baadenes Kanoner havde Held til at ramme Briggens Master og Takkelage, som snart kom til at se ilde ud.

Under Kampen var det imidlertid begyndt at lufte, og det maatte nu forudses, at Fregatten snart vilde kunne komme

den haardt trængte Brig til Hjælp. Det gjaldt derfor om at handle hurtigt, og der blev nu gjort klar til Entring om Bord paa Kanonbaadene, medens disse samtidig roede henimod Briggen. De engelske Orlogsmatroser turde imidlertid ikke afvente de danske Gasters Entring af Skibet. Da disse var naaet Briggen paa et Geværskud nær, raabte Englænderne, at de overgav sig.

Premierløjtnant Wulff gik straks om Bord og fandt Chefen, Kaptajn John Watson Skinner, dræbt af en Kugle gennem Hovedet, og 7 Mand saarede. Briggen var en god Prise. Den var kun 3 Aar gammel, og selv om Master og Takkelage havde lidt betydeligt under Kampen, var den dog stadig manøvredygtig.

Kl. 7½ var Kampen endt med de danske Orlogsgasters fuldstændige Sejr. Paa dansk Side var kun 1 Mand saaret, nemlig Løjtnant *G. Grootschilling,* der havde faaet en Kugle gennem højre Arm. Premierløjtnant Wulff var meget bekymret for ham, da han frygtede for, at Armen maatte sættes af. Iøvrigt havde Grootschilling under Kampen vist Mod og Uforfærdethed, hvorfor Wulff ikke glemmer ham i sin Indberetning til Admiralitetet. Ligeledes nævnes med Hæder Maanedsløjtnanterne *Stæhr* og *Fisker.*

Blandt de menige var der dog især en Mand, der udmærkede sig under Kampen. Det var fuldbefaren Matros *Johan Andrea* fra Taars. Han fik nu som »kendt Mand« den Opgave at lodse Briggen gennem Fjorden ind til Nakskov, medens Premierløjtnant Wulff sætter sig i Chefskahytten og skriver sin Beretning om Dagens mangeartede Begivenheder. Han underskriver den »Briggen »the Tickler« bugserende indefter Nakskov Fjord den 4. Juni 1808«.

Til Nakskov var Rygtet om Erobringen allerede naaet, og Orlogsgasterne modtoges med enorm Begejstring.

Selve den øverstbefalende paa Lolland, Oberst Lassen, kom senere til Nakskov for at se paa »the Tickler«; men han syntes ganske vist mest optaget af Vrede over, at en Borgerofficer ikke var optraadt korrekt ved de engelske Fangers Modtagelse. Medens Briggens Kaptajn, John Watson Skinner, blev begravet med militær Honnør, maatte Resten

af dens Besætning vandre i Fangenskab. Premierløjtnant Wulff fik følgende Kvittering for deres Aflevering:

Af Hr. Premier Lieutnant von Wulff af Søeetaten er de af ham paa den engelske Prise Briggen »The Tickler« gjorte Krigsfanger 5 Officerer og 44 Mand mig rigtigt afleveret.

Naskou, den 5. Juni 1808

Simonsen,
Major og Battaillons Comandeur.

»The Tickler« blev repareret i Nakskov, og den 26. Juli meldes det, at den nu er i Stand, »naar det fra Holmen rekvirerede erholdes«. Den 11. August hedder det i Admiralitetets Fortegnelse over indgaaede Skrivelser, at Premierløjtnant Wulff tillige med øvrige Udkommando er tilfreds med Kollegiets Bestemmelser angaaende Delingen af Prisepengene for Briggen »the Tickler«.

Disse Penge faar han imidlertid først udbetalt 1811. Da søgte han om Forskud paa sine Prisepenge for at kunne udbetale Restkøbesummen, 55000 Rdlr., paa »Petersgaard« i Sydsjælland, som hans Morfader, Peter Johansen, havde opført, men som efter dennes Død 1798 blev købt af Kronen, der dog 1810 igen solgte den til den tidligere Ejer af »Nordfeld« paa Møen, Jacob Benzon Resch. Wulff fik da som Forskud 1400 Rdlr. slesv.-holst. Courant og 16000 Rdlr. dansk Courant.

1812 fik han igen Forskud paa Prisepenge, og disse var da opgjort til ialt 4100 Rdlr. slesv.-holst. Courant og 126900 Rdl. dansk Courant.

Premierløjtnant Chr. Wulff gjorde senere en straalende Karriere, men Grunden hertil lagdes hin Sommerdag ved Lollands Kyst. Han var saaledes Chef for Korvetten »Diana«, som 1825—26 var paa Togt til Vestindien, og 1840—41 Chef for Fregatten »Bellona«, der var paa Togt til Sydamerika. Ved sin Hjemkomst herfra blev han udnævnt til Kontreadmiral.

Han døde 66 Aar gammel den 17. Marts 1843 i København og ligger begravet paa Holmens Kirkegaard.

En Stenalderboplads ved Nagelsti.

Af *Therkel Mathiassen.*

Paa et saare skønt Sted, et skovklædt Næs ved Guldborgsund overfor Nykøbing, har den største kendte Boplads fra Yngre Stenalder paa Lolland-Falster ligget. Naar man fra Jernbanebroen følger Kysten mod Syd langs Lollandssiden, langs Eggert Petersens Planteskole, springer der et Næs frem, bevokset med høje Træer. Det er Østenden af en større Holm, ca. 300 m lang og paa Midten 75 m bred, omgivet af lave Mose- og Engstrækninger, Nagelsti Engmose, og mod Øst af Guldborgsund. Selve Næsset har aldrig, i hvert Fald ikke i nyere Tid, været dyrket, men er bevokset med Hasselkrat, omkranset af en Række store, smukke Ege; Resten af Holmen henligger mest som Græsmark, men har dog i nyere Tid været pløjet enkelte Gange. Arealet tilhører Gaardejer Johannes Høy i Nagelsti, og det har Matr. Nr. 15 c af Nagelsti, Thoreby Sogn, Musse Herred.

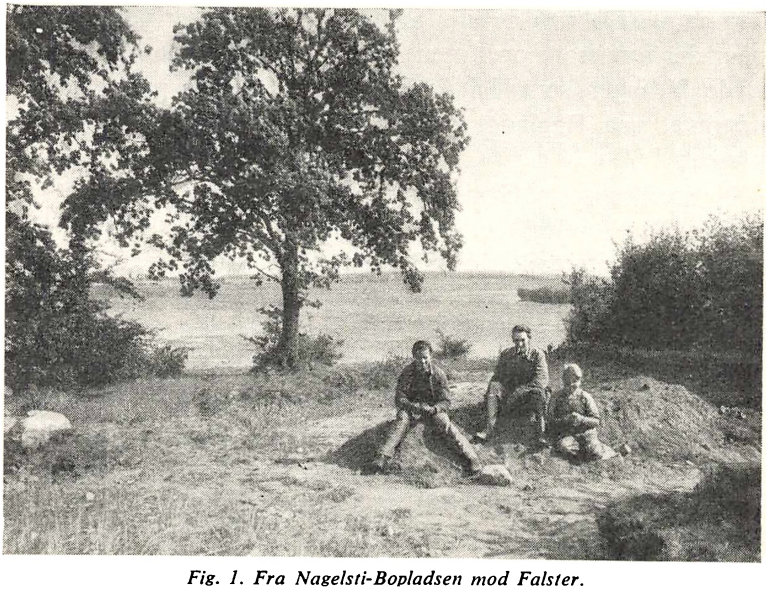

Fig. 1. Fra Nagelsti-Bopladsen mod Falster.

Da engang i forrige Aarhundrede Dæmningen Syd for Næsset blev bygget for at hindre det salte Vand i ved særlig stærkt Højvande at trænge ind over Engen, blev Næssets yderste Spids gravet bort, og derved er utvivlsomt en Del af Bopladsens rigeste Del blevet bortgravet. Den Mand, der opdagede Bopladsen, var den tidligere Mesterbokser, nu Repræsentant Kai Axel, som paa en Spadseretur langs Kysten her i 1950 fandt Flintafslag og Redskaber langs Stranden ud for Næsset. Ved at stikke Spaden i Jorden oppe paa Næsset opdagede han, at der her var rige Kulturlag; han traadte i Forbindelse med Stiftsmuseet i Maribo, der stillede nogle Penge til Raadighed for ham, saa han kunde foretage en Gravning for dette Museum, efter Vejledning af dette Museums Leder, Adjunkt S. Laursen. Da denne Gravning, der foretoges i Oktober 1950, gav et ret rigt Udbytte, blev Nationalmuseet interesseret og foretog med undertegnede som Leder Gravninger 4.—14. September 1951 og 2.—7. September 1953; i den første deltog stud. mag. Bjørn Fabricius og Kai Axel, i den anden den meget oldsagsinteresserede Kjeld Snedker, Nagelsti; desuden deltog som Medarbejdere forskellige interesserede fra Nykøbing, ikke mindst den gamle Købmand Vilh. Sidenius, der altid er paa Færde, naar der foregaar noget med Arkæologi paa Egnen. De fleste af de Oldsager, som Kai Axel og Kjeld Snedker privat havde udgravet paa Bopladsen, overlod de velvilligt til Nationalmuseet.

Nationalmuseets Gravninger omfattede ialt 75 m^2; heraf var de 60 paa selve Næsset, i Fortsættelse af Kai Axels Gravning. De resterende 15 m^2 omfattede dels en Gravning omkring et Ildsted, som Kai Axel havde fundet 15 m fra den store Gravning, længere inde paa Holmen, dels en 7 m lang Grøft fra Holmens Sydrand ud i Mosen, omtrent ud for det omtalte Ildsted. Tidligere havde Kai Axel og Kjeld Snedker gravet et Hul omtrent midt paa Holmen, ca. 150 m fra Næsset, hvor der øjensynlig har været en sumpet Lavning, der er blevet fyldt med Affald, ligesom Købmand Sidenius havde gravet en Grøft ud for Sydkysten omtrent midtvejs mellem dette Sted og Næsset. Over det meste af

Holmen kan der findes Flintafslag i Overfladen, men noget egentligt Kulturlag er der kun enkelte Steder.

Paa selve Næsset havde det oldsagsførende Kulturlag en Tykkelse, der oftest laa omkring 40—50 cm; det var ret tørt, og næsten alt, hvad der hed Knogler og Bensager, var hensmuldret og opløst. Kulturlaget undersøgtes i Lag paa 10 cm Tykkelse, men nogen væsentlig Forskel i de forskellige Lags Konsistens eller Indhold kunde ikke konstateres. Det meste, der fandtes, var naturligvis Affald og Spaaner fra Tilhugningen af Flintredskaber. Flinttætheden var størst længst ude mod Næsset, hvor Antallet af Stykker pr. Kvadratmeterlag i Reglen laa imellem 100 og 200, i enkelte Felter dog 2—300, medens den aftog indad mod Land, hvor den i den øverste Feltrække oftest laa under 100. Ved Grænsen mellem det af Nationalmuseet og Kai Axel udgravede, langt ude paa Næsset, fandtes en ret regelmæssig Stenlægning af ret store Sten, 1,35 m lang og 1,05 m bred; af Stenene viste de 3 sig at være Kværnsten, hvoraf de 2 laa med Slidfladen nedad, een at være en større Slibesten med Slidfladen nedad. Hvad Meningen er med denne Stenlægning, er ikke helt klart; den viste ikke Paavirkning af Ild; derimod hviled den paa et 10—15 cm tykt Kulturlag, der var meget mørkt, sine Steder helt sort, kulblandet, og som indeholdt en Del Oldsager. Ogsaa andre Steder heromkring var der mindre, meget uregelmæssige Stenlægninger og Trækulspletter. Overalt i Jorden fandtes mange brændte Lerklininger og Lerklumper, og et Sted fandtes et ca. 10 cm dybt Lerlag, fyldt med brændte Lerklumper. Dette tyder paa, at der har staaet Hus paa Stedet, men kun eet Sted saas noget, der kunde ligne et Pælehul, selv om Undergrunden afdækkedes over hele det undersøgte Areal; sandsynligvis har dette Hus ligget saa højt i Kulturlaget, at dets Stolper ikke er naaet ned i Undergrunden. I denne fandtes iøvrigt flere større og mindre Gruber, antagelig Lergruber, der er fyldt med Affald. En saadan, lidt flad Grube, indeholdt to Flintøkser, en tyndbladet, sleben (Fig. 2, 3) og en spidsnakket Huløkse, usleben (Fig. 2, 2), begge hele, liggende nær sammen, vinkelret paa hinanden og øjensynlig lagt der med

Forsæt; man kommer til at tænke paa de nedgravede Flintøkser under Dørtærskelen, som endnu i forrige Aarhundrede skulde beskytte Huset mod Lynnedslag.

Lidt længere tilbage paa Næsset havde Kai Axel og Kjeld Snedker fundet et Ildsted. En Gravning her viste, at der ogsaa her var ret tykke Kulturlag, omkring 50 cm, og flere Steder saas uregelmæssige Stenlægninger; men Bevoksningen vanskeliggjorde videre Undersøgelse; Jorden var mere fugtig her, saa der var noget bedre Betingelser for Bevaring af Knogler.

I den Prøvegrøft, der fra lidt Syd fra dette Sted gravedes ud i Moseranden, aftog Kulturlagets Tykkelse gradvis, indtil det længst mod Syd kun dannede et 5—6 cm tykt Lag, dækket af dyndet Tørv. Midt i denne Grøft fandtes paa et Areal 55 × 50 cm ikke mindre end 33 Skiveskrabere, liggende sammen paa Lerbunden, et helt Depot, som man antagelig har hugget paa Stedet, da der var ret meget Flintaffald.

Naar vi nu skal betragte *Oldsagerne* fra Nagelsti-Bopladsen, maa det først slaas fast, at de gør et meget ensartet Indtryk og tyder paa, at Bebyggelsen ikke har vedvaret saa forfærdelig længe. Vel er der fundet enkelte Sager fra baade ældre og yngre Tid end Hovedbebyggelsen; men det er jo umuligt andet, end at Stenalderfolk ogsaa fra andre Perioder skulde have færdedes paa et saa tiltalende Sted. Ældre end Hovedbebyggelsen er Nakkeenden af en tyndnakket, sleben Flintøkse, fundet af Kai Axel ved Holmens Sydrand, yngre 3 Brudstykker af Flintdolke og en Flintsegl fra Dolktid, ligeledes fundet af Kai Axel nær Ildstedet, samt en Dolktidspil, det eneste fremmede Stykke, der fandtes ved Udgravningen paa Næsset, overfladisk i Kulturlaget. Ellers tilhører hele Oldsagsmaterialet *Jættestuetiden,* Midten af Yngre Stenalder, hvorfra der netop i denne Egn findes ret mange Grave, af hvilke den anseligste er Jættestuen i Flintinge Byskov.

Nedenstaaende er givet en Oversigt over det *samlede Oldsagsmateriale* fra Bopladsen, baade det, der tilhører Natio-

nalmuseet, Stiftsmuseet i Maribo og Kai Axel; i Listen er medregnet baade hele Stykker og Brudstykker.

Tyknakkede, slebne Flintøkser	35	Flækkeskrabere, lige Æg	3
Tyknakkede, uslebne Flintøkser	1	Ubestemmelige Skraber-Brudstykker	7
Tyndbladede, slebne Flintøkser	8	Flækkeknive	28
Tyndbladede, uslebne Flintøkser	4	Spaanknive	24
Spidsnakket, sleben Nakkeende	1	Skiveknive	1
Usleben, spidsnakket Huløkse	1	Flækkesegle	5
Atypiske, slebne Flintøkser	1	Tværpile	38
Fliser af slebne Flintøkser	42	Tværpile, Forarbejder	2
Kærneøkselignende Flintstykker	3	Skafttungepile	1
Skiveøkser	8	Ildsten	3
Dobbeltægget Stridsøkse	1	Slagsten af Flint	11
Økse-Forarbejder (»Planker«)	4	Slagsten af Granit, Kvartit o. l.	13
Slebne Flintmejsler	11	Knusesten af Flint	19
Uslebne Flintmejsler	3	Slibesten af Sandsten	17
Tykke Bor	5	Kværnsten	3
Flækkebor	7	Glittesten af Flint	9
Skivebor	9	Spillebrikker af Flint	7
Spaanbor	32	Benodde	1
Skiveskrabere	428	Trykstokke af Hjortetak	1
Spaanskrabere	332	Lerkarskaar, ornamenterede	150
Flækkeskrabere, udbuet Æg	4	Lerkarskaar, uornamenterede	2527
Flækkeskrabere, indbuet Æg	1	Lerlaag, ornamenterede	6
		Lerlaag, uornamenterede	42
		Brændte Lerklininger og -klumper	1168

Dyreknoglerne er bestemt af Konservator ved Zoologisk Museum Ulrik Møhl-Hansen, som derom gør følgende Bemærkninger:

Knoglerne er stærkt sønderbrudte som Følge af Marvspaltning, og desuden er en Del af dem hundegnavede; blot tilnærmelsesvis hele Knogler findes ikke, bortset fra Tænder paa Grund af disses større Holdbarhed.

Langt den overvejende Del af Knoglerne er af Tamdyr, Okser, Faar og Svin, og af disse er igen de allerfleste af *Okser*. Det har været ret store Okser, som det fremgaar af Maalene paa den bageste, nedre Kindtand (Nr. 3), der her

gennemgaaende ligger paa 39 mm. Paa Jættestuetidsbopladsen Bundsø laa den paa 40, hos Urokserne fra Sværdborg-Bopladsen paa 43, paa Bronzealderokserne fra Voldtofte paa 36, paa Jernalderbopladserne paa 35, paa Middelalderens paa 34. Som Sammenligning kan nævnes, at Nutidens Jerseykøer ligger paa 35 og Køerne af rød, dansk Malkerace paa 39, altsaa lignende som Nagelsti-Bopladsens. Man kan saaledes se en stadig Tilbagegang i Oksernes Størrelse fra Stenalderen til Middelalderen, og først i nyere Tid er Køerne igen blevet større.

Af *Faar* og *Svin* er der kun faa Knogler tilstede.

Af Vildt er der kun en Stump af en Tak af *Kronhjort,* et Kæbestykke af et *Raadyr* (et ret kraftigt Dyr) og et Kæbestykke af *Pindsvin.* Jagten har saaledes spillet en underordnet Rolle i Forhold til Husdyrholdet her, ligesom paa de andre Bopladser fra Jættestuetiden.

Det maa ogsaa nævnes, at der omkring Ildstedet fandtes flere smaa Stumper Knogler af *Menneske,* de fleste brændte. Om dette skal tydes som Kannibalisme er usikkert; vi kender ikke med Sikkerhed Menneskeæderi fra Yngre Stenalder, men derimod fra Ældre Stenalder (Dyrholm-Bopladsen paa Djursland).

Fig. 2 viser et Udvalg af de fundne Oldsager af Sten. 1. er en af de sædvanlige tyknakkede slebne Økser, med afslaaet Æg; næsten alle disse Stykker var mere eller mindre itubrudte. Et Par af dem har ret smal Nakke, der nærmer sig den tyndnakkede Type, men iøvrigt ret svære, med uslebne Sidekanter, som vi finder dem paa f. Eks. Blandebjerg-Bopladsen paa Langeland. 2. er den omtalte spidsnakkede, uslebne Huløkse og 3. den tyndbladede, sleben paa alle 4 Sider, som blev fundet sammen i en Grube. 4. er en lille Skiveøkse, af den kanthuggede Type; alle de fundne Skiveøkser er smaa og atypiske, som man træffer dem paa Jættestuetidens Bopladser; det samme gælder de som kærneøkselignende Stykker anførte Eksemplarer; typiske Kærneøkser forekommer ikke. 5. er et Brudstykke af en sleben Flintmejsel. 6. er et Spaanbor, 7. et Skivebor og 8.—9. tykke Bor; 8. er morsom ved, at det er en raa Flintknold, som i

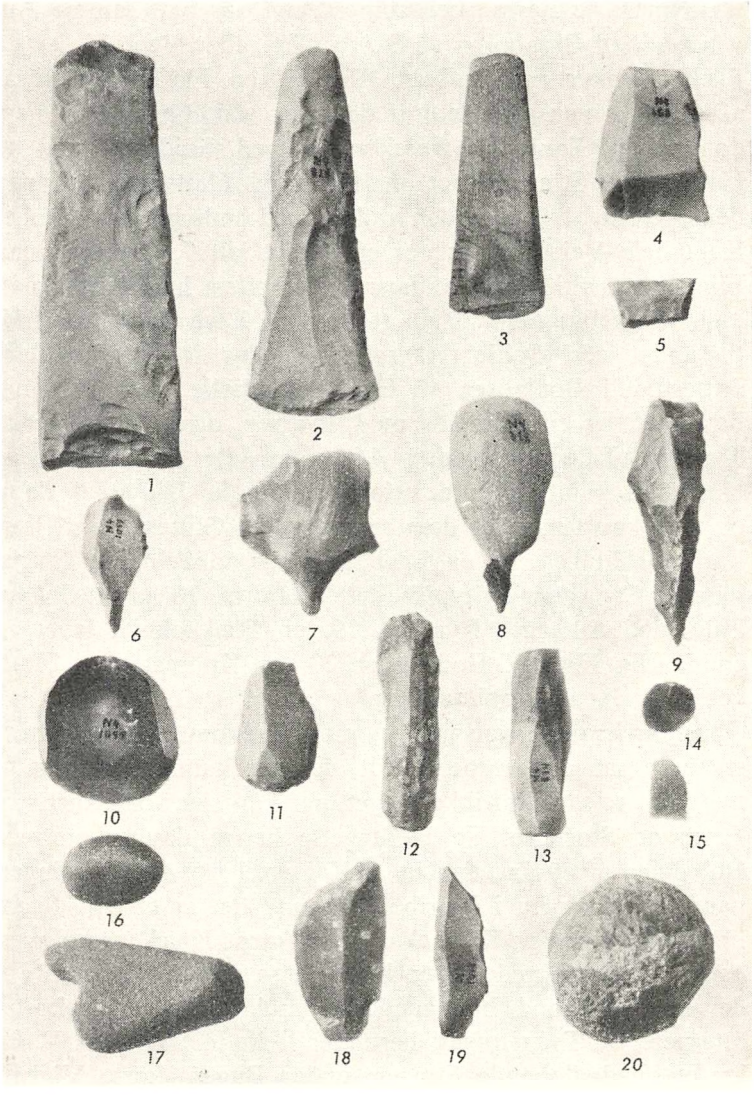

Fig. 2. Sten-Oldsager fra Nagelsti-Bopladsen.

i den ene Ende har en tilhugget Spids. 10. er en rund Skiveskraber, Bopladsens almindeligste Redskab, som det plejer at være paa Yngre Stenalders Bopladser; 11. er en Spaanskraber, der kun afviger fra Skiveskraberen ved sin mere

uregelmæssige Form, men som sikkert har haft samme Anvendelse, til Skrabning af Skind, Træ eller Ben. 12. er en Flækkeskraber med udbuet Æg; 13. en Flækkesegl til at afskære Kornaksene; flere af dem har ved Æggen den ejendommelige Glans, der fremkommer ved Gnidning mod de kiselholdige Straa. 14. er en lille, tynd Flintskive, rød paa den ene Side, hvid paa den anden, med omhyggelig tildannet Kant hele Vejen rundt; der er fundet ialt 7 af disse smaa Flintskiver, altid lavet af farvet eller oftest hvid Flint; man kan vanskeligt tænke sig, at de kan have været anvendt til andet end Spillebrikker; de kendes iøvrigt fra flere Jættestuetids-Bopladser (f. Eks. Bakkebølle ved Vordingborg). 15. er en Pilespids med Tværæg, ogsaa en velkendt Type fra Tidens Bopladser. 16. er en lille, afrundet, stærk blankslidt Flintknold; der forekommer adskillige af dem, og man kan tænke sig dem anvendt som Glittesten ved Lerkarfremstillingen. 17. er Ægenden af en dobbeltægget Stridsøkse af Grønsten, en typisk Jættestueform. 18. er en Spaankniv med tilhugget Rygside, 19. en Flækkekniv, lavet af en daarlig Flække. Endelig er 20. en Knusesten af Flint, vel anvendt til Kornknusning.

Lerkarskaarene var talrige, men forekom oftest i Smaastumper, saa det er meget lidt, der har kunnet sættes sammen; det er saaledes ikke meget, der kan siges om Karrenes Form og Størrelse. En Undtagelse herfra danner omtrent Halvdelen af et Kar, fundet af Kai Axel nær Stenlægningen paa Næsset og nu i Maribo Museum; det er et ca. 20 cm højt dobbeltkonisk Hængekar med skarpt Knæk paa Bugen og to gennemborede Ører her[1]), ornamenteret langs Randen med et Baand, bestaaende af parallele Streger og korte, alternerende Tværstreger; herunder lodrette Bælter af Vinkler og nedadløbende Streger; under Bugen korte Vinkelbaand.

Af Lerkarskaarene er kun forholdsvis faa, knap 6 %, ornamenterede. Et Udvalg af disse med de forskellige forekommende ornamentale Motiver ses Fig. 3. De fleste synes

[1]) Typen som Danske Oldsager II. 208.

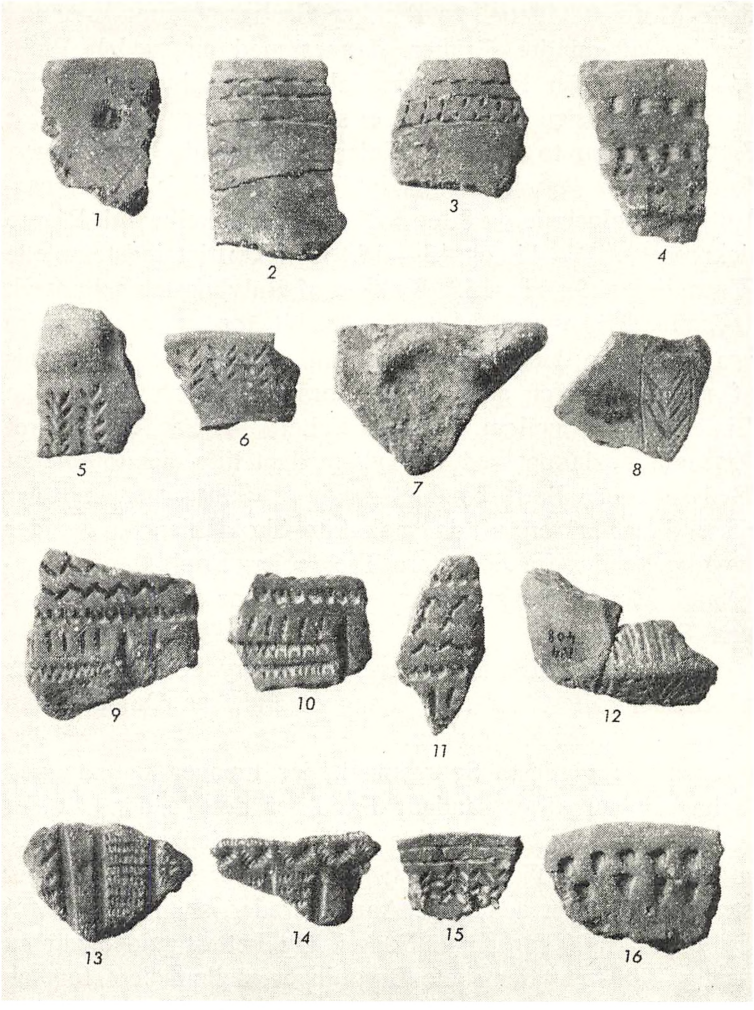

Fig. 3. Keramik fra Nagelsti-Bopladsen.

at være af forholdsvis enkle aabne Skaale af forskellig Størrelse. 5. og 12. er dog af Kar med skarpt Bugknæk ligesom det ovenfor omtalte og ligesom dette prydet med Vinkler; 5. har et gennemboret Øre. Det almindeligst forekommende ornamentale Motiv er en Række Gruber, dannet ved at stikke med en Pind, under Mundingsranden (1.); ved 4. er

dette Motiv udvidet til to Rækker Gruber og nedadgaaende Rækker af mindre Gruber, dannet med en tvedelt Pind. 2.—3. har under Randen parallele Furer, i hvis Rand der med regelmæssige Mellemrum er stukket dybere (»Furestik«); 3. har mellem to af disse Linier alternerende Tværstreger. 6. har under Randen en tredobbelt Zigzaglinie, 7. en paalagt, tyk Bølgelinie og 8. et nedløbende Vinkelbaand. Rigere dekoreret er 9.—11. og 13.—15., med kraftigt indstemplede Zigzaglinier (9., 11., 15.), Rækker af Halvbuestempelindtryk (10.; Indtrykkene udfyldt med Kridt for at kunne virke kraftigere paa den mørke Baggrund). 13. og 14. er muligvis af samme Kar, en aaben Skaal, ornamenteret med lodrette Linier og derimellem udfyldte Felter; 14. har en vandret Zigzaglinie, dannet ved Indtryk med et lille ejendommeligt Redskab, en Pind, beviklet med en Snor; øjensynlig er disse Skaar af en af de saakaldte Troldebjergskaale, der navnlig kendes fra den store Troldebjerg-Boplads paa Langeland. Men disse rigt ornamenterede Skaar er meget sjældne paa Bopladsen.

16. er et Randskaar af et Lerlaag, prydet med Rækker af Gruber; oftest har disse Laag et Hul, saa Dampen kan slippe ud under Kogningen.

Et af de vigtigste Spørgsmaal, der trænger sig paa ved Behandlingen af et saadant Fund, er dets Alder. At det hører hjemme i Jættestuetiden eller, som den ogsaa kaldes, mellemneolitisk Tid, er givet; men dette er en Periode, der strækker sig over adskillige Aarhundreder, skønsmæssigt fra ca. 2300—1800 før Kristi Fødsel. Og Jættestuetiden var en urolig Tid, hvor der skete Brydninger mellem flere forskellige Folkegrupper, dels selve det gamle Stengravsfolk, dels forskellige nyindvandrede Grupper af Enkeltgravsfolk; endelig synes Grupper af det skaanske grubekeramiske Folk at have slaaet sig ned flere Steder langs vore Kyster, og endelig fandtes der endnu Rester af det gamle Jæger- og Fiskerfolk, der bar Ertebøllekulturen. Det kan da straks siges, at der ikke er fundet noget, der ikke kan tilhøre Stengravskulturen, og man maa saaledes antage, at Nagelsti-Bopladsen har været beboet af selve Jættestuefolket. Det eneste usikre

Element er Skafttungepilen; men den er et lille, daarligt Eksemplar og er et tilfældigt Løsfund.

Fra Jættestuefolket har vi en lang Række store Bopladsfund, ordnet efter Alder: Troldebjerg, Klintebakken, Blandebjerg (alle paa Langeland), Trelleborg (Sjælland), Bundsø (Als) og Lindø (Langeland)[1]). Nagelsti-Fundet kan i Størrelse fuldtud maale sig med flere af disse; men desværre er det bedste til Tidsbestemmelse, Keramikken, her forholdsvis daarligt repræsenteret. Det synes dog, som om Nagelsti-Fundet ligger nogenlunde midt i Perioden, vel nærmest mellem Trelleborg og Bundsø. De tyknakkede Økser er næsten eneraadende, der er endnu Rester af den ældre Ornamentik (Troldebjerg-Skaalen), men det meste af Keramikken er uornamenteret, og den Udsmykning, der findes, er oftest flygtig og simpel. Der er ingen af de kraftigt profilerede Kar, som vi kender fra Blandebjerg og Trelleborg, ingen Fodskaale eller Lerskeer paa den anden Side har vi intet af den Tandstok-Ornamentik, som spiller en saa stor Rolle paa Bundsø-Bopladsen. Ser vi paa Procenttallet af ornamenterede Skaar, ligger det ved Trelleborg paa 11, ved Bundsø paa 4, her paa 6. Det er saaledes næppe meget galt, naar vi tidsfæster Nagelsti-Bopladsen til ca. 2000 f. Kr.

Hvordan formede Livet sig paa denne Boplads for 4000 Aar siden? De var Agerdyrkere, Bønder; de dyrkede Hvede og Byg, men mere primitive Former end dem, der nu gror paa Lollands fede Jord. De holdt Husdyr, Køer, Faar og Svin, samt naturligvis Hunden. De boede i lerklinede, grenflettede Hytter. I det varme, ret tørre Klima kunde Kvæget gaa ude og finde Føden hele Aaret; selve Holmen har de vel dyrket, og de omgivende Moser, der antagelig paa Grund af Landets Sænkning dengang var mere tørre end nu, kunde Kvæget vel afgræsse; men iøvrigt var Skoven, Eg med Lind og Ælm, langt mere udbredt end nu, og jagtbart Vildt, navnlig Hjorte og Vildsvin, har de naturligvis ogsaa udnyttet, ligesom de vel ogsaa har fisket i Guldborgsund; men Jagt

[1]) Angaaende disse Bopladser se min Artikel The Stone-Age Settlement at Trelleborg i Acta Archaeologica XV, 1944.

og Fiskeri har spillet en underordnet Rolle i deres Erhverv. Deres Haandværkerevner har vi stiftet Bekendtskab med gennem de fundne Sager; de har været dygtige til at hugge og slibe deres fortrinlige Flintøkser; derimod har de ikke interesseret sig særlig for at hugge Flintflækker; de fleste Smaaredskaber, Bor, Skrabere og Knive, er lavet af Skiver og Spaaner. De har ogsaa været gode Pottemagere, lavet godt brændte, tyndvæggede Lerkar og har ogsaa haft Sans for at pryde dem med Ornamenter, selv om Lerkarkunsten er i Tilbagegang fra det Højdepunkt, den naaede i Begyndelsen af Jættestuetiden. Men alt i alt faar man Indtryk af en Befolkning med blomstrende Erhverv, Mennesker, der forstod at udnytte Landets Hjælpekilder til at skabe sig en taalelig Tilværelse.

Og rundt omkring ligger deres Grave, de store 5—6 kantede Dysser og Jættestuerne, imponerende Bygningsværker, der forudsætter en vis Organisation, et Samvirke mellem mange Mennesker for at skaffe Slægtens eller Landsbyens Døde et værdigt Gravsted. Her blev de lagt ind med deres kæreste Ejendele, Manden med sin Flintøkse, Kvinden med sine Ravsmykker og begge med Lerkar med Mad og Drikke. Og der var Plads til mange i disse Grave; kneb det med Pladsen, blev de gamle Rester skubbet til Side for at give Plads for de nye.

Jættestuefolket har haft godt Fodfæste paa Lolland-Falster. Landets længste Jættestue ligger her, Kong Svends Høj ved Pederstrup, andre anselige Stuer ligger i Rykkerup Skov, Flintinge Byskov, Frejlev Skov og Glentehøj ved Birket. Men senere i Jættestuetiden kom der nye Folk ind over Østersøen og bragte Forstyrrelse i den rolige Tilværelse; det ødanske Enkeltgravsfolk har afsat sine tydelige Spor paa Lolland; vi finder deres Lerkar i adskillige sene Stengrave. Den senere Jættestuetid er som tidligere sagt en Brydningstid mellem flere Kulturer og Folkegrupper; men af den Sammensmeltning, der øjensynlig gik for sig, fremgik vort Bronzealderfolk, der gjorde vort Land til et af Europas store Kulturcentrer.

Om gårdenes beliggenhed i Stokkemarke by før udskiftningen.

Af *N. Holtse.*

Det meste af det store Stokkemarke sogn paa Midtlolland blev i 1738 indlemmet i grevskabet Knuthenborg, der også omfattede næsten al jord i de øvrige sogne vest og nord for Maribo. I årene 1803 til 1815 lod grevskabet sit bøndergods udskifte af fællesskabet[1]). Denne udstykning af landsbyjorden til samlede gård- og huslodder medførte, at mange af gårdene — der jo under fællesskabet lå samlede ved landsbygaden — blev revet ned og genopbygget ude på lodderne. Hvor omfattende byggeriet paa godset var i disse udskiftningsår, fremgår blandt andet af et overslag fra 1810[2]), i hvilket der siges, at der på det tidspunkt var udflyttet 68 bøndergårde, foruden at der var bygget 20 ganske nye huse og 3 nye skoler, samt at man regnede med udflytning af yderligere 62 gårde og opførelse af 100 huse og 4 skoler.

Dette ville svare til en udflytningsprocent for gårdene på 53, idet vi ser bort fra præstegårde, strøgods og enkeltgårde udenfor landsbyerne. Den endelige udflytningsprocent kom imidlertid op på over 57, og det var ikke mindst resultatet fra Stokkemarke, der bidrog til at sætte procenten i vejret. I denne by blev 72,4 % eller 21 af byens 29 gårde flyttet ud, uden at det derfor var godsets rekord. Senere er endnu nogle gårde flyttet eller nedlagt, således at nu kun 4 gårde ligger på deres gamle pladser i byen.

Grunden til, at udflytningsprocenten blev så høj, var kravet

om, at lodderne skulle have en bekvem form, d. v. s. ingen lange, smalle lodder med lang vej til markerne. Dette krav blev stillet af greven fra udskiftningens begyndelse, hvad følgende citater fra 1802 viser[3]): »Jeg var hos ham (d. v. s. landinspektør Egebeck) i eftermiddags for at høre hans tanker om, hvor mange gårde der kom til at flytte ud. Han talte om 9 à 10 i Hunseby. Det er vel mange, men når lodderne skal være nogenlunde regulære og så godt beliggende for hver mand, som Deres Højvelbårenhed vil have det, så bliver nok ikke færre at udflytte«. Da det kom til stykket, blev der 11 udflyttere i Hunseby. »Endelig regulære lodder, hellere een mere ud«, indprentede greven sin landinspektør. Det er klart, at de store landsbyer, Stokkemarke og Hillested, måtte have en større udflytningsprocent end småbyer som Håred i Hillested sogn eller Nørreballe i Østofte sogn, hvor man kunne gennemføre en slags stjerneudskiftning uden at gøre lodderne uforholdsmæssigt lange og derved nøjes med henholdsvis 2 udflyttere af 6 og 1 af 4. Men også bebyggelsens tæthed spillede naturligvis en rolle; således havde f. eks. Maglemer by i Hunseby sogn og Østofte by begge 19 gårde, men medens Maglemer var en tæt sammenbygget rækkeby, der måtte udflytte over 78% af gårdene, kunne Østofte nøjes med 53 %, fordi gårdene her lå spredt ved en meget lang bygade.

Til trods for, at det nu snart er halvandet hundrede år siden, alle disse gårde flyttedes ud fra landsbyerne, er det ikke svært at fastslå, hvor de i sin tid har ligget; det kan, i hvert fald for disse landsbyers vedkommende, som regel ses af matrikelsnumrene, idet udflytterlodden og dens gamle gårdsplads har samme matrikels-tal men forskelligt bogstav, lodden bogstavet »a« og gårdspladsen i byen bogstavet »b«. Udflytterbønderne fik nemlig lov at beholde deres gamle have- og gårdsplads med nogle fag af stuehuset som aftægtshus eller bolig for en arbejderfamilie. I et par af landsbyerne har gårdspladserne dog fået fortløbende numre efter gårdlodderne og huslodderne, men her fremgår det alligevel af sogneprotokollen, hvorledes de hørte sammen.

Stokkemarke er den eneste af grevskabets landsbyer, der

har voldt vanskeligheder på dette punkt, fordi de fraflyttede gårdspladser her ifølge udskiftningsplanen skulle beregnes under de indlodder, hvor de var beliggende. Greven gik ganske vist også her med til, at de udflyttere, for hvem det var muligt, fik lov til at beholde gårdspladsen til aftægt, men mod en afgift til indloddens fæster og forpligtelse for arvingerne til at lade pladsen rydde, når aftægtsfolkene var døde. Dette, at gårdspladserne hørte under de lodder, de lå på, bevirkede imidlertid, at de ikke fik særskilt matrikelsnummer eller betegnelse af nogen art, der kan forbinde dem med de respektive udlodder.

Der findes to gamle kort over byen og dens jorder; det ældste tegnet i 1809 i anledning af matrikuleringen, og det andet en kopi, der blev brugt ved byens udskiftning i 1813. Begge kort[4]) viser byen før udskiftningen så vel som de udskiftede lodder, da disse naturligvis blev indtegnet på originalkortet og forsynet med matrikelsnummer efter at udskiftningen var overstået. De fraflyttede gårde er derpå overstregede. Udskiftningskortet har ingen matrikelsnumre, og de fraflyttede gårdspladser er ikke overstregede; derimod er de nye bygninger indtegnet på deres plads på udflytterlodderne. Kortene viser os da 27 gårdes beliggenhed langs den gamle landsbygade med risgærderne om haver og vænger og langs gaden. De 2 af gårdene var i 1809 »øde«, d. v. s. uden bygninger.

Originalkortet viser tillige, hvilke gårde der blev liggende ved gaden, fordi de fik tildelt indlodderne. Det var nord for gaden, fra vest mod øst, bygningerne til:

Gallerodlod (mtr. nr. 5); *Syvkantlod* (mtr. nr. 10);
Surholtlod (mtr. nr. 11); *Havemålslod* (mtr. nr. 22);
Lungemoselod (mtr. nr. 25); *Østerskovlod* (mtr. nr. 26);

og syd for gaden:

Hestehavelod (mtr. nr. 27); *Vængemoselod* (mtr. nr. 28).

Af disse ligger nu kun mtr. nr. 22, 25, 27 og 28 på deres gamle pladser.

Det er ikke muligt ved hjælp af kortene alene at identificere andre end disse otte gårdspladser, men da de store

forandringer skete ved udskiftningen i 1813, og udskiftningsforretningen er bevaret, er det mest nærliggende at se på denne.

I den står der således om landevejen igennem byen, at den er påbegyndt afstukket på Østerskovs græsning til det østre byled og fortsættes i samme retning over hjørnet af gårdmændene Mikkel Soks og Jens Blaks urtehaver til den på byens gade påstøder den øde gårdsplads i en længde af 792 alen fra byleddet ved Østerskov.

Her nævnes to gårdspladser, nemlig de to yderst mod sydøst; men hvilken af dem var Mikkel Soks og hvilken Jens Blaks? Udskiftningsforretningen siger senere, at Jens Blak fik indlodden Østerskovlod, som hans gård lå på; det er mtr. nr. 26. Mikkel Sok må da have haft gården vest for landevejen, og da han ved lodtrækningen om udlodderne fik *Vindfældelod* (mtr. nr. 12), må denne gårds gamle gårdsplads have ligget her ved Koblet.

Den øde gårdsplads, der nævnes, er den indhegnede plads øst for gadesvinget; den skal omtales nedenfor.

Videre siges i udskiftningsforretningen, at vejen fra dette knæk går i vestlig retning over gårdmand Ole Madsens havehjørne. Dette må være den anden gård syd for gaden, og den lod Ole Madsen flytte ud på *Trehøjlod* (mtr. nr. 31).

Vejen fortsætter vestover, hedder det derefter, til den 649 alen fra det første sving med den søndre side påstøder det nordvestre hjørne af Hendrik Madsens have. Hermed må menes gården lige øst for pladsen ved Tjennemarkevejen, for der står andetsteds i udskiftningsforretningen, at den nye Tjennemarkevej østen om kirken kommer ud ved Hendrik Madsens gård; og da Hendrik Madsen flyttede ud på *Gammeltoftlod* (mtr. nr. 30), ved vi, at denne lod og husplads må høre sammen.

Herfra går vejens sydlige linie over Rasmus Blaks og Niels Blaks tofter til det vestlige byled ved Jens Badskjærs hus, siger udskiftningsforretningen. Den nye vej løber her syd for den gamle gade og gennemskærer de to gårde. Lad os gå ud fra, at Rasmus Blak har haft den østligste af de to, da han nævnes først, og om ham får vi at vide, at

han trak sig til byens sydligste udlod, *Viemoselod* (mtr. nr. 33), medens Niels Blak fik *Troneholtlod* (mtr. nr. 32), således at de ogsaa efter udskiftningen var naboer.

De øvrige veje skærer ingen gårdspladser; derimod bliver et par gårde omtalt i forbindelse med de nye skel. Således står der, at skellet mellem Syvkantlod og Surholtlod (mtr. nr. 10 og 11) gennemskærer Anders Kå's gårdsplads. Han måtte derfor flytte ud og fik en udlod ved Knuthenlunds mark, *Bagstangslod* (nu mtr. nr. 8).

Om gærdet mellem de to lodder, som nu har mtr. nr. 27 og 28, hører vi, at det støder til det sydøstre hjørne af Anders Sørensens havegærde og følger dette til gaden; og da denne mand fik *Ahjelmslod* (mtr. nr. 20), er denne gårdsplads dermed identificeret.

Under indlodden Hestehavelod (mtr. nr. 27) siges, at den tilfaldt gårdmand Niels Kjep, som efter foregående frivillig vedtægt forbandt sig til at betale de øvrige for lodden liggende, nemlig Mikkel Hansen, Hans Klemmensen, Ole Madsen og Peder Jørgensen 1000 rigsdaler courant til deling det år, de flyttede ud. Af de 5 her omtalte gårde har vi allerede identificeret de 3: Niels Kjep's (mtr. nr. 27) ligger endnu på sin plads; Mikkel Hansen er den før omtalte Mikkel Sok i den sydøstligste gårdsplads; og Ole Madsens gård, der ligeledes blev nævnt i forbindelse med landevejen, lå ud for Kældernæsvejen. Under hensyn til den rækkefølge, disse gårde nævnes i, kan vi så gå ud fra, at gården i vejsvinget har tilhørt Hans Klemmensen; og at den vest for Ole Madsens var Peder Jørgensens. Disse to mænd flyttede deres gårde ud på henholdsvis *Tammetangelod* (mtr. nr. 13) og *Snittekjærlod* (mtr. nr. 21).

Gårdmand Tømme Nielsen kunde ikke komme i Betragtning ved fordelingen af indlodderne, fordi hans gårds- og haveplads blev udlagt til skolejord. Tømme Nielsen må da have haft den gård, der på kortet ses, hvor nu lægeboligen er, da de øvrige bygninger på skolelodden var degneboligen og kapellangården[4]); han fik derefter ved lodtrækningen *Suerrodlod* (mtr. nr. 9).

Endelig bemærkes om kroen, at den fik tillagt *Kohave-*

lodden (el. Kåhavelod) d. v. s. mtr. nr. 6, da »den efter dens beliggenhed skal udflyttes og placeres så bekvemt som muligt for de rejsende«. Kroens bygninger må være den gård, som ses på kortet vest for mtr. nr. 11's gårdsplads; det vil ses, at den nye vej skærer en længe bort. I 1903 blev kroen flyttet ind i byen igen, men denne gang til mtr. nr. 11's gamle plads.

Hermed er udskiftningsforretningens oplysninger om gårdenes beliggenhed udtømt, og vi mangler endnu at identificere en række gårdspladser på lodderne mtr. nr. 10, 11, 22 og 28. Vi maa derfor tage andre kilder til hjælp.

De fleste af Stokkemarkes gårde var såkaldte ejendomsgårde, det vil sige, at bønderne fæstede jorden, men selv ejede bygningerne. Disse bygninger kunde de derfor sælge (med herskabets billigelse) og pantsætte. Derfor findes der i tingbøgerne[5]) fra Knuthenborg birk indført en del skøder og pantebreve, dog først efter 1780. I disse tinglyste dokumenter stedfæstes den pågældende gård ved, at dens naboer på begge sider nævnes. Således har i 1780 gårdmand Anders Andersen udstedt en obligation i sin gård, der var beliggende »mellem Anders Vikke's gård mod vest og Hans Jørgensen's mod øst«. Og i 1809 sælges »den gård, som Peder Vikke forhen beboede«, til Søren Andersen; »den er beliggende imellem Mads Lyders gård mod øst og Hans Mikkelsens mod vest«.

Der findes i tingbogen indført tolv dokumenter af denne art vedrørende Stokkemarke by mellem 1780 og 1813, men i nogle tilfælde drejer det sig dog om den samme gård blot til forskellig tid. For at disse spredte navne på gårdmænd skal kunne være til nogen som helst hjælp i denne sammenhæng, må de imidlertid kunne sættes i forbindelse med de senere udflytterlodder. Og dette lader sig også gøre; fæsternes skiften på de enkelte gårde er det lykkedes at følge mand for mand fra i hvert fald Svenskekrigens tid til nutiden, således at hver gårdmand, der nævnes, kan opsøges i rækken af fæstere ved en gård. Derigennem kan man se, hvilken af de nuværende gårde der er tale om; og dennes naboer i byen før udskiftningen kan da igen findes ved

hjælp af de ovenfor nævnte skøder og pantebreve. Da nu et par af de i skøderne nævnte gårde er stedfæstet ad anden vej — det drejer sig om mtr. nr. 5 og 10, der ikke blev flyttet ud — kan man ud fra dem stedfæste de gårde, der nævnes som naboer. Det viser sig da, at øst for mtr. nr. 10 lå gårdspladsen til *Lillemaglelod* (mtr. nr. 19); og derefter fulgte mod øst gårdspladserne til *Humlemoselod* (mtr. nr. 29), *Tammetoftelod* (mtr. nr. 14) og *Kammerslod* (mtr. nr. 15). Syd for gaden har vi ved hjælp af udskiftningsforretningen stedfæstet mtr. nr. 20's gårdsplads; det fremgår nu af et skøde fra 1809, at dens nabo mod vest var mtr. nr. 16, *Morlungslod,* eller Morlandslod, og mod øst mtr. nr. 21, Snittekjær. Dette sidste stemmer med det resultat, vi tidligere er kommet til angående denne gård. Af et tinglæst dokument fra 1783 ses, at nuværende mtr. nr. 9 lå mellem degneboligen og hospitalet; dette bekræfter således, at der er tale om gården på lægeboligens grund.

Heller ikke tingbøgernes oplysninger er tilstrækkelige til identificering af alle gårdspladserne; der mangler endnu tre, nemlig de to på mtr. nr. 22's grund og een på mtr. nr. 11's. Disse tre gårde må være udflyttede på lodderne *Tranemoselod* (mtr. nr. 7), *Indtægtlod* (mtr. nr. 23) og *Birkemoselod* (mtr. nr. 24), og for at konstatere, hvordan de hører sammen parvis, bliver det nødvendigt at søge til andre kilder.

Der er bevaret flere fuldstændige fortegnelser over byens gårde til forskellige tider, dels matrikler og jordebøger og dels synsforretninger, men gårdenes nummerorden afviger fra den ene af disse kilder til den anden, og der siges ikke i dem noget direkte om gårdenes beliggenhed i byen.

Da det nu som nævnt alligevel er muligt at følge alle gårdene fra 1660 til nutidens udflyttede lodder, skal her sammenstilles fire lister, idet vi begynder med matrikelen 1688[6]) og anfører gårdene i dens rækkefølge og derefter ud for hver gård sætter dens nummer i synsforretningerne 1699[7]), 1715[7]) og 1747[8]) og endelig tilsidst den tilsvarende gårdlods nuværende matrikelsnummer:

Matr. 1688	Synsf. 1699	1715	1747	Nuv. mart
1	5	1	29	33
2	6	2	32	32
3	8	3	30	5
4	9	4	31	10
5	10	5	33	19
6	7	6	34	29
7	11	7	28	14
8	12	8	27	15
9	13	9	26	8
10	15	11	21	11
11	16	12	20	23
12	22	26	2	20
13	23	27	1	16
14	24	29		
15	3	32		
16, 17, 18	14	10	22	6
19	17	13	18	7
20	25	14	16	24
21	26	15	15	22
22	27	16		
23	28	17	14	25
24	29	18	13	18
25	30	19	12	17
26	32	20	11	26
27	33	21	7	12
28	18	22	6	13
29	19	23	5	31
30	20	24	4	27
31	21	25	3	21
32	4	33	25	9
34	2	31	24	30
35	1	30	23	28

Da vi af grunde, som skal omtales nedenfor, kan se bort fra lodderne mtr. nr. 17 og 18, må de tre gårdspladser, vi endnu ikke har identificeret, høre til lodderne mtr. nr. 7, 23 og 24. Disse numre finder vi i sidste liste og opsøger ud for dem de pågældende gårdes numre i de gamle lister. På kortet ligger de tre gårdspladser på række, og man kunne derfor måske vente at finde dem nævnt i rækkefølge i gårdfortegnelserne. Men dette er kun tilfældet i 1715,

hvor de har nr. 12, 13 og 14, samt i 1747, hvor de har nr. 16, 18 og 20, idet nr. 17 og 19 i denne liste var nogle huse, der har ligget i nærheden. I 1699-listen har de derimod nr. 16, 17 og 25 og i den gamle matrikel nr. 11, 19 og 20. For at komme til et resultat, må vi tage hver liste for sig som en helhed og ligefrem prøve at følge synsmændene på deres tur gennem byen. Det kan gøres ved at gå frem i den pågældende listes nummerorden og for hver gård finde dens tilsvarende nugældende matrikelsnummer og dernæst opsøge dens gårdsplads på kortet for de allerede identificerede gårdes vedkommende.

Lad os begynde med synsforretningen af 1715, som viser sig at være den simpleste. Her er synsmændene begyndt ved de to vestligste gårde syd for gaden, mtr. nr. 33's og 32's gamle pladser, og derfra gået op til den vestligste gård nord for gaden, nu mtr. nr. 5, hvorfra de fortsætter østover, stadig nord for gaden, til de når mtr. nr. 26 længst mod sydøst, her er de gået over gaden til mtr. nr. 12 og har taget vejen tilbage syd for gaden til gårdene ved kirken. Man vil have bemærket, at de på vejen fra mtr. nr. 11's til mtr. nr. 22's gårdplads passerede gårdspladserne til mtr. nr. 23, 7 og 24 i denne rækkefølge. Desuden ses det, at der i 1715 var en del gårde, som senere må være forsvundet.

Vender vi os nu til synsforretningen af 1747, så må synsmændene her være begyndt ved mtr. nr. 16's plads syd for gaden og derefter være gået mod øst ned til mtr. nr. 12, der i denne liste har nr. 7. De tre næste numre i listen er husene i Koblet, medens nr. 11 er mtr. nr. 26. Herfra gik turen over to nedlagte gårde til mtr. nr. 25 og fra denne videre norden for gaden til mtr. nr. 6, kroen. Det vil ses, at vi her har følgende række fra øst til vest: mtr. nr. 25, en nedlagt, mtr. nr. 22, 24, 7, 23, 11 og 6, hvilket stemmer med foregående liste. Fra kroen er der et spring hen til mtr. nr. 8's gårdsplads, og det kan være grunden til, at synsmændene er gået over gaden og har taget gårdene der, inden de fortsatte vestpå.

I synsforretningen 1699 blev de tre gårde ikke nævnt i rækkefølge. Listen begynder med mtr. nr. 28, hvorefter føl-

ger gårdene ved kirkepladsen og de to vestlige gårde syd for gaden; synsmændene er derfra gået lige over gaden og har taget mtr. nr. 29, førend de gik ud til den yderste mtr. nr. 5 og derfra østpå, men naturligvis denne gang uden om mtr. nr. 29. Rækken slutter mod øst med mtr. nr. 23 og 7. I stedet for at gå videre mod øst er de gået ned syd for gaden til mtr. nr. 13 for at tage de manglende gårde der, inden de fortsatte nord for gaden med mtr. nr. 24, 22 o.s.v. for at slutte med mtr. nr. 12. Men også denne liste tyder paa, at rækkefølgen mtr. nr. 11, 23, 7, 24, 22 er rigtig; på kortet ser det ud til, at den formodede gårdsplads til mtr. nr. 23 har haft indkørsel fra Kældernæsvejen og naboen mod øst fra landevejen, hvilket kan have bevirket, at de er kommet til at stå i den nys nævnte rækkefølge.

I matriklen fra 1688 står gårdspladserne til mtr. nr. 7 og 24 sammen, medens mtr. nr. 23 findes andet steds i rækken; og det har, som vi skal se, her sin særlige forklaring. Stokkemarke sogn var i gammel tid delt i ottinger, således at hver af de mindre landsbyer udgjorde een otting, medens Stokkemarke by var delt i vestre og østre otting.

Vestre otting var i den gamle matrikel numrene 1 til 18 og begyndte altså med de to vestlige gårde syd for gaden, hvorefter kommer gårdene nord for gaden til og med matr. nr. 23's gårdsplads ved Kældernæsvejen. Denne gård havde i den gamle matrikel nummer 11. Resten af vestre ottings matrikelsnumre omfattede fire gårde syd for gaden fra og med mtr. nr. 20's gårdsplads vestpå samt nogle mindre gårdlodder, der på den tid hørte under præstegården, men senere kom til at udgøre krojorden.

Østre otting havde i matriklen nr. 19 til 33 og må begynde med gårdspladserne til matr. nr. 7 og 24 øst for Kældernæsvejen for så at følge den østlige bydel rundt tilbage til mtr. nr. 21's gårdsplads syd for gaden. Skellet mellem ottingerne har da været nord for gaden: Kældernæsvejen, og syd for gaden, groft regnet, det nuværende skel mellem mtr. nr. 27 og 28.

Efter gennemgangen af disse fire gårdlister kan vi fastslå,

at de tre fraflyttede gårdspladser på mtr. nr. 11's og 22's grund må have hørt til udflytterlodderne mtr. nr. 23, 7 og 24 i denne rækkefølge fra vest til øst. Endvidere har vi fået bekræftet identificeringen af de gårdspladser på matr. nr. 27's grund, som ovenfor blev identificeret udelukkende ved hjælp af den rækkefølge, de nævntes i i udskiftningsforretningen. Det samme gælder gårdspladserne til mtr. nr. 32 og 33 vestligt i byen; og dermed er det påvist, hvor alle Stokkemarkes udflyttergårde har ligget før udskiftningen.

Imidlertid kan de ovenfor nævnte gårdlister også vise os nogenlunde nøjagtigt, hvor de gårde lå, der blev nedlagt før udskiftningen. Alle fire gårdlister har således to gårde mellem mtr. nr. 25's og 26's gårdspladser. På kortet er afsat en indhegnet haveplads lige syd for mtr. nr. 25, »den øde gårdsplads« som den kaldtes i udskiftningsforretningen, hvorimod den anden ikke er markeret på kortet. Disse gårde blev øde i 1806 eller 1807, og de sidste fæstere var Niels Nielsen Hvid og Hans Hansen Sok; sidstnævnte var i 1802 nær blevet myrdet i sin seng; sagen omtales i nogle breve[9]), af hvilke det også fremgår, at hans nærmeste naboer var Niels Hvid og Klavs Råhauge, samt at han løb *over* (d. v. s. over vejen) til sin broder Mikkel Hansen Sok (mtr. nr. 12). Da Klavs Råhauge var Jens Blaks forgænger på mtr. nr. 26, bekræfter disse oplysninger gårdlisterne. De to gårdes jorder var ved udskiftningen lejet ud, men det var ikke meningen at nedlægge dem som selvstændige brug, og der blev derfor udstukket 29 gårdlodder. Grevskabet, som skulle »forsyne« de to ødegårde, gav bønderne lov til forlods at udskyde de to lodder, de nødigst ville have, og de blev enige om, at de to nordligste ved Kældernæs var dem ubekvemmest, hvorpå greven overtog dem til ødegårdene. Disse lodders navne er ikke nævnt i udskiftningsforretningen, men på udskiftningskortet kaldes de Siekjærslod og Højsagerlod. På originalkortet har de henholdsvis mtr. nr. 17 og 18. Hvilken af de to lodder der er udlagt for Niels Hvid's ødegård og hvilken for den anden fremgår af en jordebog. Grevskabet fik dog aldrig genopbygget disse gårde; Siekjærslodden, eller Selpilelodden som den kaldes i en jordebog, blev

i 1816 fæstet bort til nabogården i Kældernæs og hører stadig under denne gård; Højsagerlodden blev udstykket i fire parceller.

I tiden mellem 1715 og 1747 er der nedlagt tre gårde. Den, som har ligget mellem mtr. nr. 28's og mtr. nr. 16's gårdspladser, blev nedlagt omkring 1734 og dens jord fordelt på tre andre gårde. Den gård, som var beliggende mellem mtr. nr. 22 og 25, blev øde og fordeltes i 1743. Samme år nedlagdes en gård, som på listerne nævnes mellem mtr. nr. 9's og mtr. nr. 30's gårdspladser. Den kan naturligvis ikke have ligget lige imellem dem, da den så måtte have ligget midt på vejen, men så meget er vist, at den har ligget meget nær ved præstegården; den brændte nemlig skærtorsdag 1743; og ilden bredte sig hurtigt til præstegården, der ligeledes brændte[10]). På det tidspunkt var gårdens bygninger lejet ud til præsten, medens jorden brugtes under en anden gård, og der forblev den.

Sluttelig skal omtales et Par ejendommeligheder i forbindelse med den gamle matrikel. Det er sagt ovenfor, at østre otting havde matrikelsnumrene 19 til 33, og at skellet mellem ottingerne var Kældernæsvejen og skellet mtr. nr. 27—28. Det er imidlertid kun numrene 19—31, der falder øst for denne linie. Den gamle matrikels nr. 33 var kun en lille gård, hvis jord sammen med andre smålodder kom under kroen, men dens beliggenhed lader sig næppe nærmere bestemme. Nr. 32 kan derimod følges til nutidens mtr. nr. 9, hvis gamle gårdsplads vi har stedfæstet på lægeboligens grund, altså midt inde i vestre otting. Det kunne se lidt mistænkeligt ud, men identificeringen af gl. mtr. nr. 32 med ny mtr. nr. 9 synes sikker nok og bestyrkes desuden af den kendsgerning, at gl. mtr. nr. 32 ifølge markbogen af 1682 havde tofteagre i et agerskift, som hed »Tofterne vesten Præstegården«, og at dens naboer i dette skift, hvis agre løb i øst-vestlig retning, var degneboligen mod syd og ny mtr. nr. 32 mod nord. Grunden til denne mærkelige placering i matriklen er ukendt.

Imidlertid havde den gamle matrikel jo også gårdene nr. 34 og 35, men de blev ikke regnet til nogen af de to ottinger

og indtog åbenbart en særstilling. C. C. Haugner har gjort opmærksom på, at Stokkemarke i gammel tid havde visse privilegier til gengæld for forpligtelser med hensyn til at befordre og huse kongen med følge, når han rejste gennem landet[11]). Man kan tænke sig, at dette især har været af betydning, før Maribo blev købstad. Haugner mente derfor, at man kunne forvente spor af en kongsgård i sognet og har naturligvis også bemærket de to Stokkemarkegårdes særstilling i matriklen, men han turde alligevel ikke sætte dem i forbindelse med den formodede kongsgård.

Der er imidlertid ingen tvivl om, at de forhen har udgjort een gård; markbogen, der danner grundlag for matriklen, viser, at disse to gårde havde lige mange agre, og at deres agre lå side om side i agerskifterne, skønt Stokkemarke ellers havde helt uregelmæssigt landskifte. I flere agerskifter var de eneste lodtagere, således at de har haft en del særjord. Af matriklen fremgår ligeledes, at de var byens største gårde med et hartkorn på tilsammen over 20 tdr.; en sådan gård var fire gange så stor som egnens almindelig helgårde. I jordebøgerne fra Halsted Kloster[12]) kan man følge de to gårde et århundrede længere tilbage. Ligesom i matriklen kaldes de her »Stokkemarke Gårde« og nævnes for sig uden forbindelse med gårdene i ottingerne, men derimod gerne sammen med Stokkenæsgårdene ved Blans. I den ældste bevarede jordebog, dronning Sophies fra 1572[13]), kunne det se ud, som om der kun er tale om een gård, selvom der er skrevet to fæstere for den. Det kunne måske være et fingerpeg, at to så store gårde, ligesom Stokkenæsgårdene, var rene fæstegårde, det vil sige, at kronen ejede bygningerne, på en egn, hvor disse ellers var bøndernes selveje. Det er dog mindre afgørende, når man ikke kan skelne mellem oprindeligt krongods og klostergods. I »Danmarks Riges breve«[14]) er der imidlertid gengivet et gammelt brev fra Stokkemarke. Dets original skal findes i Lybæk, og det er udstedt af den holstenske greve Johan den Milde, som sammen med grev Geert havde det meste af Danmark i pant; i brevet kalder han sig greve af Holsten og Stormarn og herre til landene Femern og Lolland; det omhandler noget gods i

Putgarden på Femern og en gård. Korsemarke, på Lolland, men det interessante i denne forbindelse er, at det er dateret i det Herrens år 1332 på søndagen Judica (5. april) »på vor gård Stokkemarke«.

Denne hans gård Stokkemarke er uden tvivl de senere jordebøgers »Stokkemarkegårde«. Dette brev viser ligesom markbogen, at det er en delt storgård, og da brevet stammer fra tiden før reformationen, kunne det tyde på, at gården er gammelt krongods[15]). Måske har holstenergreven blot været på gennemrejse, da han udstedte sit brev i Stokkemarke, men det er ikke usandsynligt, at han kan have boet der, for det må have været omkring ved den tid, hvor holstenerne begyndte at bygge Ravnsborg.

Ser vi nu tilsidst på de to Stokkemarkegårdes beliggenhed i byen, viser det sig, at de har ligget meget centralt, idet vi allerede har identificeret dem med ny mtr. nr. 28, der endnu ligger på den gamle plads, og mtr. nr. 30's gårdsplads vest for den. De har ligget ved kirkepladsen, og præstegården og den formentlige kongsgård har da ligget på hver sin side af kirken.

Kildeangivelser.

[1]) Udskiftningsforretningerne fra Knuthenborg gods. (Knb.). — [2]) Dokumenter vedr. Knuthenborg i Danske Kancellis Lensarkiv. (R. A.). [3]) Brev af 21. nov. 1802 fra godsinsp. Petersen til greven, Frederik Knuth. (Knb.). — [4]) Originalkort og udskiftningskort samt sogneprotokol (Matr. Arkiv). — [5]) Knuthenborg birks justitsprotokoller 1777—92 og 1792—1816 (L. A.). — [6]) Matrikelsprotokol og markbog nr. 612 i Chr. V's danske matrikel 1688. (R. A.). — [7]) Halsted Kloster amts regnskaber (R. A.). — [8]) Beskrivelser af bøndergodset (Knb.). — [9]) Breve i aug. 1802 fra birkedommer Kølle til grev Fr. Knuth (Knb.). — [10]) Knuthenborg birks justitsprotokol 1725—47 (L. A), s. 320. — [11]) C. C. Haugner: Maribo og Fejø birk, s. 10. — [12]) Halsted Kloster lens jordebøger (R. A.). — [13]) Dronning Sophies jordebog over Loll.-Falsters livgeding (R. A.). — [14]) Danmarks Riges breve 2. række 10. bind. — [15]) Ifølge den endnu ældre kilde, kong Valdemars jordebog, skal kongens gods i Stokkemarke by have udgjort 4 bol.

Rids af matrikelskortet over Stokkemarke.

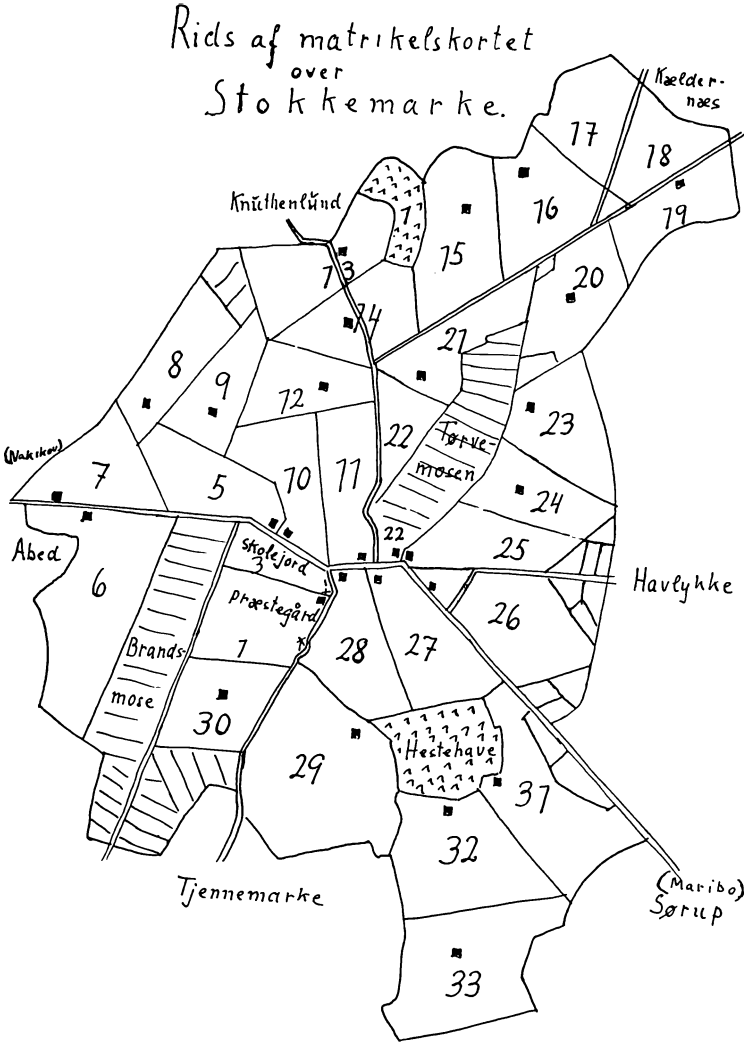

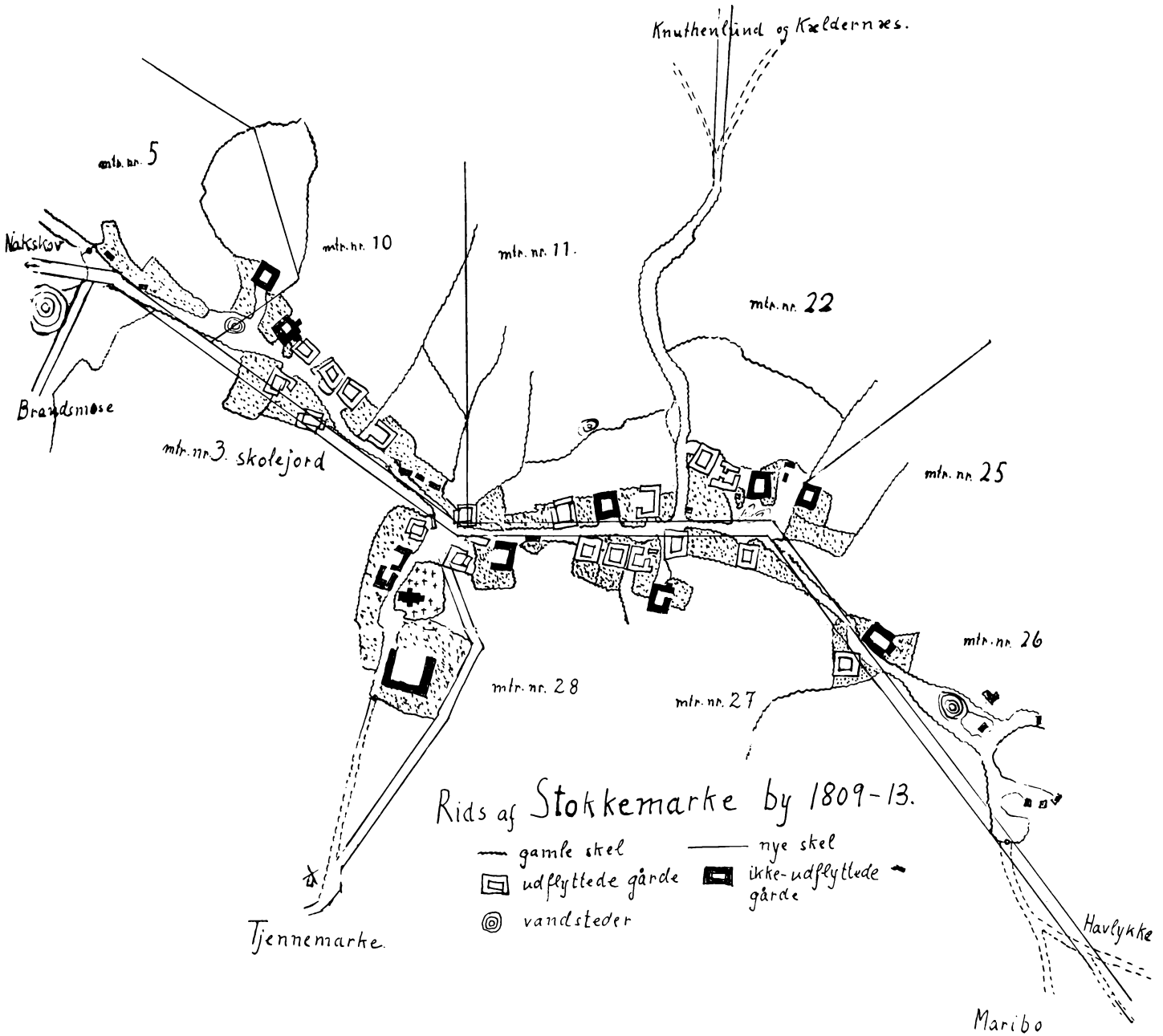
Knuthenlund og Kældernæs.
mtr. nr. 5
Nakskov
mtr. nr. 10
mtr. nr. 11.
mtr. nr. 22
Brandsmose
mtr. nr. 3. skolejord
mtr. nr. 25
mtr. nr. 26
mtr. nr. 28
mtr. nr. 27
Rids af Stokkemarke by 1809-13.
gamle skel
nye skel
udflyttede gårde
ikke-udflyttede gårde
vandsteder
Tjennemarke.
Havlykke
Maribo

Hovederne på Horbelev kirke og »Visen om Hr. Truels' Døtre«.

Af *A. E. Nørdrup.*

Kommer man til Horbelev kirke ad hovedindgangen, kan man ikke undgå at lægge mærke til de på tårnets sydside udhuggede hoveder, tre mandlige og et kvindeligt. Man spørger naturligvis, hvad de skal betyde, og slår man op i et eller andet værk med beskrivelse af kirkerne, f. eks. Trap: »Danmark«, får man en henvisning til folkevisen om Hr. Truels døtre, men denne er vanskelig tilgængelig, da den vist kun findes gengivet i ældre værker, der ikke kan fås på ethvert bibliotek. I Loll-Falst. hist. Samfunds årbog har man hidtil søgt den forgæves, og det har været mit mål at afhjælpe dette savn.

For 150 år siden beskæftigede det samme emne sognepræst Elers Koch til Horbelev, idet han i 1808 sendte en indberetning, der opbevares i antikvarisk-topografisk arkiv, om de begivenheder, der knytter sig til hovederne på Horbelev kirke. Denne indberetning af pastor Koch gengives her i sin helhed:

»I Anledning af de Hoveder, der sidde udhuggede i Horbeløv Kirkes Taarn, fortæller man følgende Begivenhed:

For Aarhundreder, Gud ved hvor mange, siden, mens ingen Kirke var på Møn, og Horbeløv den eneste på Falster, boede en Herre på Møn ved Navn Hr. Troels, som havde 1 Søn og 3 Døtre; Sønnen var for nogle år siden i Barndommen bortrøvet fra ham. Hans 3 Døtre, der vare voksne, vilde en Pinse-Morgen besøge Horbeløv Kirke for at høre Froprædiken.

Over Grønsund (siger Traditionen) gik de paa en Horse-

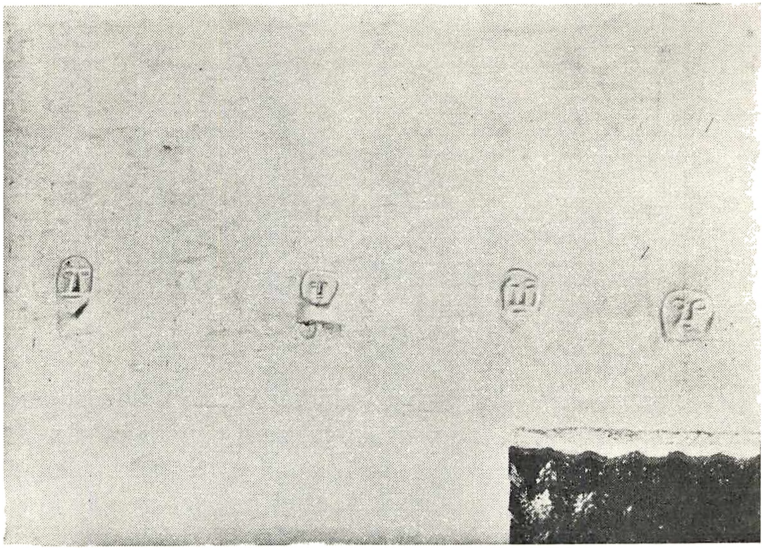

4 af Hovederne paa Horbelev Kirketaarn (Foto: N. Kjelgaard)

pande — rimeligvis et Fartøj af dette Navn. Da de fra Grønsund vare komne ¾ Parter af Vejen til Horbeløv Kirke i en Skov, som hedte Taastrup Lund (af hvilken endnu for 7 Aar siden den sidste Rest blev omhugget), kom 3 Røvere og anfaldt dem; Pigerne satte dem til Modværge, men blev overmandede, og Røverne, forbitrede over deres Modstand, besluttede at dræbe dem. Beslutningen blev straks udført paa de to ældste, men den yngste, som skal have været den kønneste, rørte ved sine Taarer Røverne, der dog, da Mordet var fuldbyrdet paa de to første, ej vovede at skaane hende; men den eneste Naade, de vilde tilstaa hende, var, at hun, inden hun dræbtes, maatte bede sit Fadervor. Røverne, belæssede med deres bytte, hug Hovederne af Jomfruerne og nedgrov dem ved Siden af en høj Bakke. Overmodige ved deres Rov, gik de selv til Møn (som den Gang skal være kaldt Frueland) til Hr. Troelses Gaard og vilde forlyste dem med Hr. Troels Hustru, Mette; hun fatter Mistanke til dem, holder gode Miner med dem, faar deres Gemmer at se og opdager deres skrækkelige Gerning. Hvorpaa Hr. Troels lod Røverne gribe, forhøre og dømme.

Under Forhøret blev opklaret, at den ene af Røverne var Hr. Troels bortrømte Søn, der altsaa havde været med at myrde sine egne Søstre. De bleve alle 3 dømte til at halshugges og lægges paa Stejle. Dommen eksekveredes paa de to, den tredje, just den opdagede Hr. Troelses Søn, fik Lejlighed til at undvige i Landets i den Tid uhyre Skove.

Man viser endnu ved Siden af omtalte Bakke et Kildevæld, hvor Jomfruernes Legemer skal være nedgravede, og førend Resten af Skoven for 7 Aar siden blev nedhugget forevistes og i Bakken selv en stor Fordybning, hvor man siger Røverne havde haft deres Hule. Og til denne Gernings Minde skal hine Hoveder været udhuggede i Taarnet på Horbeløv Kirke.

Blandt Almuen har ogsaa været kendt en gammel Vise om denne Begivenhed. Jeg har gjort mig al mulig Umage for at faa samme Vise, men længe forgæves.

Endelig traf jeg paa en næsten 90 Aar gammel Mand, der af sin Fader i sin Barndom havde hørt den synge, han kunde endnu kuns ufuldkomne Strofer af den; dem foresang han mig for nogle Skillinger, og efter hans Diktamen følge de herved, ordret afskrevne. Visen kaldes: »Hr. Troelses Døtre«:

1. Hr. Troels han bode langt ude ved Ø
— langt ude ved Fruelands Ø —
saa høviske havde han Døtre tre.
Men Silke drage de Roser.

2. Og de vilde dem til Kirke gaa,
— — — — — — — — —

3. Og der de komme til Taastruppe Lund,
da mødte dennem 3 Røveres Hund.

4. »Og enten vilde I være Røveres Viv?
eller og I vil miste eders skønne unge Liv?«

5. »Hverken vil vi være Røveres Viv,
ej heller miste vort skønne unge Liv«.

6. Saa gik dennem til Banke,
de sténde de Knive saa blanke.

7. De to fik de saa meget snart myrdt
(den tredje — — — — — — — —)

8. Og der de putted de Hoveder ned,
der smak op smaa Kilder tre.

9. Saa gik de dem til Bække,
der putted de Guldet i Sække.

10. Saa gik de til Hr. Troelses Gaard,
der stod Hr. Troels og soled sit Haar.

11. »Gaar ind mine Hovmænd, drikker Mjød og Vin!«
— — — — — — — — — — — — — — —

12. Og der de drak saa længe,
de drak Hr. Troels i Senge.

13. »Hør I, Mette Troels, hvad vi sige jer:
(vil I love os alle tre?)

14. »Og vil I love os alle tre,
saa skal I faa i vore Sække at se«.

15. Mette Troels hun fik i deres Sække at se,
da blev hun i sit Hjerte så ve.

16. Mette Troels hun hvisked Hr. Troels i Øre:
— — — — — — — — — — — — —

17. »Staar op, Hr. Troels! Jeg vækker jer ve,
de Røvere har myrdt vore Døtre tre«.

18. Hr. Troels han ud af Døren traad,
en Stang udaf Jærn for Døren han skod.

19. Hr. Troels han taler til sine Hovmænd:
»Staar op mine Hovmænd, spænder Brynjen an!

20. (Spænder Brynjen an) og ikke med Falsk,
de Røvere have saa haard en Hals«.

21. De to lagde de paa Stejle og Hjul,
— langt ude ved Fruelands Ø —
Den tredje slap og fik Skoven til Skjul.
Men Silke drage de Roser.«

Såvidt pastor Kock! Da det var en næsten 90-årig mand, der var pastor Kocks meddeler, og han havde hørt den synge af sin far i sin barndom, får vi altså her visen, som den har levet i mundtlig overlevering blandt Horbelevegnens befolkning ca. 1715. Desværre er stroferne flere steder ufuldstændige, men sammenholder man den med nedenfor anførte vise, kan man næsten indsætte det manglende i »Horbelevvisen«.

Denne vise er meddelt af B. C. Sandvig i: »Beskriveise over Øen Møen«, Kbhvn. 1776. — Pastor Koch har åbenbart ikke været bekendt med denne »møenske« version, som B. C. Sandvig oven i købet anfører stammer fra »Horbelevs beboere«, og som han siger, han vil indføre i Møensbeskrivelsen, »fordi den viser både Møens og Falsters gamle navne og aldrig før har været trykt«. — Sandvig angiver hr. Troelses bosted som værende i Kokseby i Fanefjord sogn.

1. Hr. Truels han boede sig ude ved Ø —
— langt ude ved Fruerlands Ø —
saa høviske haver han Døtre tre —
Men Silke drager de Roser.

2. Fru Mettelild vækker sine Døtre tre;
— langt ude ved Fruerlands Ø —
»Staar op mine Døtre, jeg vække eder vil.
Men Silke drager de Roser«.

3. »Staar op mine Døtre, I sover vel haardt,
nu have I sovet jer Fropræken bort«.

4. »Og have vi sovet vor Fropræken bort,
da ville vi gøre vor Højmesse lang«.

5. Fru Mettelild slaar ud deres gyldne Haar,
hun vidste ej, hvor det skulle dem gaa.

6. Hun fletter dem alle 3 til Midje,
den tredje fletter hun meget vel.

7. Saa slaar hun over dem Kaaben blaa.
Til Horbeløfs Kirke vilde de gaa.

8. Men der de komme til Taastrup Lund,
der mødte dem tre Røveres Hund.

9. Men der de komme i Taastrup Ris,
der bleve dem tre Røvere vis.

10. De Røvere gange til Tune,
de sténte deres Knive saa brune.

11. De sténer deres Knive baade brune og blaa,
til Horbeløv Kirke monne de gaa.

12. Da de kom tilbage i Taastrup Ris,
der bleve dem igen de Røvere vis.

13. »Enten vil I nu være tre Røveres Viv?
eller miste jert skønne unge Liv?«

14. »Ikke vil vi være tre Røveres Viv,
langt heller vil vi miste vort skønne unge Liv«.

15. Den Tid de havde de to da myrdt,
— langt ude ved Brolands Ø —
den tredje stod dem saa haardt imod.

16. »I gøre det for vores Ære:
I gæste Hr. Truels i Kvelde«.

17. Det lakked nu fast ad Kvelde,
de gæsted' Hr. Truels i Kvelde.

18. Og der de drak saa længe,
— langt ude paa Fruerlands Ø —
de drukke Hr. Truels til Senge.

19. »Hør I stolt Mettelild, hvad vi siger jer:
vil I nu love os alle tre?«

20. »Vel vil jeg love jer alle tre,
maa jeg kun i jeres Sække se«.

21. Stolt Mettelild i deres Sække saa,
der saa hun hendes Døtres røde Guld laa.

22. »I sidde ned og tøve lidt,
medens jeg sænker mit Guld i Skrin«.

23. Stolt Mettelild ud af Døren tren,
saa stor en Jernstang skød (hun) for igen.

24. Stolt Mettelild svøber sit Hoved i Skind,
saa gaar hun i Højeloft for Hr. Truels ind.

25. »Staar op Hr. Truels og klæder eder i!
de Røvere have vore Døtre myrdt«.

26. Hr. Truels lader raabe over al sin Gaard:
»Staa op, mine Hofmænd, binder Harnisk paa!

27. Binder Harnisk paa foruden Falsk
de Røvere ere saa haarde Halse«.

28. »Siger mig nu i Røvere her,
hvem eders Forældre er«.

29. »Vor Fader sendte os i Skolen at gaa,
da blev vi af Skovrøvere stjaalet bort.

30. Der have vi været i 14 aar,
ædt vores Brød med Kummer og Sorg.

31. Nu ere de gamle Skovrøvere død,
nu er vi gaaet ud at søge vort Brød.

32. Den første Gerning vi have gjort,
igaar myrdte vi tre Jomfruer god«.

33. Hr. Troels han svarte, han har vel ve:
»Ak nu er alle mine Børn forset«.

34. Det var eders Moder I ville trolove,
det var eders Søstre I myrdte i Gaar.

35. Jeg vil nu give eder Klæder af ny,
saa maa I rejse af Land og By«.

36. »O nej, kære Fader, vi ikke vil:
Liv for Liv, det hører saa til«.

37. De ledte dem foruden den By
— langt ude ved Argelands Ø —
og der maatte Hoved for Klingen springe.
Men Silke drage de Roser.

38. De to maatte klæde Stejle og Hjul
— langt ude ved Fruerlands Ø —
den tredje fik Skoven til Skjul.
Men Silken drager de Roser.

Der kan vel ikke være tvivl om, at de to viser, den møenske og den falsterske, oprindelig er den samme vise. Indholdet stemmer for det meste nøje overens og flere strofer er omtrent ordret ens. Men pastor Kocks 90-årige meddeler har nok ikke husket så godt længere! Den møenske vise er jo langt mere udførlig. Men forøvrigt mangler der i den møenske vise en vigtig ting, der findes i den falsterske, nemlig i vers 8 om de tre kilder, der »smak op«, som det hedder på ægte falstringsk! Dette religiøse motiv hører ganske sikkert hjemme i den oprindelige form. Man bemærker også, at den falstringske form af navnet Truels er blevet til Troels; (jvf. den nutidige udtale på falstringsk af stednavnet Truelstrup = Troelstrup).

Det viser sig ved nærmere undersøgelser, at »Visen om Hr. Truels Døtre« ikke blot er stedfæstet til Horbelev; men til en lang række steder her i landet og også uden for landets grænser, navnlig i Skaane, som Axel Orik i sin udgave af »Danmarks gamle Folkeviser« 1895—98 (hvori der findes en længere afhandling om »Hr. Truelses Døtre«), udpeger som den virkelige skueplads for det blodige drama, der berettes om i visen.

Iøvrigt kan der konstateres en unøjagtighed i Aksel Olriks fremstilling af visens forhold til Horbelev, idet han efter at have paapeget, hvorledes viserne er lempet efter lokale forhold, siger, at der på Horbelev kirke findes *to* mandshoveder og eet kvindehoved, hvorfor man i den falsterske overlevering kun lader to røvere henrette og den tredje undslippe. Men der findes i virkeligheden *tre* mandshoveder, så Olriks forklaring holder ikke stik! — At der kun er eet

kvindehoved, siger Olrik, har sin årsag i versionen om, at den tredje (og kønneste!) af søstrene blev myrdet sidst!

Der findes forøvrigt et fjerde mandshoved på kirketårnet; men det sidder betydelig højere oppe på muren end de andre og bemærkes vist i almindelighed ikke; men hvad dette hoved betyder, findes der mig bekendt ingen tradition om.

At sagnet om drabet på Hr. Truelses døtre er stedfæstet til Horbelev, lader de to citerede folkeviser jo ingen tvivl om. Men der siges i disse gamle viser intet om hovederne på Horbelev kirke, og når traditionen sætter dem i forbindelse med jomfrudrabet i »Taastrup Lunde«, som der berettes om i visen, tror jeg, at det beror på en århundredgammel fejltagelse! Det ligger nærmere for lokalkendte folk at antage, at de har tilknytning til begivenheder omkring Bønned slot, som lå i Horbelev sogn, og hvoraf der endnu findes rester. Denne opfattelse stemmer også overens med den omstændighed, at egnens befolkning er tilbøjelig til at sætte hovederne på kirken i forbindelse med »noget«, der er foregået på Bønned slot.

Der eksisterer da også endnu en folkevise, som er stedfæstet til Horbelev. Det er visen om Alhilda, en adelsdame fra Bønned slot. Hun har lovet Hr. Hakon, som befinder sig på ledingstog, sin tro; men hendes strenge hr. fader, Drot Ivar, vil have hende gift med Hr. Sigvald, og da han en dag meddeler hende, at han i morgen vil lade hendes bryllup med hr. Sigvald stå, bliver hun ude af sig selv og går sent om aftenen ud i skoven for at være ene med sin sorg. Her kommer pludselig tre røvere imod hende. Alhilda besvimer af skræk, og røverne bærer hende til deres stensatte hule, hvor de truer hende til at være dem til vilje; men hun griber en dolk, der ligger på et bord og støder den i sit hjerte!

Da Drot Ivar får at vide, at røverne har bortført hans datter, samler han sine mænd og drager til skovs for at opsøge røverne. Han finder også hulen, og der opstår en voldsom kamp, der ender med, at røverne overmandes, hvorefter de bliver klynget op i et højt egetræ.

Alhilda begraves i en høj i Bønned skov, hvor også senere hendes elskede Hr. Hakon begraves. Efter sin hjemkomst

fra ledingsfærden erfarer han om Alhildas tragiske død og tager selv sin død herover.

Denne vise er med titlen »Bønned Slot« meddelt i Hist. Samf. årbog VII — 1919. Visen kan efter sin stil at dømme ikke være den oprindelige; der må vel findes en ældre tekst, men denne kender jeg desværre ikke.

Mon det ikke snarere er dramaet i denne vise, at hovederne på Horbelev kirke skal minde om? Her stemmer antallet af hoveder med antallet af hovedpersoner i dramaet — tre røvere og een jomfru! Og nu det fjerde mandshoved, der på muren er anbragt langt fra de øvrige. Det kan jo tænkes at være Hr. Hakon! som befandt sig langt borte, da dramaet udspilledes; men som også efter sin hjemkomst blev et offer for dette.

Jeg synes, at der er al mulig grund til at tro, at hovederne paa Horbelev kirke skal minde om Alhildas triste skæbne og ikke om »Hr. Truels Døtre«. Jeg tror, at der i traditionen om betydningen af hovederne på Horbelev kirke er sket en sammenblanding eller forveksling af de to forskellige begivenheder, hvis handling paa flere punkter har en vis lighed.

Det ville naturligvis glæde mig, hvis min teori skulle blive anerkendt som den sandsynligste.

— — —

— Yderligere kan det som et interessant vidnesbyrd om, at interessen for de gamle blodige begivenheder har holdt sig blandt almuen til helt op i vore dage og givet sig udtryk i folkedigtning, nævnes, at der i Stubbekøbing Avis for 25. december 1897 er gengivet et digt med titlen »Horbelev Kirke«. Hovedindholdet er væsentligt det samme som i visen om Hr. Truels døtre, men der er føjet en del »nye« enkeltheder til, navnlig af topografisk art, og den gamle folkevisestil er forsvundet og erstattet af en slags »Hjalmar og Huldastil«. Digtet angives skrevet (måske kun meddelt?) af Lars Mortensen, Nr. Alslev. — I denne vise er traditionen, hvis rigtighed jeg altså betvivler, om sagnets forbindelse med hovederne på Horbelev kirke kommet med i slutningsversene (visen er på 23 vers!):

Men når slægten, som lever er sunken hen i muld,
da står måske en engel så tavs og tankefuld
og stirrer på de billeder i kirkemurens sten:
Det er tvende*) mænd, men af kvinderne kun én.

Så vist, som de tvende i tidens løb er tabt,**)
så er der også nåde for morderne skabt!
Og når det sidste billede af kvinden svinder hen:
Da slår forløsningstimen for brødrene igen.

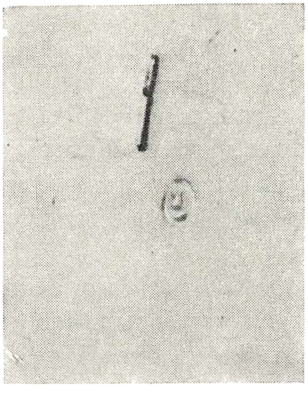

Det 5. hoved på kirketårnet.
(Foto: N. Kjelgaard)

*) Der burde have stået »trende« i stedet for tvende; men fejlen beror måske på, at visens forfatter har rettet sig efter Aksel Olriks opgivelse (jvf. side 328).

**) Når det her siges, at de to af kvindehovederne er forsvundne, er det vel af hensyn til tanken om en »forløsningstime« for ugerningsmændene. Men iøvrigt ser det ved nøjere betragtning af hovederne på muren ud, som om der virkelig engang har været endnu to hoveder, nemlig et på hver side af kvindehovedet. (Se billedet side 322).

A. E. N.

Skovby Nor gennem 100 Aar.

Efter Interessentskabet »Skovby Nor«s Protokoller.

Af *Chr. Olsen.*

Falsters Nordkyst er i en særlig Grad præget af sine Næs. Fra Vest Valnæs, Orenæs, Farnæs, Kongsnæs til Næs ude ved Østersøen. Og mellem Næssene er der Vige og Bugter, som trækker sig ind i Landet, saa Kysten faar en meget uregelmæssig Linje.

Men for godt 100 Aar siden var denne Kystlinje endda langt mere bugtet. Det var inden Menneskene begyndte at gribe ind og regulere. Inde i disse Vige, Bugter og Nor var Vandet de fleste Steder ganske grundt ved daglig Vande, og ved Lavvande løb det meste ud i Stranden, saa der var tørt Land undtagen i Hullerne (jfr. Kortskitsen S. 333).

Det havde Bønderne jo gaaet og set paa det ene Slægtled efter det andet, og de lod Naturen passe sig selv. Men saa kom Bondereformerne, Selveje og Udskiftning. Og da Statsbankerotten nogenlunde var overstaaet, begyndte der en Opgangstid for Landbruget; Bønderne fik Selvtillid, og Foretagsomheden tog til. Nu saa de med lidt andre Øjne paa, at det meget Vand løb ud i Stranden, saa der var tørt Land, og de fremmeligste forstod, at der kunde vindes nyt Land ved at lave Dæmninger.

Det har vel været i 1830'erne, at man har begyndt at drøfte disse Planer mellem Nordfalsters Bønder, og det førte til, at man tog fat paa Dæmningsarbejderne flere Steder ved Falsters Nordkyst og udførte dem i Enighed og Fællesskab.

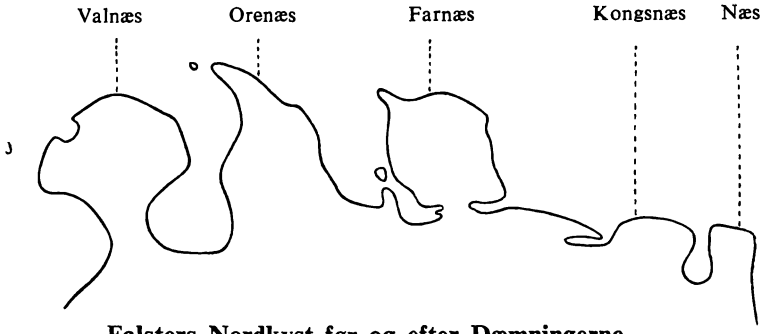

Falsters Nordkyst før og efter Dæmningerne

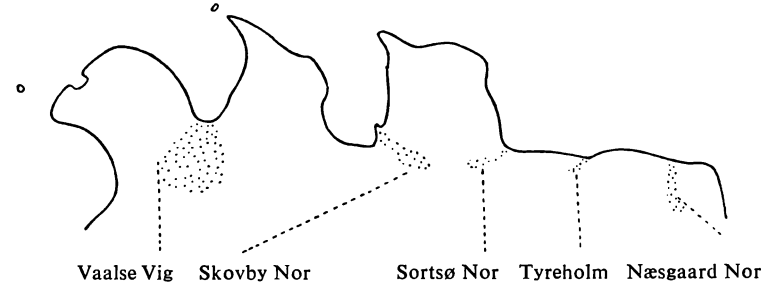

Mellem Gaabense og Havnse Næb har Gaabensebugten sit Indløb, og naar den er kommen godt halvvejs, sender den mellem Skovby Hestehave og Ravnse Høje en lang Arm ud i Øst, det er Skovby Nor. Omtrent midt for Indløbet til Noret ligger en bakket Ø paa nogle faa Tdr. Ld.; det er »Holmene« eller »Skovby Holme«.

Der var saa fladvandet i Noret, at alt Vandet løb ud ved stærkt Lavvande paa nogle Smaasøer nær. Og saa var der et Sted, som man kaldte »Dybet«, det var en Flade paa en halv Snes Tdr. Ld.; der stod altid blankt Vand, og der var bundløst Dynd. »Dybet« skulde siden komme til at spille en vis Rolle i Norets Historie under Navnet »Fællesnoret«.

For Svømmefugle og Vadefugle bød Noret de bedste Betingelser, og at der her var et rigt Fugleliv, melder ogsaa Stednavne som »Fuglenoret« og »Gaaseøen« om.

Og saadan gik alt godt efter Naturens Orden til 1840. Da var Bønderne i Skovby, Gunslev og Ravnse blevet færdige

med at drøfte Planerne for Norets Udtørring. Nu skulde der handles, og der afholdtes følgende Forretning:

»Aar 1840 den 11. Februar var Kammerherre, Stiftamtmand Jessen mødt i Gunslev By hos Gaardmand Jens Kappel for at træffe Overenskomst med de Skovby Nor paastødende Beboere af Skovby, Gunslev og Ravnse Byer om Inddigningen af bemeldte Nor.

Samtlige paagældende var tilstede, og efter at Stiftamtmanden havde fremlagt Major Schlegels Forslag og Betænkning ... blev følgende Forretning truffet:

»Samtlige Loddeltagere i Noret, blandt hvilke ogsaa forefindes Sognepræsten i Gunslev og Husmændene i Skovby, begge sidste hver for en Gaard, udføre efter Gaardantal lige meget Arbejde uden Hensyn til Hartkornets Størrelse ved at møde med lige mange Folk, Vogne og Trillebøre og andre Arbejdsredskaber ...

»Arbejdet paabegyndes og udføres fra de første Dage i Marts Maaned dette Aar efter Tilsigelse af Amtsvejingeniør Jessen — under de Bestemmelser, der ere gældende med Hensyn til offentligt Landevejsarbejde, og skal den specielle Tilsigelse besørges af en Mand fra hver By, som efter Omgang daglig møder paa Arbejdspladsen for at udplanere Jorden og tilse, at det arbejdende Mandskab arbejder tilbørligt, og hertil hører, at navnlig Trillebøre og Vogne paalæsses forsvarligt ...

Trillebøre og Vogne skulle saa vidt muligt være af samme Størrelse.

Til Vognenes eller Trillebørenes Læsning lejes Husmænd.

For at føre Overtilsyn med Arbejdet og vejlede dette antage Interessenterne Amtsvejingeniør Jessen mod et Honorar af 50 Rd. Hans Befalinger holde Arbejderne sig efterrettelige under de for Vejarbejder gældende Regler og Straffebestemmelser ... Sluseindretningen opføres af en Stenhugger og en Tømrer ...

Tilfældig Skade takseres efter Amtsvejingeniørens Foranstaltning, og Erstatningssummen paalignes enhver især, som have erholdt Lodder i Noret.

Alle Udgifter, som forefalde i Anledning af Inddigningsarbejdet, samt Norets Udskiftning udredes saaledes som i forestaaende Post er anført, og foreløbigen sammenskydes en Sum af 150 Rd. i dette Øjemed og efter de deri ommeldte Regler ...

Ravnse og Skovby Byer tildeles deres Arbejde nærmest deres Jorder, hvorimod Gunslev By tildeles Arbejde, hvor det maatte findes nødvendigt ...

Det inddigede Areal tildeles enhver især af de Lodtagende efter forudgaaet Taksation ... i lige Dele uden Hensyn til Hartkornets Størrelse, altsaa efter Gaardantal ...

Saaledes blev denne Forretning sluttet og med Underskrift forsynet«.

Underskrevet af 47 Lodtagere fra Skovby, Gunslev og Ravnse.

Saaledes passeret.« *Jessen.*

Da Planerne nu var i Orden, kunde den store Arbejdsstyrke fra 47 Gaarde tage fat med Spader og Skovle, Trillebøre og Hestekøretøjer, og det var da en stor Lettelse i Arbejdet, at der var Fyld nok lige ved, hvor Dæmningerne skulde ligge.

En af de store Ravnse Høje blev brugt til den store Dæmning, og til den lille Dæmning tog man en stor Banke, som laa paa Holmen. Det er endnu den Dag i Dag let at se Omfanget af disse forsvundne Høje. Der findes ingen Oplysninger om Arbejdet, heller ikke noget om, at de for Vejarbejder gældende Straffebestemmelser har været anvendt, ej heller er der betalt nogen Erstatning for Skader og Uheld. Rimeligvis har der nok været arbejdet med Liv og Lyst paa dette usædvanlige og interessante Arbejde.

Den 21. August fandt en Taksations- og Synsforretning over Noret Sted, saa paa dette Tidspunkt maa Arbejdet have været i Orden.

Den 20. December blev der aflagt Regnskab.

Indtægterne fremkom saaledes:

Af 47 Interessenter er opkrævet 25 Rd. pr. Mand, som er.....	1175 Rd.		
D. 20. Juni blev de 15 Skovby-Hjulbøre solgt i Skovby, som beløb sig til	18 —	5 M.	12 Sk.
D. 19. Juli blev igen solgt 3 Stk. til...	3 —	2 —	4 —
D. 18. November blev de 12 sidste Hjulbøre solgt i Gunslev, som beløb sig til	11 —	4 —	2 —
Tilsammen...	1209 Rd.	—	2 Sk.

Af *Udgifterne* var de væsentligste Beløb:

For Istandsætning af Dæmningen.....	844 Rd.
Landinspektør Hr. Ritmester Friis...	50 —
Amtsvejingeniør Jessen	50 —

Takseringsmændene H. Rasmussen og N. Krag	15 Rd.	3 M.	14 Sk.
Forvalter Lytsen for Maskinens Transport og Færgepenge	7 —		
Drikkepenge til hans Karle.....	2 —		
Forpagter Nøihausen for Maskinens Brug i 20 Dage	13 —	2 —	
Peder Tudse for et Lillefigl til Maskinen			8 —
Hans Lollike for Smørelse til Maskinen		3 —	3 —
Peder Kaare for dito dito		1 —	14 —
Ravnse Smed for at svejse en Tragt til Maskinen			8 —

Den store Udgiftspost paa 844 Rd. for »Istandsætning af Dæmningen« er udbetalt til 1 Møller, 6 Gaardmænd og 6 Husmænd. Det er rimeligvis Dæmningens Belægning med Sten.

Men hvad er det for en mystisk Maskine, som omtales i Regnskabet? Det har ikke været muligt at faa dette Spørgsmaal besvaret, og de gamle, som vidste det, er døde*).

Endvidere er der en lang Række smaa Udgifter. De samlede Udgifter beløber sig til 1102 Rd. 5 M. 5 Sk., og Regnskabet slutter med: »I Beholdning hos Gaardmand Hans Mortensen i Skovby 106 Rd. 1 M. 15 Sk.«

Regnskabet er undertegnet Gunslev, den 20. December 1840.

Peder Kaare. Jens Kappel. Hans Hansen. Hans Hansen. Jørgen Knudsen. Jens Petersen.

Nu var Skovby Nor altsaa en Virkelighed; man havde lukket Havet ude og skabt tørt Land, og dette Land var fordelt med 1 Part til hver af de 47 Parthavere. Man havde stræbt efter, at alle Parter skulde være lige gode.

Men nu viste det sig hurtigt, at medens der var nogle, som var godt tilfreds, saa var der andre, som var misfornøjede. Det var de Skovby Mænd, som mente, de havde faaet for meget af Vandet, og derved for lidt af Landet.

Da det ikke vilde lykkes at forhandle sig tilrette, gik de Gunslev Mænd til Amtmanden med en Skrivelse.

I Skrivelsen bliver det fremhævet, at de vedtagne Regler

*) Maaske en maskindrevet Pumpe? *Red.*

for Deling og Taksation er nøjagtigt efterfulgt, og ved Taksationen d. 21. August godkendt. Skrivelsen fortsætter:

»Derfor havde vi langtfra troet, at der skulde opstaa Uenighed ... saa at andre Interessenter nu modsætte sig at modtage deres Andel af Noret, paastaaende at en Del (et Areal af omtrent 10 á 12 Tdr. Ld.), der i en Del Aar formenes at blive under Vand, maa udgaa af Taksationen ... Vi vil ikke modsætte os, at de andre maler Vandet ud, naar de selv paatager sig alle Udgifter med Vandet og de dertil hørende Maskiners Bekostning ... Vi vil ikke nægte, at vi jo gærne havde set os fritaget for nogen Bekostning ved Maskiner og Vandets Udmaling, da vi formene, at Vandet herefter ikke vil være os til nogen Hinder eller Skade ... Vor Mening bliver altsaa denne: Den foretagne Opmaaling, Syns- og Taksationsforretning maa staa ved Kraft ...«

Amtmanden indfandt sig for at mægle den 9. Febr. 1841 med følgende Resultat:

»Efter flere Underhandlinger blev det vedtaget, at Vandet skal udmales ved en Mølle, som opføres paa det hele Interessentskabs Regning, og om hvis Opførelse i indeværende Aar to Mænd af hver By skulle sammentræde for at træffe Akkord med en Møllebygger. Hvad disse 6 Mænd ved Stemmeflerhed beslutte med Hensyn til Møllens Opførelse, skal være gældende, og Udgifter Inddigningen angaaende ... Udskiftningen fremmes, saasnart Aarstiden tillader det, af Stiftslandinspektør, Ritmester Friis ..., hvorved følgende Hovedmomenter tages til Følge:

Den under 21. August 1840 af Niels Krag og Hans Rasmussen foretagne Taksering lægges til Grund for Udskiftningen ... Da der ved denne Taksation er forbigaaet enkelte Strækninger, som ville blive besværede med Vand, der ikke kan aflades, og saaledes er uden Værdi, blev man enige om, at 8 Tdr. Ld. faar Taksten 0 og dertil skal udlægges ...«

Der blev truffet udførlige Beslutninger om Kanalernes Gravning og fremtidige Vedligeholdelse og om forskellige Godtgørelser for Grus og Veje til Noret.

Forslaget undertegnedes:

Paa egne og Gunslev Bys Vegne: Jens Kappel. Peder Kaare.

Paa Skovby Bys Vegne: Hans Hansen. Hans Hansen.

Paa Ravnse Bys Vegne: Jørgen Knudsen. Rasmus Hansen Vinding.

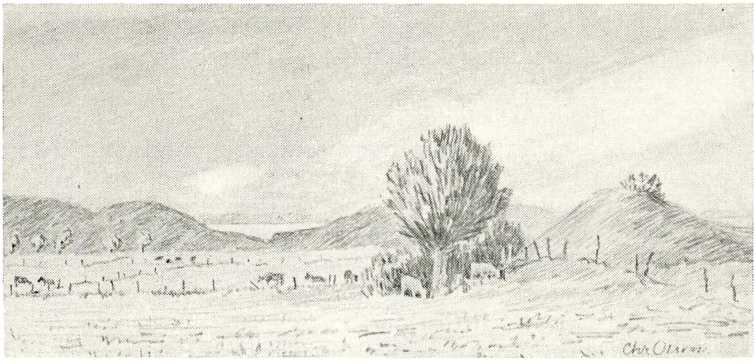

Gravhøj ved Noret. I Baggrunden Gaabense Bugt og Ravnsø Høje.
(Tegning af Chr. Olsen)

Amtmandens Mægling i denne Sag faldt saaledes ikke ud til Fordel for Gunslev Gaardmænd. De havde holdt paa, at Forretningen af 21. August skulde staa ved Magt, men nu skulde 8 Tdr. Ld. udgaa af Arealet. Og hvad Udmalingen af Vandet angaar, havde de erklæret, at de havde intet mod, at de andre byggede Vandmølle og malede Vandet ud, naar bare de selv betalte, hvad det kostede, og nu var det fastslaaet, at der skulde bygges Vandmølle og males Vand, og Udgifterne skulde lignes paa alle Parthavere.

Alligevel slap Gunslev Gaardmænd udenom at være med til at bygge Vandmølle.

Trods Bestemmelsen derom blev den ikke bygget, hvad saa ellers Grunden har været. At de Gunslev Mænd har været Modstandere, kan man nok regne med, og i hvert Fald har der vel ikke været Flertal for at faa malet Vandet ud, der var flere end Gunsleverne, som ikke led Skade ved Vandet, og der skulde komme til at gaa mere end en Menneskealder, inden Møllen blev rejst.

Saa indrettede man sig altsaa paa at lade det gaa af sig selv. Naar det var Lavvande, lukkede Portene selv op, og Vandet løb ud af Noret, og blev det Højvande, lukkede de sig i, og Vandet kunde ikke løbe ind. Det var en nem og billig Ordning, men den bragte heller ikke store Fordele.

For Jagt og Fiskeri var det gode Tider disse 38 Aar. Det var f. Eks. en yndet Søndagsfornøjelse at gaa ud i Noret

og »hugge Gedder« i Bækken, og i den Tid af Aaret, da der maatte skydes Vildænder, var der næppe en eneste Aften, der ikke faldt Skud ude i Noret, naar Aftentrækket stod paa. Der var mange Ænder dengang, de vilde ind og ligge i Noret om Natten, og saa gik Jægerne fra Skovby, Gunslev og Ravnse paa Andetræk.

For Aarene 1841—1868 er der intet som helst skriftligt. Men der var en Bestyrelse paa 6 Mand, 2 fra hver By; de skulde føre Tilsyn med Dæmninger, Bække og Udløb. De har naturligvis ført en Bog for Valg og Regnskab og tillige en Kørselsprotokol for den Kørsel, der var for Dæmningernes Vedligeholdelse, og denne Kørsel gik paa Omgang.

Disse Protokoller er ikke mere. Men der er en Protokol for de vigtigste Begivenheder og Bestemmelser; den begynder med 1840, og den er i Behold. 1868 er der indført en Strandsynsforretning, og i 1869 en Fortegnelse over dem, som ejer Parter i Noret, og det ses, at der er handlet en Del. Der er nu kun 31 Parthavere mod 47 i 1841.

Herefter kommer igen et Aaremaal til 1878 uden Oplysninger. I 1872 kom Stormfloden, og Vandet gik over Dæmningerne og satte alle Lavninger omkring Noret under Vand, og Oversvømmelsen naaede ved Norgaard helt op til Skovby—Gunslev-Vejen. Men i Protokollen er Stormfloden ikke nævnt, saa der er vel ikke sket større Skade, og langt om længe er den store Vandmasse løbet ud igen. Udtørringen var jo anlagt paa at passe sig selv.

Men denne Ordning kunde dog ikke vedblivende tilfredsstille alle, og de, som vilde bygge Vandmølle, gjorde først et Forsøg med frivillige Bidrag.

Der indkom 906 Kr. fra 29 Bidragydere, og Interessen for Sagen spænder lige fra 2 Kr. til 200 Kr. pr. Bidrag. Derefter gik man til at indvarsle til Generalforsamling, der afholdtes den 15. December 1878 i Gunslev Skole. Her blev man enig om at bygge en Vandmølle til at bortskaffe Vandet. Midlerne var dels tilvejebragt ved frivillige Bidrag, Resten skulde lignes med lige Andel pr. Part. Et Laan skulde i den Anledning optages. Der blev valgt en Mand

fra hver By, som sammen med Bestyrelsen skulde ordne alt Sagen vedrørende.

Interessentskabet erholdt til Laans af Gaardmand Hans Knudsen, Ravnse, 2000 Kr.

Der blev sluttet Akkord med Brødrene Hansen, Vaalse Vig, om at bygge en Mølle »med 24 Alens Vingefang og med Demissioner som den ved Sortsø Nor« til en Pris af 2700 Kr. Der akkorderedes med Tømrer Rasmus Larsen, Skovby, om at male Vandet ud til 1. November for en Betaling af 30 Kr.

I 1880 paatog Gaardmand Hans Knudsen, Ravnse, og Husejer Jens Andersen Brun, Skovby, sig at male Vand hver 4 Dage fra Kl. 6 Morgen til Kl. 6 Aften for en Betaling af 1 Kr. 40 Øre om Dagen med en Times Ophold om Middagen. Jens Andersens Regning blev paa 22 Kr. 70 Øre.

For Skovby Nor gjaldt det herefter, at man havde en sikker aarlig Udgift — den til Vandmølleren — og en usikker aarlig Indtægt — Salget af Græsset i Fællesnoret. Og da Græsvæksten her paa det laveste Sted i hele Noret stod og faldt med Vandstanden, blev Indtægten af Fællesnoret afhængig af denne.

For at gøre Vandmølleren økonomisk interesseret i sit

Vejen til den lille Dæmning (Tegning af Chr. Olsen)

Arbejde, kom man allerede i 1885 ind paa, at han foruden en fast Sum skulde have 10 pCt. af Høsalget i Fællesnoret. Denne Ordning stod ved Magt lige til 1904.

I særlig fugtige Aar kunde det dog slaa fejl med Høsalget. 1888 maa have været et slemt fugtigt Aar, da Vandet stod lige saa højt som Græsset.

Fællesnoret blev ikke nogen stor Indtægtskilde. Det var besværligt at faa Høet høstet. Det skulde slaas med Le, tit i Vandet, og saa skulde det slæbes op paa det høje Land for at tørres.

Protokollen melder ogsaa om Uheld og Bekostninger. I Marts 1884 knækkede alle Vingerne paa den næsten helt nye Mølle. Der staar ikke noget om Aarsagen, men møllekyndige Folk siger, at det kan man altid gøre ved at standse Møllen for hurtigt. Det kostede Selskabet 235 Kr. I Februar 1894 blæste Hat og Vinger af Møllen: 370 Kr., 1895 maatte der anskaffes en ny Snegl: 800 Kr., 1899 nye Stigbord og Udbedring ved Udløbet: 765 Kr. Reparationer maatte jo til, og Forbedringer skulde ogsaa til for at tilfredsstille de stigende Krav, som Anlæget i sin Helhed ikke kunde tilfredsstille; og disse Forbedringer kunde man ikke altid enes om — nogle vilde fremad, andre vilde blive staaende.

I 1901 eller 02 (Aarstallet mangler) var der stærke Krav om at anskaffe en ny Snegl. Der var ikke Flertal herfor, men et Mindretal vilde paa visse Betingelser afholde alle Udgifterne for egen Regning. Protokollen siger herom:

»Den 29. Juli Holt Bestyrelsen møde hos Mejerist Danielsen, Skoby. Det vetoges at invarsle til Ekstraordinægeneralforsamling den 2. August Kl. 6 og tage det til forhanlig om der skulde kostes en ny Snegl ved Vanmøllen sant til forling om det af de af Intresenterne, som vil være med at Koste den ny Sneg mod at Fællesarriale overlade i 12 Aar til fri afbenøttelse«.

Paa en den 2. August afholdt ekstraordinær Generalforsamling forkastes det med 16 Stemmer mod 10 at bekoste en ny Snegl.

De 10 Fremskridtsmænd maatte saaledes finde sig i, at det blev ved det bestaaende indtil videre.

Der er i Protokollen indført en Strandsynsforretning, som er afholdt ved den lille Dæmning. Langs denne staar en Række Pæle »og fra disse og 30 Alen ud i Stranden er den Beskyttelse, som ingen maa borttage noget af i Lovens § 1«.

Den 14. Februar 1916 afholdes en ekstra Generalforsamling i Gunslev Forsamlingshus. Det vedtoges, at der »skulde bykkes en Vinmotor hvilket er 3. og siste Generalforsamling«, og ... »at Maskinmester C. Rasmussen, Nr. Veby, skulde stille en Vinmotor for en Pris af 3200 Kr. fra 15. Maj til 1. Juli ...«

Den 28. Juli 1916 holdt Bestyrelsen Møde ved Møllen. Det vedtoges, »at ubetale 1400 Kr. i den Ny Vinmotor sant opkræve 35 Kr. per part, sant antage Kristjan Boding, Skovby, til at bygge et Hus over Hjulene paa Møllen ...«

Og hermed er det ude med Vindmøllens Saga. Den havde staaet paa den store Dæmning i 37 Aar og virket dekorativt i det ejendommelige Landskab herude i Gaabensebugten. Men den var hverken Selvkrøjer eller Selvsvikker, den kunde ikke klare sig for det nye i Tiden. Og saa maatte den falde.

1917 blev der anlagt en aaben Snegl for en Pris af 2475 Kr. Den 11. August 1917 afholdtes efter Opfordring af 15 Interessenter en ekstraordinær Generalforsamling, hvor de stillede Spørgsmaal om at udvide Interessentskabet, saa det kommer til ogsaa at omfatte den lavtliggende Pløjejord. For dette Forslag stemte 6, medens 7 stemte imod. Men Sagen gik aabenbart til Landvæsenskommission, thi den 17. November 1920 forelaa fra denne en Kendelse angaaende Afvandingen af Skovby Nor med omliggende Arealer, hvori det hedder: »Den projekterede Uddybning ... er af Hedeselskabet ... anslaaet til 12.000 Kr., og de i Uddybningen interesserede Arealer er opgjort til 110 ha eller 200 Tdr. Ld., som er ansat som bidragydende til Arbejdets Gennemførelse.

Paa den anden Side afholdt Interessentskabet den 13. November 1923 3 paa hinanden følgende ekstraordinære Generalforsamlinger, hvor Interessentskabets Ophævelse vedtoges med 10 Stemmer. Møllen, Sneglen, Stigbordene og

Dæmningerne skulde uden Vederlag overgaa til et Pumpelag, mod at Interessentskabet beholdt Fællesnoret og den kontante Kassebeholdning.

Paa den aarlige Generalforsamling den 30. s. M. oplæstes og godkendtes Regnskabet. Da Interessentskabet skulde ophøre at bestaa, valgtes til at styre Fællesstykkets Anliggender i Fremtiden 1 Mand fra hver By.

Den 9. November 1928 blev Fællesnoret solgt til Ad. Hansen, Skovby, og H. Sværke, Gunslev, for 1400 Kr., og Salgssummen udbetaltes i Juli 1930. Selskabets Bøger og Vedtægter overleveredes til Pumpelaget til Opbevaring i Fremtiden.

Interessentskabet Skovby Nor blev stiftet den 11. Februar 1840, og den 30. December 1923 ophørte det at bestaa.

I disse 87 Aar har de samlede bogførte Udgifter beløbet sig til ialt 45.500 Kr. eller knap 1000 Kr. pr. Part. 1891 udmærker sig ved at være det billigste Aar med en Udgift paa 46 Kr. Efter 1916 er der ingen billige Aar. Vandmølleren har hidtil kostet ca. et halvhundrede Kroner aarlig. Men efter 1916 stiger denne Post og er i de sidste 5 Aar oppe paa 300 Kr. aarlig.

Det gamle Interessentskabs Opløsning var iøvrigt en naturlig Følge af, at der paa et Landvæsenskommissionsmøde den 3. November 1923, var afsagt en Kendelse, der gik ud paa, at et tidligere projekteret Pumpeanlæg nu skulde udføres. Dermed var »Pumpelaget Skovby Nor« stiftet.

Men selv om det gamle »Interessentskab Skovby Nor« nu ikke var mere, og der var oprettet et nyt, var Formaalet dog fremdeles det samme — at male Vandet ud af Noret. Det nye var, at Vandstanden skulde sænkes saa meget, at alle lave Arealer omkring Noret kunde blive befriet for skadeligt Grundvand. For at det kunde ske, skulde Kanaler og Bække reguleres, saa Vandet kunde strømme til Pumpen, og der skulde større Maskiner til for at faa Vandet ud. Udgifterne skulde fordeles paa alle, som havde Gavn deraf, og indenfor den oprindelige Interessentgrænse ligger 6837 ha = 8253 Parter. Udenfor ligger 7768 ha = 4715 Parter.

Det nye Anlæg var færdigt den 10. Maj 1926, og det beløb sig til	24.482	Kr.
1929 blev anskaffet en ny Snegl	1.900	—
1930 blev anskaffet et nyt Vindfang	1.900	—
1934 blev Bækken fordybet	3.400	—
1939 elektrisk Anlæg	12.000	—
— Pumpe, Motor, Pumpehus	7.500	—
1941 Elektromotor	2.700	—

Hermed ender Historien om Skovby Nor i 100 Aar. I den Tid er der løbet meget Vand i Stranden, ogsaa gennem Sluserne ved Skovby Nor. I de første Tider løb det vel ikke saa stærkt, men som Aarene gik, kom der stadig mere Fart paa.

Som Pumpelaget nu staar med alle tekniske Fremskridt taget i Brug, opfylder det fuldt ud sit Formaal: At holde alt skadeligt Vand ude af Skovby Nor.

— — —

Den 4. Januar 1954 drev Stormen saa betydelige Vandmasser mod vore Kyster, at der indtraadte et usædvanlig stærkt Højvande. Ved Skovby Nor sprængte Vandet Sluserne og strømmede ind med stor Kraft, fyldte Noret og anrettede betydelig materiel Skade.

Lollandsk Landboliv i gamle Dage.

Nogle Optegnelser.

Af *Birger Isaksen,*

Lejlighedsvis har jeg i de senere Aar opsøgt ældre Mennesker, der al deres Tid har levet og virket paa Lolland, og faaet dem til at fortælle om lollandsk Landboliv i gamle Dage. Hvad jeg hørte, nedskrev jeg, og disse Optegnelser danner Grundlaget for nærværende Artikel, der kun tager Sigte paa at meddele Træk af det Liv, som i de sidste Aartier af det 19. Aarhundrede levedes i og omkring den gamle lollandske Bondegaard. Fuldstændighed har saaledes ikke været mit Maal, og der er som Følge heraf flere Ting vedrørende gammelt lollandsk Landboliv, som ikke er gjort til Genstand for Omtale. Aarsagen hertil er den, at en omfattende Undersøgelse og Beskrivelse af hver enkelt Ting vilde føre alt for vidt her. Men forhaabentlig er der i nærværende Skildring taget saa mange Enkeltheder med, saa man paa Grundlag heraf er i Stand til at danne sig et nogenlunde klart Billede af, hvordan lollandsk Landboliv artede sig i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede.

Mangt og meget var der, som Bonden i hine Tider havde at varetage. Og navnlig den Omstændighed, at de tekniske Hjælpemidler var faa, gjorde, at hans Arbejde i det hele maatte udføres paa anden Maade end nu om Stunder. Hvor man nu i udstrakt Grad anvender Maskiner i det daglige Landbrugsarbejde, dér tyede man i forrige Aarhundrede saa godt som udelukkende til Menneskers og Dyrs Arbejdskraft. Hvor man nu om Stunder kan klare sig med at holde en

Karl, dér maatte man i hine Tider anvende betydeligt mere Folkehold.

Men hvorom alting er, saa fik de lollandske Bønder passet deres Gaard. Naar Solens Varme havde smeltet Sneen og Isen, der laa paa Markerne, og Lærken slog sine Triller oppe under Guds rene, blaa Himmel, blev Ploven sat i Jorden. Saa var Pløjningens Tid inde, og efter nogen Tids Forløb kunde man gaa i Gang med at saa Roer og Korn.

Hvad Høsten angaar, da var den i 60'erne og 70'erne en overmaade travl Tid, hvor der ikke blot paa de store Gaarde, men ogsaa paa de mindre var Brug for ekstra Hjælp til at meje og binde Kornet, idet Aflægger og Selvbinder var ukendt. Afdøde Hans Chr. Hansen, der i 1879 nedsatte sig som Smed i Slemminge, har meddelt mig, at i hans Ungdom, i 60'erne, var det baade paa Lolland og Falster almindeligt, at Smeden og hans Folk hjalp til med Høstarbejdet. »Ja«, udtalte han, »Høsten var fri, deri bestod Lønnen for Lærlingene«.

Lang var Høstdagen. Og den formede sig i det hele noget anderledes end i vor Tid. »Vi begyndte«, oplyste i sin Tid nu afdøde Rentier Christen Hansen, Slemminge, der var født 1855 i Olstrup, hvor han i mange Aar drev en Gaard, »som Regel ved 6-Tiden og holdt saa ud til Kl. 7 om Aftenen«. »Men«, tilføjede han, »var Dagen lang og streng, saa gik det paa min Hjemegn mere gemytligt til end nu om Stunder, og vi blev ogsaa godt beværtet. Vort første Maaltid var omkr. Kl. 6½. Kl. 8½ fik vi Frokost. Fra 11½—12 var der Middag. Kl. 1½ fik vi Kaffe og Kage, og Kl. 3 fik vi paa ny Kaffe. Kl. 4 blev der gerne spist i Marken, og ved 7-Tiden fik vi vort sidste Maaltid: Klipfisk og Rødgrød. Naar der blev kørt Hvede ind, fik vi Æbleskiver i Marken. Iøvrigt fik vi i Høstens Tid af og til Snaps og gammelt Øl«.

Selvfølgelig var Høstskikkene ikke ganske ens overalt paa Lolland. Og som Tiden gik, kom nye Skikke til. Om Høsten paa Hovedgaarden Fredsholm (Vestenskov Sogn) ved Aarhundredskiftet fortæller Fru Elisabeth Lohse, Branderslev: »Den Dag, Folkene skulde til at meje Hveden, var en Højtidsdag. Saa mødte de polske Piger og bandt Silkebaand

om Armen paa Fruen, Inspektøren, Forvalteren, Underforvalteren og Overfodermesteren ... Naar Kornet skulde køres ind, blev der kogt Kaffe og bagt Kage eller Æbleskiver. Kaffen kom i en Mælkejunge, der blev kørt ud i Marken, hvor hver fik to Kopper Kaffe og to Stykker Kage. — Naar det sidste Læs blev kørt ind, blev Hestene pyntet og kørt rundt om Plænen i Gaarden«.

Sidst i August var Høsten gerne overstaaet. Saa blev der baade paa de større og mindre Gaarde afholdt et Høstgilde for Folkene og for dem, der havde hjulpet til med at faa Kornet bjærget. Særlig morsomt og festligt gik det til ved dette Gilde, der senere skal blive omtalt mere udførligt.

Efter Høsten kom saa Tærskningen. Herom fortæller ovenfor nævnte Christen Hansen: »Naar der var indhøstet, gik vi i Gang med at tærske Kornet, og dette Arbejde varede til helt hen efter Jul. Det var i det hele ikke noget ubetydeligt Arbejde, idet alt Kornet skulde tærskes med Plejl inde paa Loen. Derfor begyndte vi allerede ved 4-Tiden om Morgenen og holdt først op Kl. 8 om Aftenen. Daglejeren, som var uundværlig i denne Tid, havde paa min Hjemegn Akkord med at tærske; han fik den tyvende Tønde«.

Ud over Høsten og Tærskningen var der adskilligt andet, som paahvilede Bonden. Der var saaledes Efteraarspløjningen, Vintersædens Saaning og Optagningen af Roerne. Men naar disse Arbejder var fra Haanden, kunde Bonden ligesom drage Vejret lettere. Dog, for den driftige Mand var der altid et og andet at sysle med, f. Eks. Redskabernes Vedligeholdelse. Redskaberne var jo i 60'erne lavet af Træ, og de kunde derfor nok engang imellem trænge til baade Eftersyn og Udbedring.

Havde Bonden saaledes nok at tage Vare paa, saa havde Husmoderen paa Gaarden ikke mindre at bestille, idet der paahvilede hende mange Pligter. Ikke blot skulde hun varetage de Opgaver, der var inden for Hjemmet, men hun skulde ogsaa hjælpe til i Stald og Mark. Ja, i 60'erne og 70'erne var Malkningen helt overladt til hende. Endvidere var det ikke ualmindeligt, at hun ogsaa gav en Haandsrækning, naar der skulde tærskes.

Men det var dog først og fremmest Varetagelsen af Hjemmets Opgaver, der lagde Beslag paa hendes Tid og Kræfter. Forholdet var jo det, at i hine Tider fremstillede Husmoderen selv de fleste af de Ting, der udgjorde de daglige Livsfornødenheder, f. Eks. Smør, Ost, Øl, Rug- og Sigtebrød. Navnlig Ølbrygningen var et ikke ubetydeligt Arbejde for hende, da der paa Grund af det store Ølforbrug skulde brygges ikke ringe Mængder.

Om selve Ølbrygningen og det dermed forbundne Arbejde fortæller Fru Anna Hansen, Slemminge, der har været gift med ovenfor nævnte Christen Hansen, følgende:

»Hvad Ølbrygningen angaar, da havde vi jo selv den Humle, der skulde bruges. Den blev plukket ned om Efteraaret samtidig med Æblehøsten. Saa blev den lagt op paa Loftet, hvor den laa og visnede, hvorefter den blev pakket ned i en Tønde, hvor der ikke maatte komme Mus til den.

Naar der skulde brygges Øl, kom vi Maltet i en Mølle, d. v. s. en Haandkværn, hvor det blev knust, og derpaa kom det i et Kar, hvor der var lagt en rund Visk af Halm, og saa blev der hældt kogende Vand paa. Humlen blev kogt i en Gryde, hvorpaa Humleurten kom i Øllet. Saa blev der sat Gær paa, og det stod nu Natten over, saa blev Gæren skummet af. Saa blev Øllet tyllet paa Tønder«.

Et andet Arbejde, som Husmoderen ogsaa maatte udføre, var Bagningen af Rug- og Sigtebrød. Herom fortæller Fru Anna Hansen:

»Brødene blev bagt i en Ovn, der var af Ler, og som var saa stor, at man kunde ligge paa Knæ inde i den. Ovnens Opvarmning skete ved, at der blev lagt Alenstykker Brænde ind, som blev stablet oven paa hinanden, og som først skulde brænde i tre Timer. Saa blev alle Kullene trukket ud, og Brødene blev nu med en Brødgrissel sat paa selve Stenene, der altsaa maatte være fejet fuldstændig rene. Naar Brødene saa havde staaet i tre Timer, var de bagte. Samtidig med Brødenes Bagning blev der bagt Hvedekager, Tvebakker og Smaakager foran i Ovnen. — Hos os bagte vi 12 Brød ad Gangen«.

Og mange andre Arbejder havde Husmoderen. Der var

saaledes Slagtningen, og naar der blev slagtet Lam, blev der lavet Tællelys af Tællen. Endvidere var der Arbejdet ved Rokken, hvor Husmoderen navnlig om Vinteren sad og spandt Uld, Hør og Blaar. Ikke mindst vigtigt var dette Arbejde, fordi hun derved i ikke ringe Grad bidrog til Hjemmets Forsyning med Hensyn til Tøj og Linned.

Travle Arbejdsdage var der saaledes paa den gamle Bondegaard. Men naar Aarets Højtider oprandt, saa hvilede Arbejdet for en Stund, og saa søgte man til Sognekirken for at høre Guds Ord. Navnlig i Julen, der i de Tider havde den samme Magt over Sindene som nu om Stunder.

Men helt paa samme Maade som i vor Tid fejrede man dog ikke Julen i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede. Saaledes fortæller Fru Stine Antonsen, Vaabensted Alderdomshjem, der er født 1854 i Hjelm, at i hendes Barndomshjem havde de ikke Juletræ. »Der var«, udtaler hun, »ikke noget, som hed Julegaver. Juleaften fik vi ganske vist noget bedre Mad; men det gik ikke nær saa flot til som nu om Stunder. Naar der var spist, plejede man i mange Hjem at synge en Julesalme«. »Ja«, tilføjede hun, »saadan fejrede man Juleaften«.

Som Tiden gik, blev det efterhaanden mere almindeligt med Juletræ. Dog, til helt op i 90'erne gjorde stadig megen gammel Tradition sig gældende. Paa Vestlolland var det saaledes saa sent som omkr. Aarhundredskiftet en almindelig Skik, at naar Julen oprandt, saa skulde ikke blot Staldlygten være pudset, men Redskaberne skulde være inde, for ellers kunde Jerusalems Skomager komme og vende dem, og saa var de ikke til at bruge.

Hvad den vestlollandske Jul i 90'erne iøvrigt angaar, da var den som andre Steder en Højtid, der krævede mange Forberedelser. Der skulde ikke blot slagtes, bages og koges, men der skulde ogsaa foretages en større Rengøring i Hjemmet, saa dette kunde blive en festlig Ramme om det, der forestod. I det hele taget var det almindeligt, at alt blev lavet til *forud,* saa Husmoderen kunde have Fred og Ro i Julen.

Men hvordan fejrede den vestlollandske Befolkning Jule-

aften i de Tider? Vi lader Fru Elisabeth Lohse, Brandersslev, besvare dette Spørgsmaal, og hun udtaler: »De fleste Steder blev denne Aften indledt med, at man fik Trillebollesuppe og Peberrodskød. Naar man havde spist, blev Juletræet tændt, der blev sunget Salmer, og man fik Æbler og Nødder, men derimod kun sjældent Gaver. Saa spillede man gerne Kort, »Femkort«, om Æbler og Nødder til Kl. 12, til »Madammen dumpede«, og ud paa Aftenen fik man Kaffe og Æbleskiver«.

Paa de større Gaarde var det ikke almindeligt med Juletræ. Dog havde man Juletræ baade paa Nakskov Ladegaard og Fredsholm. Ovennævnte Fru Lohse, der i sin Ungdom har tjent paa Fredsholm, fortæller, at paa denne Gaard sad de unge Piger fjorten Dage før Jul sammen med Herskabets Børn og klippede Julepynt. Træet, oplyser hun, blev hentet i Skoven, det var flere Meter højt, og jeg pyntede det. Paa Træet var der Figner og Dadler. Naar Gaardens Folk havde faaet deres Mad, Risengrød og Flæskesteg, kom de op i Billardværelset, hvor Juletræet stod. Her blev der sunget Julesalmer, og Folkene fik Gaver.

Juledag var den store Højtidsdag, hvor alle ret fik at mærke, at det nu var Jul. Allerede Kl. 6 om Morgenen, naar Gaardens Karle og Piger havde endt deres Morgenarbejde og kom ind, stod Frokostbordet dækket med Grønlangkaal, Flæsk, Sylte og Kaffe. Man tilstræbte, fra Herskabets Side, i det hele taget at give Folkene en god Jul, hvorfor man denne Dag, hvor det var Skik, at alle Gaardens Folk skulde i Kirke, satte det bedste paa Bordet.

I øvrigt var Forholdet det, at alt rundt om i Hjemmene stod i Julens Tegn i disse Dage. De store Julebrød, som man havde bagt lige før Jul, kom nu frem, og Julens traditionelle Bagværk: Jødekager og Klejner savnedes ikke noget Sted. Naar man skulde have Frokost og Aftensmad, var det overalt en ufravigelig Regel, at der skulde være Grønlangkaal.

Men nu Nytaarsaften? — Ja, denne Aften blev i forrige Aarhundrede fejret paa en anden og mere fornøjelig Maade end nu om Stunder. I Engestofte Sogn var det saaledes almindeligt, udtaler foran nævnte Christen Hansen, at man

denne Aften gik ud og skød det nye Aar ind med Bøsser. Man blev da gerne bedt ind hos Naboen eller gode Venner, hvor man fik Æbleskiver og Snaps, og hvor man saa tilbragte nogle Timer med at spille Kort.

Paa Vestlolland herskede der i 90'erne den Skik, at naar den sidste Aften i det gamle Aar oprandt, saa gik de unge med deres Rumlepotte (en Urtepotte, der var overtrukket med en Blære, og som der var sat et Rør ned i, hvorved der kunde frembringes en rumlende Lyd) omkring i Byen, fra Hus til Hus, hvor de sang og rumlede uden for Vinduerne, indtil de blev kaldt indenfor, hvor de blev beværtet med Snaps og Æbleskiver*).

Jo, Julen og Nytaaret var Stunder, hvor Alvor og Gammen ret trivedes. Fredfyldte og festlige Dage, som man hvert Aar saa hen til, naar Skyerne graanede, og Vinteren truede.

Saa i Tord- eller Faaremaaned kom Paasken, og syv Uger senere Pinsen. Ogsaa disse to Højtider blev fejret rundt om i Hjemmene; men da det skete praktisk talt paa samme Maade som nu om Stunder, skal de ikke nærmere omtales her.

Ud over Højtiderne var der saa Gilderne, af hvilke der Aaret rundt blev afholdt ikke faa i Bondens Hjem, idet der baade hos de unge og hos de ældre var Trang til Sammenkomster, hvor man kunde faa nogle fornøjelige Timer.

Der var saaledes Ungdomsgilderne ved Jule- og Nytaarstid. Ifølge forannævnte Christen Hansen blev disse Gilder holdt paa en af Gaardene, hvor de unge havde faaet overladt en Stue til at danse i. Men Musikken, der som Regel bestod af Violiner, maatte de unge selv betale.

Saa var der Fastelavnsgilderne, som ogsaa var for Ungdommen. De blev holdt paa en af Gaardene, naar Karlene var færdige med Ridningen, og som ved Julegilderne havde man bestilt Musik, saa man kunde faa nogle Timers Dans.

Omkring September, naar Høsten var ovre, begyndte saa Høstgilderne, der ogsaa var for de ældre, idet enhver, som havde hjulpet til med at faa Kornet bjerget i Hus, var invi-

*) Meddelt af Fru Elisabeth Lohse, Branderslev.

teret. Navnlig Høstgildet var en Fest, som man glædede sig til. Ikke mindst paa de store Gaarde, hvor det ved denne Lejlighed kunde gaa flot til. Saaledes blandt andet paa Fredsholm.

Her foregik Høstgildet i et stort Telt, der var rejst i Gaarden. »De polske Piger«, udtaler Fru Elisabeth Lohse, »pyntede Teltet, de lavede en Krans af Aks og Silkebaand, som blev hængt op over Bordene«. Og hun fortsætter: »Middagen lød paa Suppe med Trilleboller, Oksesteg og Rismælsbudding. Naar Spisningen var forbi, blev Teltet ryddet, og saa blev der spillet op til Dans. Inspektøren og Fruen var de første, der traadte Dansen. Kl. 10 blev der serveret Punch. Kl. 2 fik alle skaaren Mad, Snaps og hjemmebrygget Øl, som blev budt om i Teltet. Saa fortsatte Dansen til Kl. 4, og Gildet var ovre«.

Ud over Høstgildet var der adskillige andre Gilder, som Bonden gjorde forhen. Der var f. Eks. Pløjegilde, Møggilde og Skovgilde. Men alt som Tiden gik, og det gamle Landsbyfællesskab mere og mere forsvandt, blev disse Sammenkomster sjældnere og sjældnere, og de er nu forlængst afskaffet.

Saa var der naturligvis ogsaa Gilderne i Anledning af Barnedaab, Konfirmation, Bryllup og Begravelse, hvor Slægt, Venner og Naboer deltog. Navnlig ved Bryllup gik det i hine Tider ikke sjældent ret flot til. Ifølge Stine Antonsen var det saaledes paa de store Gaarde almindeligt, at man festede i tre Dage, og der var rigeligt baade med Hensyn til Mad og Drikke. Men, tilføjer hun, uden for Bøndernes Kreds gik det dog ret tarveligt til ved et Bryllup.

Bortset fra de faa Gilder, hvor man kunde flotte sig lidt, saa levede man i 50'erne og 60'erne et nøjsomt Liv rundt om paa de gamle Bøndergaarde. Kun engang imellem blev der købt lidt Kaffe, Sukker og Brændevin. »Men naar Folk drak Kaffe, skulde det helst være en Hemmelighed, saa ingen saa, at man tillod sig en saa stor Luksus«, udtalte ovenfor nævnte Hans Chr. Hansen.

Derimod var Tobaksrygning almindelig. Men ½ Pund Tobak kostede jo heller ikke mere end 33 Øre. Endvidere

var der adskillige, som brugte Snus i Næsen. Det var saaledes Tilfældet med Madam Due i Slemminge Skole*).

Iøvrigt var Forholdet det, at der ikke var megen Anledning til at bruge Penge. Man tilvirkede jo selv meget af det, som skulde bruges i det daglige, ikke blot Fødevarer, men ogsaa, hvad der kom ind under Beklædning. Og Folk var i det hele meget sparsommelige. Mange unødvendige Penge blev der ikke givet ud, hverken af Husbond, Madmor eller Tyende. Naa, Tjenestefolk havde jo heller ikke mange Penge paa Lommen i de Tider, idet Lønnen var lille. Stine Antonsen, der i 1868 kom ud at tjene i Majbølle, fik saaledes kun 8 Rigsdaler for et Aar, og først omkring 1876 naaede hun at faa 40 Rigsdaler. Karlenes Løn var naturligvis ogsaa lav. I 80'erne var det almindeligt, at en Karl fik fra 100—150 Kr. for et Aar.

Men hvorom alting er, saa var der ingen, der var misfornøjede. Man var jo allerede som Børn blevet opdraget til Nøjsomhed, og man kunde glæde sig over lidet. Derfor raadede der Tilfredshed i det gamle lollandske Bondehjem, hvor Arbejdet og Pligterne kaldte fra tidlig Morgen til sen Aften.

*) Iflg. afdøde Hans Chr. Hansen, Slemminge.

Magister Oluf Lundts optegnelser i Væggerløse kirkebog.

Ved *Gudrun og Alfred Larsen.*

Oluf Lundt blev født 11. august 1652 i Nykøbing F. som søn af borgmester Jørgen Lavridsen Lundt og Elisabeth ... Han gik først i Nykøbing skole, men blev student fra Vordingborg 1671. 1675 blev han capellan hos sognepræsten i Branderslev Gregers Rasmussen (der var gift med hans moster Karen). 1678 blev han residerende capellan til Nykøbing, hvor han var, indtil han 1682 blev sognepræst til Væggerløse, hvor han døde juleaften 1730. Han var gift med Dorte Jensdatter Ravn, født ca. 1659, død i Nykøbing 1740, upåtvivlelig en søster til amtsforvalter Hans Ravn i Nykøbing.

Oluf Lundt nød stor anseelse på Falster som præst og var en meget myndig mand, der ikke tålte nogen uregelmæssigheder i sit sogn. At han tillige var en særdeles god husholder, der vidste også at forvalte det jordiske mammon, gjorde ikke hans anseelse ringere.

Væggerløse kirkebog er ført meget sirligt og nøjagtigt. Iblandt de almindelige optegnelser har Oluf Lundt noteret de begivenheder, store og små, hvis mærkelige omstændigheder han syntes skulle bevares for efterverdenen. Lige betydelige er de ikke alle, men de er dog medtaget her, fordi de også kulturhistorisk giver oplysning om mangfoldige forhold. Optegnelserne er gengivet bogstavret. Tidens vilkårlige brug af store bogstaver er dog her undgået ved anvendelse af de små.

»1688. 21. Juni blef jordet Morten Pedersens Søn af Hasseløe, Peder, 15 aar gammel. Hand falt ud af een eige[1]) [ved] Fladøe, da hand med 4 andre børn, alle ynger end hand, ville seile hiem lige for een vind, fra Nyekiøbing. Denne sad til agters med een aare, og da aaren skrendt og gled ofver tolden, falt hand baglends ud og tog aaren med sig, som hand længe holt sig oppe ved i vandet, men de andre vare alle unge og uforstandige og kunde ei faa seilet ind og komme ham til hielp. Hans bedrøvde forældre hafde saaledes mist een søn tilforn i vandet ved Hasseløe ...«

»1689. Dend 23. February blef begrafvet et qvindfolk som tiente Niels Pedersen[2]) hospitalsforstander i Nyekiøbing paa hans gaard paa Byttøe, heed Kisten Pedersdaatter, hun rede til barsell, men ville icke være det bekiendt naar hun derom blef fritett, mueligt hun *af Satans onde indflydelse* hafde ont i sinde med fostret, hvis hun kunde faaed lejlighed til at føde det i dulsmaal. Men hospitalsforstanderen, som ogsaa hafde hørt der om at hun skulle være besovet, sendte noget forhen een gammel qvinde ofver til gaarden, som skulle have et vaagent øje paa hende, at dend sidste synd ei skulle blifve større end den første, hvorofver hun maatte gaa til bekiendelse da hindis veer og smerter betog hende taarsdag mod aften dend 21. febr. Men ville ei hafve bud efter jordemoderen, hvorofver hun blef gandske forpint og magtesløs, imidlertid da der var vogn efter jordemoderen, foreholdt qvinderne der vare hos hende, hun skulle bekiende hvem der var hendis barnsfader, svared hun dette var Anders Skræder boende paa Kringelborregaard i Idestruppe sogn som har sin egte hustru. Strax hun var forløst døde hun før jordemoderen kom. Om fredag morgen da ieg dette spurde reiste der ofver at døbe barnet saasom ieg befryctede, at dette moderløse stachels barn som ei hafde dend tilsiun og føde dett skulle, motte bortdøe før det blef døbt, det blef kaldet Peder. Om løverdagen, som var dend 23., blef moderen ført til jorden og barnet til kirken at dets daab kunde forkyndiges. Det blef baaret af Mortin Eriksens qvinde paa Byttøe, faddere var Jan Allertson, Piter Jacobsen, Hans Michelsens qvinde aff Hiellebæk, som var moster

til barnet, og Anne Michelsdatter som tien paa amptskriverrens gaard. Der blef hverken prædiket eller sunget ofver liiget, men de vare begierendes klocher motte ringe hvorfor de gaf til kirken 24 sk. Dette meniske var fremmed fra min menighed føed i Idestrup sogn og kom til vinters at tiene paa Byttøe. Ieg gaf efter louven hrr. Abraham Salomon[3]) det strax tilkiende saa og kongl. maysts. ridefogett, og mundtlig talt med hospitalsforstanderen, saasom barnefaderen boer paa closter-gotzet og til hospitalet haver forbrudt sin halve boeslod, eftersom gierningen er skeed paa Kringelboriggaard, medens qvinde menisket tiente ham.«

»1689. Festo trinitatis [26. maj] skriftede aabenbare Niels Lauritzen Falmer af Hasseløe og hans hustru efter vor kongl. danske lou libr. II cap. V artic. 7, fordi de hafde forsømt deris barns daab, som lefvede paa siette dag og døde uden daab.«

»1691. Dominica oculi [15. marts] kom her til vor kirke een midaldrende tigger ved nafn Hans Rasmussen, som hafde faaed tilfælde i begge sine arme at de vaer lige som visne og megen indsvundne af værk og brud, hand hafde et qvindfolk med sig aff een 40 aar, som sagde sig at være hans hustru. Midt under prædiken som ieg efter textens anledning handlede *om dend svæer vold og tyranni Sathan øfve paa dend hand efter Guds tilladelse faar magt ofver,* faldt denne Hans Rasmussen af dend slemme siuge med saadan umanerlig hujen og skrigen, at folchet i kirken blefve alle meget forskrechede, og tengte hand var besat af *Dievelen,* og som ieg i prædikestolen saae og agtede at hand i faldet satte sit hofvet først til jorden, og sprang saaledis halshoved[4]), at hand kom midt op i kirken og sparchede med sine been paa qvindernis stoelle. Saa fattede ieg mistanche til hannem, at hand self giorde sig denne siuge af skrømt og skalchhed, og derfor gich til ham som hand laae i Cornelij Mortensens høelade, fristede hannem der om, og giorde ham saa angist, i det ieg afmalede hannem helvede heedt og Guds retfærdighed saa streng, at hand gik til bekiendelse, hand giorde sig self dend siuge paa det hand ville bevege folch til diestørre barmhiertighed mod

sig, lovede der hos hand aldrig saaledis ville friste dend langmodige Gud tiere. Qvinden hand førde med sig var hand aldrig vied eller gifved til, men de hafde self som dett umælende fæe sammen paeret sig, hvilchet dend verslige øfrighed burde straffet over. Men som dend samme casus (dog uden Guds huus) var for nogen kort tid forefalden med een gammel skalch ved nafn Anderis, som hafde et qvindfolch med sig af Skaane ved nafn Kisten, hvilche hafde bedet om huus til Lauritz Krags her i byen tillige med en anden gammel mand som hafde en søn med sig ved 12 aar gammelt, som ieg kom i tale med og examinerede dem om deris bevis, og strax erfarede de foer med løyn, i sær af Guds ord førdte det unge qvindfolch saa vill i sine syndes kundskaf og til bekiendelse, at hun sagde for os alle, den gamle skalch hafde bedraget hende, og hafde førdt hende om med sig noget paa dett tiende aar som hans hustru, og at hun ei var vied ved ham, hafde og aldrig været til Guds bord, og ønskte gierne at være ham qvit, og da ieg greb denne gamle skalch noget hort and, og vilde hafd ham og qvindfolchet til slottet, loed hand sig falde af den slemme siuge, da dog qvindfolchet bekiendte det var hans slemerie, og dend træch brugt hand til alle markeder, at hand loed sig falde utallige gange om dagen, for at trygle penge af folch, og natten igiennem drach og fylle hand sig, og hafde de aldrig været til Guds bord ald dend tiid hun hafde fuldt med ham. Jeg skref ridefogden Caspar Ernst Møller[5]) til med et eget bud, og refererede hannem ald sagen, med begiering hand paa det høie herskabs vegne ville straffe saadan ugudelighed og arrestere dem, at qvindfolket kunde føris til Børnehuset paa Christianshaufn; imidlertid hafde ieg med sognefogden sat huusmændene her i byen til at holde vagt paa dem. Men dend gamle ugudelige diævels lem hafde nær refvet huset ned ofver folchene, og bandede os alle saa uhørlig og truede min præstegaard med ild. Buddet kom igien fra ridefogden og hafde intet svar med sig, og da ieg kunde ingen assistent faa af øvrigheden paa kongens vegne, maatte ieg lade ham fare. Vi var nesten alle af byen samlede og dref dem for os ned ad Nyekiøbing vejen, og truede dem

saa hort, at om de nogen tiid kom her igien skulle de blifve førdte fangne til Kiøbenhafn. Dend anden mand som var i følge med, handlede self inted uskicheligt; men dend liden søn hand hafde med sig, hafde aftenen tilforn skeldt sin fader mange gange for een gammell skelm, for hand ville iche skaffe fuldt op med øll og brendeviin. Dette kunne ieg iche efterlade at indtegne for mine kiere efterkommere, at de kand vide, att hafve øje paa saadanne skalchagtige tiggere, der fører ingen bevis med sig, thi ieg troer iche at der ved noget rytter-soldaters eller baadsmands lefnet gaar saa megen synd og undskab i svang, som ved det forbandede tiggere-væsen, hvor der begaaes hoer, mord, blodskam, synd imod naturen, Christi naderis foragt, fylleri og aldt det unde der er til, da hans kongl. maysts. allernaadigste berømmelige forordning, nylig udgangen, dog saa meget streng ofver saadan ugudelighed, saa holdis der dog inted der ofver af dend verdslige øfrighed, der skulle reche os haanden, og assistere os i saadan tilfælde. Dette refereris af Oluff Lundt.«

»1691 dend 22. junij begravet Hans Olufsen Hare af Hasseløe, 53 aar gammel; hand falt ud af sin eige paa sin hiemreise fra Nyekiøbings strandmølle. Mølleren som stod oppe i møllen berettede at hans hatt blæste af hans hoved og da hand ville i hast gribe efter dend, styrt hand ud, og eigen dref fra ham, saa hand der maatte sette lifvet til.«

»1691 domin. tertia adventus [13. dec.] begraved Maren Olufsdaatter, Rasmus Cochs kone af Rabierre. Dito vied Peder Olufsen og Karen Rasmusdaatter ofvenbenefnte sl. qvindis daatter, som var gandske sørgeligt i voris menighed, at moderen blef jordet self samme dag hun hafde tencht med glæde at giøre sin daatters brøllup.«

»1693 dominica lætare [26. marts] begrafvet een fattig tiggemand ved nafn Niels Friis som kom fra Lolland ofver til Hasseløe hvor hand døde til fogdens Hans Stangis strax dagen efter hand der til landet var ankommen. Alle boemændene skød brædder sammen til een kiste. Min k. hustru gaf et lagen at svøbe ham udi; klocherne blefve ringde for ham, min vogn aag ham op fra stranden. Jeg prædikede liigprædiken og degnen sang, saa hand efter dend maade kom

meget skichelig til jorden. NB. Mine heste løb laabske med dend døde mand, og som de rendte stangen i jorden mod gryften ved Næsstætten[6]) saa bleve de der staaende.«

1693 dominica qvinta post trinitatis [16. juli] begrafvet en vattersottig karl ved nafn Rasmus Andersen som døde til Jens Bødker her i byen, var 32 aar gammel, hand hafde tilforn tient Adrian Olufsen og var løben fra ampt mands Knutts[7]) gotz til Aasmarke og blef med magt borthentet, siden hand var blefven saa elendig og lenge hafde været i cuur i Nyekiøbing kom hand her til byen, og efter hans begiering blef betient med sacramentet til Adrians i hans hørlade. Hand fik een smuk kiste, moder gaf ham det lagen at svøbes udi, som hun hafde laant ham at ligge paa medens hand laa siug, der bleff og ringet for ham, saa og siunget og prædicket, saa hand kom skichelig til jorden saa vel som dend anden tigge mand Niels Friis af Thorbye sogn.

NB. Vi hafde her i sognet en dreng vid nafn Hans Bødker som falt aff dend onde siuge, hvis moder heed Anne Stedagers, denne døde sist i augusti maanet 1695 paa Radsted mark, og blef ført til byes, og lagt ind paa kirkegaarden, hvor de grouf en hule til ham og kaste ham udi indsvøbt i en langhalms kier[8]), med alle sine klæder paa, de kaste hans kiep i grafve til ham, og hans kippe[9]) hand samlede brød udi, satte de ind i hospitalet vid Radsted kirke, hvor moderen siden, da hun spurde om hans død, afhentede dend. Saaledes har vi handlet med slige fremmede, hos os ere døde.«

»1693 dom. XII trinitatis [3. sept.] absolveret publice Anders Hansen Vefver i Bruserup effter birchefogdens dom, fordi hand hafde brugt Karen Lummeløfs med signen til sit skulderblad hand hafde slaget aff leed, vid eet ulycheligt fald aff een hest; signekonen blef kagstrugen vid Ørsløf rettersted og landet forvist, der var fast iche eet sogen her i landet, der var jo nogle som, fordi de hafde brugt hinde, maatte staa aabenbare skrifft, i Skelbye sogn.«

»1694 dend 20. septembr. begrafvet Ole Hansen Stange her aff byen, 46 aar gammel. NB; Hand fik een sort blein paa sin nedre læbe, dend aad tid effter anden svarligen om

sig, hand gaf sig under mester Anthoni Bartskers haand og cur i Nyekiøbing, som foregaff at det var eet vand-kræfft, skar det derfor ud dybt ned i læben, men det ville ei lade sig læge, men aad hans gandske nedremund, og hans hage ned i struben bort, og tænderne i hans mund falt ud, saa hand effter 5 aars store udstandene smerte, ælendelig udsoltett, døde. Jeg hafde noch at giøre med ham i de første aar, saa titt og offte som hand af utolmodighed truede at ville omkommet sig selff.«

»1694 dom. XX trinitatis [21. okt.] publice absolveret Bente Andersdaatter, som var kommen fra Horslunde sogn i Lolland og tiente Tyge Hollender paa Byttøe, udlagde til barnefader een ung knegt vid nafn Rasmus Mortensen fra Radsted som iligemaade tiente Tyge Hollender; de forløb begge deris tieniste paa een tiid, og kom saa hiem igien og sagde sig at være frugtsommelig vid fornefnte unge dreng, og paa dend bekiendelse sad aabenbare skrifte. Jeg gaf kongl. maysts. ridefogett sigr. Caspar Ernst Møller[5]), som tillige med er huusfoget paa Nyekiøbings slot det tilkiende vid een missive dagen tilforn, som ogsaa straks efter prædiken vid kirkedøren lod hende paagribe og føre til slottet. Jeg skreff og hr. Hans Vinding[10]) sognepræst i Radsted til, og loed ham vide Rasmus Mortensen her var udlagt til barnefader, hand svarede mig skrifftligen at persohnen hafde beqvemmet sig at tage den besovede til egte, og at de hos hannem vare trolofvede d. 11. jan. 95, hvilchet breff ieg indsendte til rettergangen, ridefogden til efterretning, som det tilkom ellers at søge dem for leiemaals bøder.«

»1695 dom. qvinta trinitatis [23. juni] introduceret Lauritz Krøls qvinde af Hyet. Samme Søndag ordinerede voris høiærværdige og velbyrdige hr. biscop doctor Thomas Kingo[11]) fire hæderlige unge mænd til det hæderlige prædike embede: hr. Holger Jacobsen[12]) min k. hustrues fetter blef sognepræst i Østofte. Hr. Anders Hillebrandsen[13]) sognepræst til Arninge. Hr. Erik Dannefæhr[14]) capellan hos hr. Peder Jørgensen[15]) i Karllbye her i herredet og hr. Frandts Dormann[16]) capellan hos hr. Jacob Top[17]) i Kiøbeløf norden Naxskou. Ved hænders paa leggelse vare tilstede: Min k.

broder hr. Lauritz Lundt[18]) i Flintinge sognepræst til Thorebye sogn, hr. Frantz Schoubye[19]) sognepræst i Idestrup, hr. Daniel Winther[20]) sognepræst i S. Kirkebye, hr. Jens Muhle[21]) vice pastor til Westenskouf og Cappel sougne i Lolland, saa og ieg self, som intimerede aff prædikestolen om de hæderlige mænds ordination. Hr. Erik Dannefæhr[1]) prædikede. Mag. Hans Rasch[22]) sogne capellan i Nyekiøbing var ogsaa inviteret, men kom midt under prædiken. Captain Lorch[23]) som fører kongens skønne jagt, Cronen kaldet, kom her til vor kirke, ieg inviterede ham til maaltidet med, og da hand tog affskeed inviteret hand biscoppen og fru bispinden, sampt det gandske compagnie paa sit skib, som laa uden for Gietzøe til om anden dags middag, hvor vi blefve ret tracteret, og naar kongens og herskabets skaal bleff drucket, lod hand fyre med 3 canonskud.«

»1696 dom. XX post trinit. [25. okt.] publice absolveret Malone Lauritzdaatter for leiermaal med Niels Palle. NB. Denne Niels Henriksen Palle tiente Malones fader Lauritz Kaare i Rabierre og der lagde sig efter hende og besof hende og førend det røgtedes, fich hand eet fæstehuus i Rabierre, og strax friede til Karen Jørgens eet besovet qvindfolch her i Veggerløse og blef trolovet ved hinde, ellers skulle hand vel egtet Malone.«

»1697 dom. I post epiphanias [10. jan.] jordett fogden aff Hasseløe Hans Stange, 82 aar gl. NB. hand hafde levett 62 aar i egteskab med sin hustru som endnu lefver og er 3 aar ældre end hand var; hand var en meget flittig og forsiunlig mand, og vid god velstand, hans egen brodersøn Hans Bosen hafde førdt ham i vanrygte for hexeri og det af denne aarsag. Hans Bosen loed teche paa sit huus, og bad landmændene om noget langhalm til hielp og da Hans Stange gaf ham 2 langhalms kier[8]), fandtes der i toppen paa dend eene, eet aand-eg[24]), og som Hans Bosen nogen tid der efter blef siug og sengeliggende, saa mistenchte hand sin farbroder Hans Stange at hand hafde førdt ham dend siugdom paa, og det med det aand-eg, hvilchet vanrygte daglige mere og mere tiltog, og manden blef udraabt for at kunde giøre troldom. Og da Anne Pallis af Todderup som dend 4 aprilis

1693 blef halshugget og brendt, saa og Anne Krusis af Ulsløf som døde i fengslet, blefve anholdne for troldom som de ogsaa bekiendte her hiemme saa og for det høie herskab i Kiøbenhafn, hvor de vare henførde. Da udlagde de denne gamle foget, og sagde hand var deris tromslaar, hvorfor hand blef førdt til slottet, men blef aff dommeren frikiendt for dend beskylding: hand laa nogle aar paa sin seng og høilig af mig blef engsted om samme handel, men kaldede Gud altid til vidne indtil sit allersidste att hand var uskyldig, og viste af ingen troldoms konst; hand var ellers een meget tienstvillig mand i mod alle. Dette for mine k. efterkommere.«

»1697 dominica misericordia [2. maj] begrafvet Hans Pedersen Bosen skipper af Hasseløe. 64 aar gammel. NB. Denne mands søn Ole Hansen Bose seilede længe med sin fader og var hos hannem. Men som de motte iche faae, uden een af dem ville tage borgerskab, saa tog sønnen Ole Bosen borgerskab og tog logemente i Nyekiøbing hos Osvalt Eggertsen een gl. skomager, og som hand nylig var blefven gifft med en fremmed qvindis persohn ved nafn Ingeborre, som før hafde været besovet, saa lagde hun sig i daskeri med Ole Bosen, og dievelen var saa i spillet med dem, at de forgaf dend gamle mand i een potte grød, hvilchet gik dog saa aff, og ingen tenchte at hand var død af andet, end af helsot. Nu hendede det sig at Ole Bosen med sin faders lidet skiberom seilede ad Lübech, hvor Ole Bosen hafde forlovet sig med een dansk pige ved nafn Cathrine, hvilchen, der hun dend reise fornam at hand ville sadle om, og intet holde sit løfte, loed hun ham stefne for raadet i Lübech, som lod ham arrestere med skib og gotz, at han enten skulle holde sit løfte eller gifve hende een summa penge, og da han vidstoed, hun var hans forlovede fæstmøe, og sagde sig at ville komme igien og hente hende hiem, motte hand dog der lade sig vie vid hende, og førdte hende saa her til Nyekiøbing med sig. Da hand kom til Nyekiøbing beklagede hand sig for voris velbyrdige hr. biscop, doctor Thomas Kingo[11]), som da var her i landet til landemode og kirke regnskab, og foregaf hvorledis hand imod sin villie af

de lübske herrer nødt og tvungen til, vid arest og beslag, at lade sig vie ved hende. Og da hand det iche kunde bevise, lagde hand ofver med Ingeborre Osvaltis hvorledes de kunde blifve dend unge qvinde qvit, og kiøbte een skillings simble[25]) og flagte dend, lagde saa rottekrudt paa dend ene part og ofversmurde det med smør, dend anden deel smurde hand smør paa til sig self og lagde dem paa hinanden. Saa bad hand Cathrine følge sig her ud til Hasseløe til sin fader, og underveis gaf hand hende dend forgiftede halfve simble, som hun opaad og beed self saa paa dend anden halfte deel, førdte hende saa til sin faders huus, hvor hun strax begynte at bryde sig[26]), og fandt stoer brynde og pine i sin maufve. Dagen derefter førdte faderen hende til Nyekiøbing, hvor hun blef besøgt af doctor Bøhme[27]), som fik mistanche til manden, at hand skulle gifvet hende forgift ind, og da hun var død loed magistraten hende opskære, og fant landt medicus doctor Bøhme hindis maufve at være igiennembit aff forgiften, hvilchet der Ole Bosen saae, gik hand til bekiendelse og blef tillige med Ingeborre sat i byens fængsell, og efter ordentlig proces, blefve de begge tisdagen den 25. oktober 1697 uden for Nyekiøbing i Søemarken halshugne og lagt paa steile. Hans legome og hovet bleff strax staale bort, men hendes laae der nogle aar paa steilen. Omsider bleff hendis legum ogsaa borte en nat, og som der da laae een bruchsnider i Nyekiøbing, mente folch at hand hafde ladet hendis døde og fortørrede legem borttage at brende til pulver. Og som Ingeborre Osvaltis hafde brugt adskillige kogleri og signeri for at blive sin gl. mand qvit, saa kom det for liuset, hvorledis een qvinde ved nafn Karen Lommeløfs af Braruppe sogn hafde brugt adskillige indbildede konster for at skille dem vid dend gl. Osvalt, og da alt dette ville intet hielpe dem af med ham, gaf de ham rottekrudt ind, og da Anne Pallis af Todderup bleff halshugget og brent vid Ørslüf galle, da bleff denne Karen Lommeløffs kagstrøgen og forvist landett; dend anden hex Anne Krusis aff Ulsløf døde i fængslet paa slottett og bleff udslæbt og brent paa Brusebye mark paa retterstedt. Denne Hans Pedersen Bosen søn var en farlig uforligelig mand

blef hastig siug og døde og bleff ei betient med sacramentet, saasom ieg viste der intet aff eller blef fordrett.«

»1697 domin. VIII post trin. [8. august] publice absolveret Kisten Olufsdaatter af Tunderup, som bleff besovet til Anders Vefvers her i byen og for mig først udlagde Rasmus Smids vanføre stifsøn Niels Hansen, saa og Rasmus Jeppesen her i Veggerløse. Jeg loed hende føre til slottet at hun af huus- og ridefogden motte blive examineret og førdt til sandhedsbekiendelse. Siden kom hun igien, og i skriftemaalet udlagde Rasmus Jeppesen, og benegtede at have haft nogen omgiengelse med kryblingen og at Rs. skulle besovet hende i eet ertehæs paa Nørre Ladegaard, hvor de vare til hauve[28]). Men karlen gaf hende kald og varsell til tinge, hvor hand befriede sig eed for hendis beskylding. Saa hun bleff som een løiner dømt til kagen, hvor hun og ved Stoureby blef kagstrügen, hun hafde født sit foster i Horbeløf sogn anden juledag, da hun første juledag hafde været til kirke med sit baare haar, og hafde intet got i sinde med fostret; hafde iche hendis hosbonde hun tiente, fornummet at hun hafde und og loed hente qvinde, end dog dend sæck negtede sig at være med barn.«

»1698 dend 9 maj var den kongl. bestalter geographus Johan Husmann[29]) af Kiøbenhafn her i vort kirketaarn for at tage landets sittuation beskreven, hand hafde een dreng med sig ved nafn Hans Pedersen 14 eller 15 aar gl. som hafde øie paa een due i taarnet, og som hand stoed paa een bielche ved dend østre side ofver klokkerne, og ville reche sin hat hen for eet hul, duen sad udi, traadte han feil og falt ned af tornet og tørnede paa det 7de trin af dend store stie neden fra, og slog trinet i tu, falt saa ned i muren, og som taarndøren var aaben, saa falt hand ned ad dend trappe til jorden og bleff optagen for eet døt meniske og bleff dog ved Guds englers sønderlige varetegt holdet ved livet og heele lemmer, men blaa og blodig slog hand sig.«

»1698 onsdagen dend 20. julij: Hans exellence høiædle og velbaarne hr. stifftamptmand Henning Uldrich Lytzou[30]) til Søholt, Seddinge og Bispensøe, hafde ladet en deilig liden kirche indrette paa Søholt med altere, prædike og skriffte-

stoel etc. Dend bleff denne dag af voris velbyrdige hr. biscop, doctor Thomas Kingo[11]) til Fraudegaard indviett, hvortil vare inviterede de fornemste af adelen og andre. Saa og een deel præster og prousterer i Lolland og Falster; ieg var og uværdig indbuden aff hr. stiftamptmanden self. Da det var tiid at gaa i kirke, fuldte prousterne og præsterne fra det store huus med biscoppen, doctor Kingo[11]) i kirke, hvor dend beste music, som kunde havis fra Nyekiøbing, Naxskou og Mariboe baade vocalis og instrumentalis hørdtis. Biscoppen giorde een meget deilig prædiken, og indviede capellet. Der efter blev alle paa flisegemac hel meget magnific tracterede.«

»1698 fredagen dend 19. august: Denne dag reiste mons. Poulsen her forbi ad Giedisbye med dend kongl. miilevogn og satte miilepælene, og hafde vogne med sig med pælene paa, som bønderne strax motte nedgrave; det eene hiul paa miilevognen var med tacher, som paa benche giorden ind til vognen, lige som paa eet hiul i et seirverk, og i vognen var een viser-skive, som viisede lige som korteer og fuldslag; korteerne I. II. III. var første, anden og tredie fierding veis, men heelslaget, naar det kom der til, bleff miilepælen satt. Poulsen viiste mig dets beskaffenhed, hand var en præstesøn af Jylland og matemat. studiosus.«

»1699 taarsdagen dend 21. sept. var ald geistligheden forskrefven til Mariboe i Lolland, at svare vor allernaadigste unge konge, konning Friderik dend fierde, og giøre hannem vor troskabs eed. Stifftamptmanden Henning Uldrik Lützou[30]) til Søeholt, Sæddinge og Bispensøe, og voris hr. biscop, doctor Thomas Kingoe[11]) til Fraudegaard, stoede for alteret i Mariboe kirke, og sade vi præster her af Falster først rundt om paa knæfaldet paa vore knæer, med opragte fingere, og læste eeden effter, som hr. stifftamptmanden læste for. Effter os blefve alle rectores af Lolland og Falster fremkaldede, og aflagde deris eed, der effter alle præsterne af Lolland. Siden gik vi alle op i jomfru choret og der gaf voris eed beskreven under vore hænder og signeter, som laae forfærdiget paa hver mands nafn, af hr. stiftamptmandens fuldmegtige mons. Jes Tayesen[31]) og hr.

biscoppens famulo mons. Jens Pilegaard[32]) som vi gaf skrifvepenge; ieg var dend første og gaf dem hver een heell slettedlr. Pilegaard har informeret mine 2 sønner her i mit huus paa tredie aar, og kom fra mig til biscoppen.«

»1700 dominica jubilate [2. mai] begravedes een baadsmand fra Lübek ved nafn Claus Hendrik, som døde til Tygis paa Bøttøe, 34 aar gammel. Denne baadsmand var paa eet Lybeke skib som i foraaret strandede paa Bøttøe i een snefug og storm een time for dag. Een ung kiøbmand ville springe i land og blef aff bølgen udskult igien, saa og een aff skibsfolchet. De andre blefve alle ved lifvett. Skibet var ladt med Dantziger rug og mange tønder oxekiød og smør, som blef biergett. Styrmanden foer ad Lübech og hente een mester her ofver med sig, som skulle rulle det ud, og da de fik det op af sandet, var kølen borte. Saa digtede de bunden det beste de kunde og holt nogle dage een heel hob bønder af Giedesbye og omliggende byer, og hafde faaed det temmelig vidt ud, men da det skulle mest gielde, brast een rulle, og eet høivande med østen storm slog det ind paa landet igien, lengere end det første gang var, saa de maatte selge vraget til Bøttøe mænd for een riinge pris, som hug det skønne ny skiv, som førdte 2 mærs, op og giorde tille[33]) og plankeverk af dett. Og af disse skibsfolk var denne Claus.«

»1700 taarsdagen dend 29. julij blef begravett Mette Jørgensdaatter sl. Mogens Simonsens, som var salig moders, sl. Karen huusfogets[34]) paa Nyekiøbings slot hendis søster, og her hos os i præstegaarden hafde hafft sit ophold paa det 13de aar ved vort eget bord, og bleff hæderligen bestædiget til jorden. Hun blef lagt i kirken, prousten hr. Jacob Sadolin[35]) prædikede over hende, begge mine naboer hr. Eiler Volf[36]) i Skelbye og hr. Friderik Jessen[37]) i Idestruppe var her, saa og prousten i nørre herret hr. Lauritz Verløs[38]) og hans søn hr. Peder Lauritzen[39]) fuldte hende ogsaa til jorden, foruden hr. Holger Jacobsen[12]), sognepræst i Østoffte i Lolland, hendis brodersøn, og sigr. Peter Rosa[40]) hendis søstersøn, med flere af Nyekiøbing; hun var 73 aar og 5 maaneder gl. Sl. Karen huusfogets havde i sit testamente

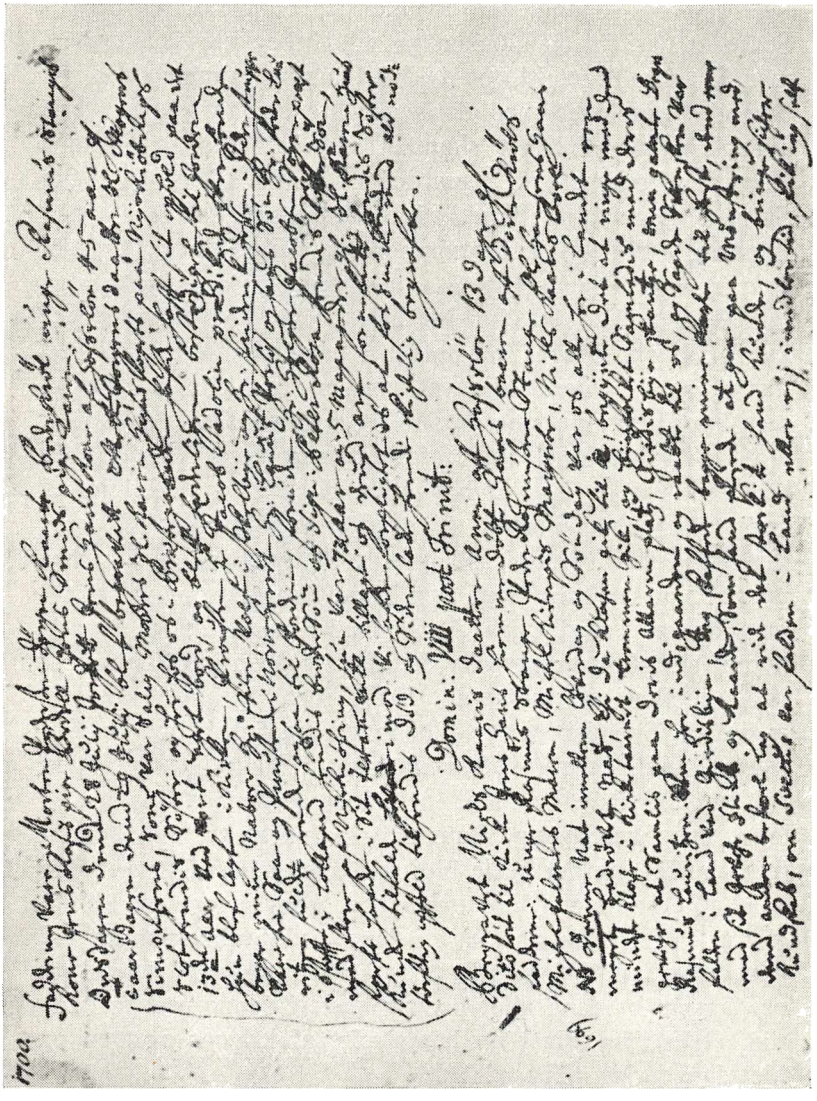

Side af kirkebogen med magister Lundts håndskrift [jfr. hosst. side] (Foto: Rigsarkivet)

tillagt os dend arv, fornefnte hendis søster kunde tilfalde, hvor imod vi hafde forpligtet os at forsiune hende med ald nødtørftig ophold til hendis død, og siden lade hende skichelig begrafve.«

»1700 VIII post trint. [1. august] Denne nat imellem

løverdag og søndag var os alle her i landet een meget bedrøvet nat, thi da klocken gik til 12 begynte det at ringe med dend mindste kloche i kirketaarnet, trommen gik, og byefolket samledes med deris gevehre at samlis paa deris allarm platz, Giedisbye skantze; min gamle degn Rasmus Lauritsen kom her ind i gaarden og raabte til os, og sagde Svensken var falden i land ved Giedisbye. Jeg skaffede begge mine karle til hest, dend eene med sit gevehr, flint og kaarde, som han plejede at gaa paa mønstring med; dend anden befoel ieg at ride det stærkiste hand kunde, og bringe sicher kundskab om Svecus var falden i land eller ej; imidlertid fik ieg self 2 vogne tillauvet, med nogle skrin og klæder paa, hvor med min kiere hustru og 4 døttre skulle skyndelig fare ad Nyekiøbing. Self hafde jeg resolveret at blive her ved gaarden, og især at have tilhold i kirken, indtil mand kunne faa salvagaarde[41]). Men effter een timis forløb kom min eene karl vendis tilbage fra Stauvrebye, med sicher relation, at det var ichun een blind allarm, som var kommen der aff, at der laa 2 fremmede seilere under landet, hvoraf skibsfolket noget for Sælebierrig gik i land om færsk vand, hvilket een malkepige hafde seet, og giorde anskrig at det var Svendsken; dett blef forkyndiget i Skelbye med et ridende bud, derfra blef sendt bud til Staurebye, og siden fra een by til een anden, med anskrig fienden var kast i land, hvorofver mange bauver[42]) blefve anstuckne, her og der i landet, og det heele blef reist med stoer allarm. Siden paa efftermiddagen om søndagen kom igien een blind allarm, at fienden var kast i land ved Stubbekiøbing. Vi lefvede vel alle i daglig fryct og bekymring, men denne nat og dag var os dend aller bedrøveligste i denne urolige feide tiid.« [Herefter følger en beskrivelse af krigens opståen og hidtidige forløb. Her udeladt].

»1700 dom. X post trinit. [15. august] vare Marebeche og Bruseruppe mænd forsamlede paa Marebechs gade at mønstris som de hver hellig giorde i foranførte feide tiid, da de ogsaa opsatte eet maal at skyde til, og da de saaledes skøde til maals, kom Hans Jydis kone af Bruserup gaaendis østen for gierdet op til Marebech; imidlertid legger Jens

Jeppesen af Bruseruppe til, og skydet til maalet, og skyder Hans Jydis kone, som kom gaaendis bag gierdet, ret igiennem hendes kiltning[43]) med een kugle, og igiennem skindet i hendis bug, paa skraa at dend randt inden for skindet een fingers længde, og dog gik hende iche ind i tarmene. Konen falt til jorden og skreg, de førte hende hiem i hendis huus, og hentede fra Nyekiøbing bartskærer m. Theodorus Orlob, som skar kuglen ud og lægte qvinden, saa hun skadde intet der af; det var een sønderlig Guds beskiermelse, og eet rart exempel, det ieg ei kunde effterlade her, for mine kiere efterkommere at indføre.«

»1700 mandagen dend 13. sept. var det een forferdelig liunen og torden, som nedslog i Jens Tygesens skorsten her i byen, østen for kirken, og flagte skorstenen gandske ofven til, dog uden nogen ildebrand. Qvinden sad i skorstenen[44]), hun blef henført under vinduerne i fremgulvet[45]) og blef lige som gandske død. Manden som sad paa een lauf[46]) stoel inde i stuen og hafde noget at bestille, hand blef kast af stolen, og blef meget forskrechet; tienistepigen som kom ind af kammersdøren ved enden af bordet bleff i lige maade kuldslagen; her kom bud effter mig, ieg ville komme hen til disse halfdøde menisker, som ieg og strax giorde. Manden og pigen kom nogenlunde til rette igien samme dag, men qvinden bar de i seng, og var uden ald sands og laae saaledis paa anden dag, da hun kom smugt til rette igien. Gud bevare vort huus og hiem og os self med, fra slig vaade og skade.«

»1701 dend 12. februarij begravet dend gamle stachells eenfoldige pige Maren Hansdaatter, som de kaldede ellers Sorte Maren, for hun var saa sort; hun var frit ofver 60 aar gammell, og lenge her i sognet hafde hafft sit ophold, og mest her i Veggerløse, hvor hun i forige tider vogtede kornmarken. Hun var iche ret vittig, dog forsømmede iche hendis saligheds middel, men da var meget andegtig; hun hafde paa det sidste været noget sengeliggende, dog i søndags var gaaet hen til kirkeværgerens til gilde, og da hun hafde faaet noget øl og varmet sig, ville hun ud paa afftenen gaa derfra og hiem til Ol Trynes som boer ved det nørre leed, og

ville gaae uden om toffterne; der kuld gik hun i sneen, og fantis død tredie dag der effter, da hendis klæder var frosne i dynd og dræch[47]). Saa slet een ende tog det med dend stymper.«

»1701 onsdagen dend 30. martij blef begravet min ældste kiere daatter Karen Olufsdaatter Lundt 19 aar 7 maaneder og 8 dage gammel. Hun var bleven forlofvet med hr. Johan Christofer Suhr[48]) i Riserup, sognepræst for Nørre Vedbye og Nørre Alsløf menighed her i landet; hun var alleniste siug og sengeliggende i 8 dage, og døde af een hidsig feber til min og min k. hustrues store hierte sorrig, saa vel som ogsaa til hendis kieristis største bedrøvelse; blef ellers høilig begrædt og beklaget aff hendis søskende og andre paarørende for hendis fromhed og sagtmodighed. Hun blef baaren til hendis graf i vor kirke aff 12 hæderlige studiosis; 8 aff Nyekiøbings skolediscipie sang for hende, og hr. Friderik Jessen[37]), min naboe i Idestrup, prædikede ofver hende. Saa ubestandig er vor glæde, og saa snart kand dend omvendis til sorrig.«

»1701 mandagen for pintze helligdage [9. maj] bleff vor gode erlige, reedelige prouist hr. Jacob Sadolin[35]) i Horbeløff begravett; hand var 73 aar gl. Jeg, som 8 aar hafde været hans vice præpositus, prædikede ofver hannem; hans liigtext hafde hand self udvalt.«

»1701 mandagen dend 30. maij jordet Hans Jydis qvinde af Bruserup, 49 aar; denne var dend qvinde som forleden aar blef saa subtil skudt i sit liv med een kugle, som blef udskaaren og qvinden lægt saa hun skadde der intet aff, som forhen er forklaret; hun døde nu aff anden siugdom. NB denne qvinde skulle været begraven i gaar dom. 1. trinit., men da ieg var færdig at gaa op i kirken, kom vogn effter mig, ieg skulle komme ned at berette Hans Jyde som var siug til døden; ieg følgede strax buddet, og da ieg hafde betient Hans Jyde med sacramentet, og ville nu tage afskeed med manden og befale ham Vor Herre, slog hand ad mig med sin haand og laae med ansigtet nedvendt i puden. Jeg gik saa derfra og i samme bye bleff fordrett at berette Ole Østens kone, og da ieg kom der ud fra, kom folk fra

Hans Jydis huus og sagde hand var alt hensovet, hvilket ieg iche noksom kunde forundre mig ofver, at manden kunde saa fornuftelig tale til sin døds time; ieg reiste hiem til kirketienisten, som noget lenge her vid var opholdett, og da ieg hafde skrifftet nogle aff sognefolket og gik for alteret, kom min gl. Rasmus degn og sagde der skulle for og effter prædiken bedis for Hans Jyde; ieg sagde hand er jo død, men hand svarede i alvorlighed, nej, hand ville intet holde kiøbet etc., som jeg motte smile ved. Manden kom sig ogsaa smugt nogle dage der effter.« (Fortsættes).

Noter.

[1]) ege, en fladbundet båd. [2]) Niels Pedersen * 1656 † 1723, blev hospitalsforstander i Nykøbing 1685. [3]) Abraham Salomon * 1653 † 1690, sognepræst i Idestrup 1781-90. [4]) halshoved = kuldbøtte? [5]) Caspar Ernst Møller * 1646 † 1720, blev ridefoged 1685. [6]) stætte = stente. [7]) Eggert Christopher Knuth * 1643 † 1697, amtmand over Kronborg og Frederiksborg amter 1690. [8]) kærv. [9]) tiggerkurv. [10]) Hans Mikkelsen Winding * 1660 † 1702, sognepræst til Radsted 1690-1702. [11]) Thomas Hansen Kingo * 1634 † 1703, biskop over Fyns stift 1677-1703. [12]) Holger Jacobsen Tryde * 1656 † 1727, sognepræst til Østofte 1695-1727. [13]) Anders Hillebrandsen * 1663 † 1724, sognepræst til Arninge 1695-1724. [14]) Erik Jacobsen Dannefer † 1729, sognepræst til Karleby-Horreby-Nr. Ørslev 1696-1729. [15]) Peder Jørgensen Damsberg * 1637 † 1696, sognepræst til Karleby-Horreby 1682-96. [16]) Frants Dormann, student fra Nykøbing 1688. [17]) Jacob Pedersen Top * 1651 † 1706, sognepræst til Købelev 1681-1706. [18]) Lauritz Jørgensen Lundt † 1699, sognepræst til Thoreby 1678-99. [19]) Frants Jørgensen Skovbye * ca. 1660 † 1695, sognepræst til Idestrup 1690-95. [20]) Daniel Jensen Winther * ca. 1660 † 1713, sognepræst til Sdr. Kirkeby-Sdr. Alslev 1689-1713. [21]) Jens Hansen Muhle † 1703, resid. capellan til Vestenskov-Kappel 1687-1703. [22]) Hans Hansen Rasch * 1666 † 1697, resid. capellan til Nykøbing F. 1685-96, sognepræst til Næstved St. Peders kirke 1696-97. [23]) Kommandørkaptajn Erik Madsen Lorck * 1642 † 1703. [24]) andeæg; æg var ypperlige til al slags troldom. [25]) Hvedebrød. [26]) kaste op. [27]) Johan Just Bøhme * 1660 † 1709, livmedikus hos enkedronning Sophie Amalie og medikus i Lolland-Falster, samt apoteker i Nykøbing F. 1685, livmedikus hos kongen 1698. [28]) hoveri. [29]) Johan Husmann † 1711, inspektør ved lygtevæsenet i København og universitetets kobberstikker. [30]) Henning Ulrik Lützow * 1649 † 1722, stiftamtmand over Lolland-Falster 1691. [31]) senere borgmester i Nykøbing Jes Taysen Tilsen * 1669 † 1719. [32]) Jens Pedersen Pilegaard, student

fra Nykøbing 1696. [33]) tille = gulv. [34]) Karen Jørgensdatter † 1694, ∼ 1⁰ Niels Sørensen († 1659), slotsskriver i Nykøbing, ∼ 2⁰ Peder Jacobsen († 1691), husfoged på Nykøbing slot. [35]) Jacob Hansen Sadolin * 1629 † 1701, sognepræst til Horbelev 1674-1701. [36]) Eiler Christian Hansen Wolf * 1637 † 1711, sognepræst til Skjelby-Gedesby 1695-1711. [37]) Frederik Jessen * 1665 † 1731, sognepræst til Idestrup 1695-1731. [38]) Laurits Pedersen Werløs * 1641 † 1705, sognepræst til Tingsted 1669-1705. [39]) Peder Lauritzen Werløs * 1671 † 1729, capellan til Tingsted 1696, sognepræst sst. 1705-29. [40]) Peter Hansen Rosa var 1694 i tjeneste hos grev Kaj von Brockdorff til Kletkamp, kgl. landråd i Holsten. [41]) Salvegarde = beskyttelsesvagt. [42]) Bavner. [43]) den fold, der dannes på et klædningsstykke over bæltet. [44]) skorstene endte forneden i et åbent ildsted, hvor maden blev lavet. [45]) Forstuen. [46]) lav. [47]) skarn, snavs. [48]) Johan Christopher Suhr * 1676 † 1711, sognepræst til Nr. Vedby-Alslev 1700-11.

Skovrider Chr. D. Schrøders[1]) personlige Oplevelser under Stormfloden i 1872*)

Kjære Broder.

Skjønt Scener fra Vandfloden begynder at blive noget forslidte, saa skal jeg dog ifølge din Opfordring give dig et Overblik over, hvad der foregik under mine Øjne hin strenge Dag, som sent vil glemmes i disse Egne!

Allerede den 12. November var Vandet saa højt, at mine Lærlinge ikke kunde komme over Fælleden til min Baad, der laa nær Strognæs Dæmningen; den 12. om Aftenen gik det ind over Bredderne af det større Vandløb, som gennemskærer Dyrehaven[2]), men var dog ikke højere, end jeg tidligere havde set det (5½ Fod over dagligt Vande), og samtlige Dæmninger holdt endnu. — Da jeg tidligt om Morgenen d. 13. gik ud for at iagttage Vandet, var det ikke steget mere end 1½ Fod og var kun endnu, hvad man kunde kalde et ordentligt Højvande, der bragte mig til at stoppe alle Grøfter fra mit Hjem[3]) og fra min Lod mod Vandskaderne. Imidlertid kom der Bud, om jeg vilde sende en Vogn til Beboerne paa Fælleden for at hjælpe til at flytte dem op, fordi Vandet var gaaet ind i deres Huse; endnu faldt det mig ikke ind, at der var mindste Fare for Mennesker eller Kreaturer, og jeg sendte min Vogn og Karl ud for at hjælpe paa Fælleden tilligemed en Del Bøndervogne. — Selv tog jeg til Lungholm, baade fordi jeg skulde derned, og for at bringe dem der i Virksomhed med

*) Uddrag af Brev til Broderen, Højskoleforstander Ludv. Schrøder, Askov. Brevet er velvilligst udlaant af Skovrider Schrøders Børn.

at yde Hjælp. Straks efter at jeg var kommet der og havde underrettet Baronen[4]), satte han 4 Heste for en Vogn, der jog til Maribo for at hente en Baad, og sendte flere Vogne ud for at hjælpe med at bjerge Strandbyernes Beboere. — Imidlertid havde vi jo en Snestorm, der gjorde det noget vanskeligt at iagttage Forholdene! Saasnart jeg havde udrettet mit Ærinde, skyndte jeg mig tilbage, ledsaget af en ung Grev Schulin[5]), der vilde see, hvorledes et saadant Højvande tog sig ud. Paa Hjemvejen saa jeg allerede straks ved Errindlev Kirke Vandet; det stod nemlig op igennem den Lavning, der findes imellem Torpe og Errindlev Jorder, og maa i Løbet af et Par Formiddagstimer være steget 4 Fod (Vandet var paa sit højeste 12 Fod over dagligt Vande, eller 5 Fod over de nyeste og bedste Dæmningers Krone. Min Baad sank (men reddedes derved for mig). Jeg kunde nu skjønne, at det var en virkelig Oversvømmelse, og da Vinden slet ikke aftog, men blev ved at holde sig som en stærk Storm fra Nordøst, saa havde jeg Følelsen af, at det meste af min Egn vilde blive oversvømmet. Ved at se de vældige, vilde Bølger over de frugtbare Marker, der aldrig havde kjendt til sligt før, saa betoges jeg af en levende Følelse af, hvor smaa bitte vi alle vare lige over for disse vældige Naturkræfter i vor Herres Haand, og hvorledes det tegnede til, at vi alle skulde omkomme ved denne Lejlighed. Jeg forsøgte at formane min Ledsager til at tage tilbage til sin Moder, for at hun ikke skulde ængstes ved at vide ham derude, saa meget mere, som det stærkt tegnede til, at vi snart bleve fuldkommen afskaarne herude ved og i Skoven[2]); han var imidlertid ikke at formaa dertil. — Idet jeg kom hjem, modtoges jeg af den Efterretning, at det ikke var lykkedes Vognen at komme ud til Beboerne af Errindlev Fælled, og at dernæst mine Folk havde forsøgt at ride derud, men maatte opgive det. Men samtidig med denne nedslaaende Efterretning fik jeg et andet Bud, der syntes mig trøsteligt; mine unge Mennesker saaes i fuldt Trav over Gaarden hver med en Halmvisk i Haanden, da jeg kom derud, og snart efter saa jeg, at disse var bestemt til Ferdinand Alsings[6]) store Søstøvler; han stod nemlig inde i min Gang

beskjæftiget med at trække disse af for at faa en tør Visk i hver, medens Vandet iøvrigt drev af hans hele Person. Og det var et Øjebliks Sag at meddele, at han havde en Baad nede ved Kristen Hansens Gaard og var kommet til mig for at spørge, om jeg vilde med ud at bjerge flere Mennesker! Med stor Glæde greb jeg denne Lejlighed, og skjønt han var vaad til Hagen, var der ikke Tale om, at han vilde give sig Tid til at tage Tørt paa, medens vi andre flyttede Baaden et Stykke; han ræsonnerede blot som saa, at han inden mange Minutter vilde være lige saa vaad som forud!

Jeg maatte nu anvende et lille Kunststykke for at blive fri for Grev Schulins Selskab i den lille Kjærstrupbaad, hvad jeg syntes at skylde hans Moder, da Touren tegnede til at blive noget livsfarlig, og han desuden ikke kunde gøre saa megen Nytte som f. Eks. Holger Ovesen og Alsing, dem jeg havde bestemt at have med, og som begge havde været Sømænd. — Ved samme Lejlighed kom Alsing og jeg til at gaa ene ud, til stor Sorg for de unge Mennesker, ikke mindst H. O., fordi jeg havde sendt ham efter noget, og han gik i samme Fælde som Greven — der var jo ikke Tid til lang Snak — og først lidt efter lidt fik jeg at vide, hvorledes det Hele var gaaet til. — Med stort Besvær kjæmpede vi os da hen til det første Hus paa Errindlev Fælled, lagde til Gavlen af dette i Læsiden og fik med betydelig Vanskelighed raabt Folkene op, der opholdt sig paa Loftet, medens som alle Steder Væggene var faldet, og for det meste kun Tømmerværket stod. Konen og Barnet fik vi snart i Baaden, men Manden vilde ikke med, undtagen han kunde faa sin Ko med; den var trukket ind i hans Stue og havde faaet sin Plads i Sengen. Medens Alsing stod i Vand til Armhulerne for at lægge en Forbindelse mellem Lugen og Baaden, kom den stakkels Mand ud af sin Gangdør, trækkende sin Ko (der maatte svømme) i et Reb efter sig og nærmede sig Baaden med de ynkeligste Miner. Vi tillod ham nu at krybe op bag i vor lille skrøbelige Nøddeskal med Koen paa Slæbetoug, og naaede efter flere Genvordigheder Land med denne vor Fragt, hvorefter jeg skikkede min yngste Lærling hjem til mit Huus med Familien og Koen for at indqvartere

dem der og sørge for, at de alle fik Tørt paa Kroppen og Varmt i Livet!

Ved Strandbredden traf jeg en Del Folk, der forgjæves havde forsøgt at gaa ud til de andre Beboere med en Flaade, de havde lavet af Ladeporte; disse hjalp mig nu over en smal Vandstrimmel, og saa gik jeg igjen til Søs ledsaget af Holger Ovesen og en Aalefisker! — Alsing, der var begyndt at blive noget mat af Kulde og Anstrængelse, fik jeg til at søge et Huus og faa Tørt paa samt Varmt at drikke; saa gik vi derefter til to Huuse, hvor vi mødte ubeskrivelige Scener af Ødelæggelse. Det ene Sted havde Manden kjørt Hustru og Børn op om Morgenen tidlig, dernæst var han vadet tilbage og havde med ubeskrivelig Dygtighed og Udholdenhed bragt sine 4 Køer i Sikkerhed oppe paa Stænget, ved at vælte utærsket Rug ned i Stalden, indtil han kunde trække Køerne op ad den derved dannede Skraaning. Ham kom vi da først til med Baaden, men han nægtede at tage bort fra sine Kreaturer, saa meget mere som han vidste, at der var 2 Familier i de endnu yderligere liggende Huuse, hvor slet ingen var kommet i Land fra. — Saa forlod vi da denne flinke Mand og sejlede til næste Huus, men Familien dér laa krøbet sammen i Høet, og Manden var fortvivlet; han modtog os med, at nu var det for sildigt, og var ikke til at formaa til at prøve paa at faa den gamle, svage Kone og Børnene ned i Baaden. Han syntes, at ingen af dem havde noget at leve for, nu da han havde mistet alt, hvad han havde slidt og slæbt for i de mange Aar, og han vilde først næppe have med os at gjøre. Da han hørte, at det var Skovrideren, saa indlod han sig lidt mere og forklarede, at der ikke syntes nogen Mulighed for at faa dem ned i Baaden ud af en Loftsluge, der næppe var 3 Qvarter paa hver Side; og hvad kunde det nytte at prøve Forsøget, naar de satte Livet til derved, som han sikkert maatte tro. Desuden var Vandet begyndt at falde, af hvilken Grund jeg ikke tvang dem til at følge med, men forsøgte at komme ud til det 3die Huus i denne By. Her blev jeg imidlertid kastet reent ud af Cours, fordi jeg skulde over et meget udsat Stykke, hvor vi trods alle vore Anstrengelser ikke kunde komme

frem med det mangelfulde Redskab, vi havde inde. Vi maatte derfor atter gaa til Land for at hente bedre Aarer. Imidlertid vedblev Vandet at falde, og hen paa Aftenen kjørte vi ud og hentede alle de vaade og forkomne Mennesker hjem.

I de to yderste Steder paa Errindlev Fælled var der imidlertid druknet 8 Kvier og 16 Faar samt 2 Svin, og det saa forfærdeligt ud dér i alle Retninger. Køerne især syntes at have lidt en skrækkelig Dødskamp. Dagen efter Vandfloden havde vi i Errindlev Pastorat over 40 fattige Familier fra Huusbyen og Fælleden, hvis Boliger var fuldkommen ødelagt. (Jeg ser, at Indenrigsministeren har givet en meget forkert Fremstilling til Folketinget). Denne Communes Tab er over 20.000 Rdl. uden at regne Skaden paa Jorden med, og det falder saa godt som alt paa fattige Folk! Der er selvfølgelig nu en temmelig stærk Sygelighed hos de mange, der har tilbragt denne skrækkelige Dag dyndvaade paa Lofterne, hvor Skorstenes Fald havde frembragt store Aabninger oppe og nede. Og saa glædeligt det var at se den store Varme, hvormed man straks kom de Vandlidte imøde i Nøden, saa ondt gør det ogsaa nu at se den indtraadte Reaktion. Jeg vil dog langt fra give dem Medhold, der klager over, hvor lidt der fra Bondestandens Side er givet til de Vandlidte; vi har smukke Exempler paa stor Villighed til at yde Hjælp. Den Stemning, der viste sig strax, var den største Hjælp, vort Samfund kunde faa. »Hjerterne var aabne«, nu er det desværre allerede meget forandret.

Nu skal du høre Grunden til, at Alsing kom til mig. Han havde strax været snarraadig nok til at sende Bud til Kjærstrup efter Baad og saa gaaet ud for at bjerge Huusmændene (4 Familier) paa Strognæs, hvor Vandet gik til Tagskægget af Hytterne; han var ledsaget af sin Broder Avlsforvalteren samt siden af en anden ung Mand. Da han anden Gang sejlede op med en Kone og hendes Dyner, tabte han den ene Aare, og nu drev han over det vilde Hav, der havde fyldt det Terrain imellem Kjeldskov og Studehave, saaledes at de, der holdt paa Land for at modtage ham, troede ham redningsløst fortabt. Ved Hjælp af

sin ene Aare, og idet han benyttede sin Hue til Øsekar, lykkedes det ham at komme i Land ved Kristen Hansens Gaard, hvor Konen fandt Tilflugt. Han havde nu ingen Ro paa sig, før han atter kom tilsøs for at bjerge, men kunde ikke faa nogen med fra Gaardene, fordi Vandet hvert Øjeblik truede dem med at trænge ind i Huusene, og de maatte være belavet paa Flugt. Saa søgte han, som naturligt var, til mig — og han var en udmærket Kammerat, der trak brillant paa Aarerne, gik til Søes som en Newfoundlænder, og ikke følte Skygge af Angst eller Frygtagtighed. Det er rigtignok min Mening, at Skovfoged ved Kjeldskov, Ferdinand Alsing, er en af dem, der særlig fortjener at fremhæves for Bedrift ved denne Lejlighed ...

Hvad Erhardt og Johan Fredriksen[7]) angaar, saa bestod deres Fortjeneste paa Vandflodsdagen mest i den Snarraadighed og Iver, de udviklede ved at sende Bud efter Baade og med at træffe Foranstaltninger til at frelse. At de uforfærdet kastede sig i Vandet med deres Rideheste for at komme ud til de forladte, imponerede ogsaa Folk, om de end derved ikke opnaaede andet end at hæve Stemningen. At de endelig, da de fik Baade, hentede deres Folk paa Saxfjed (eller var med derude), og at de røbede den største Hjerteglæde ved atter at have disse Mennesker paa det Tørre, gjorde ogsaa godt Indtryk paa de Tilstedeværende, Og at de forstod at sige de rette Ord til Folk, tiltalte ogsaa de stakkels Vandlidte. En Mand sagde til Fredriksen: »Nu er Saxfjed tabt, Fredriksen«! (Akkurat som de sige til hinanden under Sygdom: »Du kan umuligt leve«). Erhardt svarede heftigt: »Aa, skidt med Saxfjed, naar jeg bare havde mine ulykkelige Folk«. Dette er ogsaa et Træk, som Smaafolk dernede bed Mærke i og senere meddelte mig. Senere har ingen været mere hjælpsomme; deres kostbare nye Damptærskemaskine laante de en Bondemand nogle Dage straks efter Vandfloden, saaledes at han fik udtærsket alt sit Korn, uden at det blet helt ødelagt. De afstod fra en Handel paa 100.000 Mursten, som de havde kjøbt af Baron Bertouch-Lehn til Fabriksbygningerne, fordi han bad om at faa dem at skjænke til de Vandlidte o. s. fr. Vi har smukke

Exempler paa Villighed til at yde Hjælp, og naar man betænker, at de fleste af os paa en eller anden Maade er Vandlidte, saa gaar det godt an, at vi her i Pastoratet indsamlede 1400 Rdl. i de første 8te Dage, uden at medregne Baron Bertouch-Lehns store og rige Gave. Tabet paa Saxfjed vedkommer de to unge Brødre selv og ikke Aktieselskabet »Lolland«. De er glade derved, da der er nok, der søger at nedbryde Tilliden til dette Projekt, fordi de have haft Mod til at isolere sig fra Tietgen og kjæmpe under deres eget Banner ...

Med kjærlige Juleønsker for Familien i Askov.

Din tro Broder

Christian.

Jægersbo, d. 19. Decb. 1872.

Noter.

[1]) Christian Ditlev Schrøder, Skovrider paa Baroniet Sønderkarle fra 1853 til sin Død 1886; begr. p. Errindlev Kirkegaard. [2]) Studehave. [3]) Jægersbo. [4]) Lensbaron Julian Bertouch-Lehn til Baroniet Sønderkarle (1826-1905). [5]) Antagelig Greve Sigismund Schulin (1855-1904), hvis Moder var Søster til Baronesse Natalie Bertouch-Lehn. [6]) Ferdinand Alsing, Skovfoged ved Kjeldskov. [7]) Brødrene Erhardt og Johan Frederiksen, Forpagtere af Saxfjed og Højbygaard (under nævnte Baroni), grundlagde 1872-73 Sukkerfabrikken »Lolland« (den senere Højbygaard Sukkerfabrik).

Smaastykker.

Da kronprinsen kom til Lolland.

Udi det Herrens år anno 1800 fik Købelev en ny degn som eftermand for gamle Peder Hedensted, der stille hensov i Herren efter at have betjent menigheden i 24 år. Den nye degn, Henrich Høvinghoff, var ingen årsunge, for han var omtrent 60 år, da han flyttede til Lolland med kone og voksne børn. Ejheller var han ny i tjenesten. Han havde i en del år været skoleholder i Aborg skole i Gamtofte på Fyn, da han 1789 blev kaldet til sognedegn for Brændekilde og Ballerup og kun to måneder senere til Ejlby og Melby.

De mange års opslidende skoletjeneste synes imidlertid ikke at have sløvet ham, Købelev havde i sin gamle degn, Peder Hedensted, haft en mand, der sikkert har forskønnet mangt et gilde og fest med sine lejlighedsvers, hvis man da kan dømme efter de vers, han med rund hånd har strøet rundt om i kirkebogen[1]), og den nye degn stod ikke tilbage i denne retning. Var hans vers end ikke så gode som forgængerens, havde han dog den ærligste vilje til at gøre fyldest, og at han ikke manglede lune, tyder nedenstående beretning på. Han har indført den på det sidste blad i kirkebogen. Den gengives her ordret og med hans egen bogstavering:

»Anno 1802 d. 18de 7br. [sept.] een Løverdag.

Reyste Vores Dyrebare, og Elskede Cronprintz Friderich! fra Langeland, og her til Lolland. Han! kom til Taars Færre, om eftermiddagen kl. 1. Var omtrent ½ Timestied i Den Stoere Lyst-Telt, som S. T. Hr. Cancelie-Raad Dons![2]) havde ladet reise til Hvillested og Forfriskning, og blev modtaget med kanoners Løsning, og Ligeledes Salutert ved bortreisen.

No. 1 Allerforrest Reed S. T. Hr. Cancelie-Raad Dons! og hr. Amts

Forvalter og Raad Mand Dankal![3]) Derefter 48 Riidende bønder, Degnen Høvinghoff sluttede dette Corps som Oberstleutenandt, dog uden Gage og Rang.

No. 2 Et Corps Unge Karle fra Naskov i korte blaa Trøyer, og blaa lange Buxer, som blev Comandert: af hr. kiøbmand Wachtmann![4]) og fra Naskov.

No. 3 Et Corps bønder, med hvide Jakker, grønne Opslage, og Kraver, som blev comandert af hr. Birke Dommer Friis![5]) Dette Corps have Kokarder paa Hattene. Og No. 4 Eendel Grevskabers Jægere Grønne og got Pyntede.

Alle disse Ridende, Modtog ham ved bemeldte Telt, og geleidede hans Kongelige Høyhed, til Naskou. Og stoed uden for byens Nordre Port, fra Broen ved Riddersborg — a: Landeværnet. b: De Unge Karle, c: Borgerskabet alle i fuld gevær — samt trende flyvende Fahner som Saluterte, med Fahner, gevæhre, og Musik. Hans Kongl. Høyhed behagede, at staae af Vognen for at bese Raadhuuset, og Kirken, kom strax igien og Reyste derfra til Juellinge, som atter blev geleidet: af Nom. 1—2 og 4. Mens Nom. 3 fulgte ei med til Juellinge.

Men som meldt:

Vi Ridende, Da vi havde giort Front! Forlod Hans Kongl. Høyhed! Med inderlig Fryde-Raab! Hurra! Cronprintz Friderich Leeve!!!

Hvorpaa Reed vi i ald Stilhed hiem, hver til sit.

Dette tilstaaes herved Ydmygst af

Høvinghoff: D. sk. ki. etc[6])
Datum ut supra.«

Høvinghoff virkede endnu en årrække som degn i Købelev. I året 1813 mistede han sin hustru, Else Christine Pedersdatter, og synes kort efter at have resigneret embedet, mulig for at henleve sine sidste dage hos sønnen Peder, der da var skolelærer og kirkesanger i Sandby.

Alfred Larsen.

Noter.

[1]) Eksempler på versene er trykt i denne årbog 1926, side 116 ff. — [2]) Simon Andersen Dons, f. 22. 11. 1756, † 15. 4. 1828, bgr. i Sandby. Prokurator, ejer af Asserstrup og Frederiksdal. Kammerråd, justitsråd, etatsråd. G. m. 1° Græshave 26. 3. 1787 Maren Didrichsen, født Nakskov 1760, † Asserstrup 1793. Dtr. af købmand, ejer af Øllingsøgaard Hans Diderichsen. G. m 2° Nykøbing F. 28. 11. 1793 Nikoline Hincheldey, f. Nyk. F. 1773, † 1813. Dtr. af købmand, agent Hans Bergeshagen Hincheldey. — [3]) Poul Christian Danchel, f. Nyk. F. 20. 10. 1747, † Nakskov 26. 5. 1807. Blev 1780 amtsforvalter over Halsted Klosters amt og 1781 tillige vicerådmand i Nakskov. Blev 1801 tillige amtsforvalter for Aal-

holm og Maribo Klosters amter. G. m. 1° Nakskov 2. 5. 1781 Eleonora Maria Østrup, f. Nakskov 1759, † sst. 1787. Dtr. af købmand Nicolai Østrup. G. m. 2° København 14. 10. 1789 Gunild Elisabeth Benzon, f. Stubbekøbing 1756, † Nakskov 1799. Dtr. af byfoged Christian Benzon. G. m. 3° Købelev 9. 8. 1799 Lovise Henriette Hahn, f. Stokkemarke 1776, † 1866. Dtr. af sg.præst Jørgen Hahn. — [4]) Johan Bernhard Wachmann, f. ca. 1776, † Nakskov 22. 12. 1824. Købmand og billardholder. G. m. Nakskov 3. 9. 1808 Anne Johanne Korte, f. Nyk. F. 1778. Dtr. af arbejdsmand Jørgen Rasmussen Korte. — [5]) Johannes Forbus Friis, døbt Nakskov 12. 12. 1749, † sst. 24. 1. 1815. Birkedommer i Kristiansdals birk 1786, tillige herredsskriver i Loll. sdr. hdr. 1785. Afsked 1812. Tillige postmester i Nakskov til 1800. Ejede Karenslyst (det nuværende Helgenæs). G. m. Nakskov 9. 7. 1784 Karen Balle, f. Vestenskov 1748, † Nakskov 1806. Dtr. af sg.degn Søren Pedersen Balle. — [6]) formentlig: Degn, skolelærer, kirkesanger.

En Holsteners rejse til Lolland i 1840.

Mellem Slesvig-Holsten på den ene side og Kongeriget på den anden side bestod der omkring 1800 mange både nære og nyttige forbindelser af handelsmæssig, landbrugsmæssig, kulturel og personlig karakter. Som bekendt var der allerede tidligere indvandret en del Holstenere til Danmark, hvor de som loyale borgere virkede som embedsmænd, handelsmænd, landbrugere eller håndværkere. Ganske vist havde de statsretlige uoverensstemmelser af suverænitetsmæssig art altid været latente og blev nu skærpet ikke uvæsentligt ved det slesvig-holstenske Ridderskabs fordring om skattebevillingsret (1789) og ved Augustenborgernes arvefølgekrav (1806). Men de *nationale* brydninger dernede mellem den danske og den tyske befolkningsdel blev først åbenbare omkr. 1840 (sprogreskriptet). Heller ikke dette forhindrede, at talrige Holstenere forblev den danske konges loyale undersåtter lige til 1864. Ja, selv efter adskillelsen var der mange dernede, der bevarede en vis tilknytning til og hengivenhed for Danmark.

Medens det vel var sjældnere, at danske fra kongeriget flyttede syd på — fraset embedsmænd, af hvilke nogle satte sig dybtgående spor som f. eks. den kgl. bygningsinspektør for Hertugdømmerne, arkitekt C. F. Hansen (f. 1756, d.

1845), ved sine monumentale bygninger — indvandrede i årene omkring 1840 adskillige Holstenere til Danmark for at prøve deres lykke dér.

Som det tidligere er påvist af K. Ancker-Jensen under omtalen af Edward Tesdorpf i Historisk Samfunds årbøger (1941, s. 130 ff.), hang det hermed sammen på følgende måde. Omkring 1830 hørte den danske landbrugskrise op. Kornpriserne begyndte at stige jævnt. Det samme gjalt priserne for smør og flæsk, omend i langsommere tempo. Dette medførte atter en stigning i ejendomspriserne. Det holstenske kobbelbrug var tidligere blevet indført i kongeriget. Nu indførtes Anglerkvæg og forbedrede kornsorter. Kornet behandledes mere omhyggeligt o. s. v. Denne fremgang for landbruget, der endnu dengang beskæftigede over halvdelen af Danmarks befolkning, kom naturligvis til at indvirke gunstigt på hele den økonomiske udvikling iøvrigt i Danmark.

Det kan derfor ikke undre, at driftige Holstenere i dette tidsrum søgte ind i dansk landbrug, hvad der jo uden videre stod dem åbent som kongens undersåtter. Tesdorpf var, omend et fremragende, så dog ingenlunde et enestående eksempel. Vi kan således nævne et andet: Storkøbmanden *Otto Georg Christian Degetau* (f. 1790, d. 1862). Han tiltrådte i 1840 en rejse til Lolland for at søge en forpagtning på en af grevskabet Hardenbergs gårde for sin søn *Georg Degetau*. Denne var født 1816 i dansk Vestindien, hvor faderen dengang var medindehaver af firmaet Degetau & Clausen. Om rejsen hidsætter vi følgende udtog af O. G. C. Degetau's utrykte dagbog (oversat fra tysk):

> »Georg vendte i December (1840) hjem til Altona fra Mecklenborg med det Forsæt at søge sig en Fremtid i Jylland. Tilfældigvis læste jeg i disse Dage om den for den 20.—28. December fastsatte offentlige Forpagtning af de den afdøde Greve Hardenberg tilhørende 6 Godser paa Laaland. Ud fra Ønsket om at skabe Georg et godt Udkomme for den nærmeste Fremtid gennem en heldig Forpagtning, hvortil der her syntes at tilbyde sig en gunstig Lejlighed, tog jeg trods den kolde og ugæstmilde Aarstid og trods den for Døren staaende Julefest, ved hvilken jeg aldrig tidligere havde været skilt fra mine Kære, den Beslutning sammen med Georg at rejse til det omhandlede Sted paa Laaland.

Da ingen Tid var at spilde, steg vi den 21. December om Aftenen ind i »Diligencen«, med hvilken vi efter en uafbrudt Rejse Dag og Nat ankom den 26. December ved Middagstid til vort Bestemmelsessted, Hardenberg Gods paa Laaland.
Som Følge af den indtraadte Frost, der havde afbrudt den direkte Forbindelse med Laaland over Kiel eller Heiligenhafen, maatte vi gøre den lange Omvej over Fyn, Sjælland og Falster, en fatigue, der kaldte min Gigt og Podagra til Live igen, saaledes at jeg straks efter min Ankomst til Laaland maatte gaa til Sengs og overlade alle Forhandlinger om Forpagtningen til Georg alene. Forpagtningsafgiften paa samtlige Godser oversteg imidlertid langt den limite, vi havde sat os, og Formaalet med vor Rejse var saaledes ganske forgæves.
Ihvorvel jeg endnu ikke helt havde genvundet mit Helbred, besluttede jeg mig alligevel til sammen med Georg, den 31. December ved Middagstid, at tiltræde Hjemrejsen, der som Følge af Aarstiden stadig blev vanskeligere. Ikke desto mindre maatte vi paa Grund af den megen Drivis mellem Gaabense paa Falster og Vordingborg paa Sjælland forblive to Dage i Gaabense. Først den 3. Dag — det var den 2.den Januar 1841 — lykkedes det os efter en ligesaa farlig som besværlig Overfart med Isbaade at naa Vordingborg paa 5 Timer. Og efter en temmelig heldig Overfart over Bælterne naaede jeg meget træt og udmattet den 7. Januar hjem til mine Kære i Altona«.

Lykkedes det ikke ved den lejlighed den unge Georg Degetau at få fodfæste indenfor dansk landbrug, gik hans ønske lidt senere i opfyldelse, da han — ifølge notat i samme dagbog — den 19. maj 1842 købte det »adelige gods« Nyegaard i Jylland for 35.500 Rmk. Faderen var nærværende ved ejendommens overtagelse, i hvilken forbindelse han noterer, at han for første gang tilbragte sin fødselsdag (d. 20. maj) på Nyegaard. Ellers boede O. G. C. Degetau i sit — forøvrigt af nævnte arkitekt C. F. Hansen opførte — hus paa Palmaille (nu) nr. 59/61 i Altona.

Rud. Bertouch-Lehn.

Fra Bogverdenen.

Hans Norling Christensen: Romerske Glaskar i Danmark.

Dr. *Norling-Christensen,* som i en artikel i »Fra Nationalmuseets Arbejdsmark« i 1951 redegjorde for de store fund på gravpladsen ved landsbyen Himlingøje (på Køge-egnen), har nu i samme årsskrift for 1953 givet en almindelig oversigt over samtlige fund af *Romerske Glaskar i Danmark.*

Norling-Christensen gør opmærksom på, at medens bronze, guld og sølv som færdigvarer eller råmaterialer i ikke ringe omfang nåede til Danmark gennem den livlige kontakt med de sydlige kulturer fra bronzealderen og fremefter, var det samme ikke tilfældet med hensyn til glas. Dette kommer — fraset små glasperler i den ældre bronzealder — først tilsyne her i Danmark i den ældre romerske jernalder, d. v. s. omkr. år 50 e. K. Men også fundene af glasgenstande fra denne periode er kun fåtallige (ca. 5 stk.), hvilket, som forf. anfører, utvivlsomt skyldes glassets store kostbarhed.

Blandt disse fund er gravfundet ved *Juellinge* (Halsted Kloster) af to tyndvæggede kopper. Fra en anden grav ved Juellinge hidrører fundet af et højt, facetteret glasbæger (afbildet i artiklen), der antages at stamme fra omkr. år 100 e. K. Efter forfatterens skøn hidrører disse glasgenstande alle fra værksteder omkring Middelhavet.

Fra den yngre romerske jernalder, d. v. s. år 200—400, haves derimod talrige fund af glasgenstande, og disse stammer enten fra sen-romerske, nedre-rhinske eller tidlig-frankiske værksteder, altså alle indenfor romersk område. De er indbragt til Danmark sammen med romerske bronzekar som spise- og drikkesæt.

Til en særlig gruppe hører glaskarret fra *Tofte* (Nebbelunde sogn). Det er af ret svært materiale, har slebet stand-

flade samt prydelser af spredt stillede ovaler. Sådanne genstande antages af forf. at stamme fra rhinske eller galliske værksteder, — en antagelse, der falder sammen med C. A. Althin's i hans omtale af de tilsvarende fund fra Borrby og Riseberga i Skåne (Meddelanden från Lunds universitets historiska museum, 1953) — og er for nogles vedkommende muligvis en genoplivelse af mønstrene fra den ældre romerske jernalder.

Iøvrigt haves en række forskellige fund, der opviser en varieret form og ornamentik alt efter tid og oprindelsessted. Særlig opmærksomhed fortjener de danske fund af 4 særdeles velbevarede glasdrikkehorn af rhinsk eller gallisk fabrikat, stammende fra overgangen mellem den yngre romerske jernalder og germansk jernalder. Ingen af disse drikkehorn er dog fundet på Lolland-Falster. —

Chr. Axel Jensen: Danske adelige Gravsten fra Sengotikens og Renaissancens Tid.

Det timedes ikke Museumsinspektør ved Nationalmuseet, Dr. phil. *Chr. Axel Jensen,* før sin død at se sit livsværk: *Danske adelige Gravsten fra Sengotikens og Renaissancens Tid* trykt i sin helhed. Kun 1. bind og plancherne (i særskilt bind) nåede han at faa trykt i 1951, men disse vil ikke komme i handelen, førend sidste bind, der endnu er under udgivelse, foreligger færdigtrykt.

Alligevel er vi — efter indhentet tilladelse — i stand til at anmelde dette systematiske, videnskabelige værk, der forøvrigt foruden adelige gravsten også omfatter både gejstlige og borgerlige, selvom de første er langt i flertal. Værket er, som forf. nævner i forordet, en fortsættelse af de mindre, foreløbige undersøgelser, der tidligere er blevet foretaget af *J. B. Løffler, Francis Beckett, Thorlacius-Ussing* m. fl. Også den ældre *Abildgaards* tegninger er kommet til nytte. I glædelig modsætning til mange andre kulturhistoriske arbejder omfatter dette værk også den danske periode i Skåne indenfor sit felt og drager her nytte af flere svenske videnskabsmænds undersøgelser.

I 1. textbind, omfattende tidsrummet 1470—1570, gøres der indledningsvis rede for gravstenenes opkomst og indflytning i kirkerne i form af gulvfliser (heller) med indristet eller reliefhugget skrift og figur, ofte indfattet i en dekorativ

ramme. Figurerne var i reglen standsbilleder uden portrætlighed, en skabelon udstyret med gejstlige eller verdslige insignier. Kors eller kristusfigurer forekommer aldrig på hellerne — man undså sig vel for at træde på de helligste symboler.

Mangfoldige gravsten er i tidens løb gået tabt, ikke mindst ved fodtrinenes slid. Herved skabtes plads for nye grave med nye gravsten eller nyanvendelse af de gamle.

Værkets 1. bind er yderligere inddelt i tidsmæssige underafsnit. Indenfor hvert tidsafsnit behandles dettes gravstenstyper og deres mestre. Lolland-falsterske gravstene, alle fra renaissancetiden, indtager kun en beskeden plads i værket, da de hverken kunstnerisk eller historisk hører til de værdifuldeste og undertiden ligefrem betegnes som ringe. Nogle af de lolland-falsterske gravsten synes at hidrøre fra en omrejsende mester, hvis arbejder spores i Skåne og Fyn, andre — og det er de bedre — fra et eller måske flere lokale værksteder (vel »Landsmesteren«s).

Man må med interesse se hen til udgivelsen af sidste bind af dette værk. —

Albert Fabritius: Slægten Wichfeld.

I Danmarks Adels Aarbog 1953 indeholdes en af Dr. phil. *Albert Fabritius* udarbejdet kort oversigt over *Slægten Wichfeld* og dens tilknytning til Lolland-Falster.

Slægten er kendt i Danmark allerede fra begyndelsen af 1600-årene. Købmand i Nykøbing F. Bertel Wichmand købte 1726 Engestofte og oprettede i 1734 et skolehus og et hospital for fattige på Engestofte samt det Wichfeldske enkehus i Nykøbing. Sønnen, vicelandsdommer i Lolland-Falster Jørgen Wichfeld, arvede Engestofte og købte 1776 Ulriksdal (sammenlagt som stamhus 1799); han anlagde forøvrigt en pudder- og stivelsesfabrik (hvor?) i 1770.

Sidstnævntes brodersøn, den senere oberst, kammerherre Henning Wichfeld, lod hovedbygningen på Engestofte opføre 1805—07. Den ældste af hans tre sønner, kammerherre Jørgen Wichfeld, overtog stamhuset, men nåede ved siden heraf at påtage sig en række offentlige og private hverv.

Slægten Wichfeld er stadig i besiddelse af Engestofte og Ulriksdal.

Oversigten, der er ledsaget af et udmærket portrætmateriale, giver en lille antydning af, hvad en ansvarsbevidst og kultiveret godsejerfamilie har formået at udrette, og kunne meget vel tjene som grundlag for et kulturhistorisk rids. —

Mar. Hansen: Undersøgelserne paa Lollands Albue.

I den sidste årsberetning (1952) fra Lolland-Falsters Stiftsmuseum har lektor *Marius Hansen* givet en særdeles interessamt oversigt over de hidtidige resultater af *Udgravningerne på Albuen,* der har stået på i en årrække.

Faktisk har man i 1947 konstateret rigtigheden af påstanden om forekomst af en begravelsesplads (men ikke kirke eller kapel) af ret stort omfang. Fortsatte gravninger i 1949 ved frivillig hjælp under lektor Hansens ledelse har klarlagt lange »gader« af tomter til fiskeboder. På tomterne er der gjort fund af stentøj, teglstensrester, dyreknogler, jernnagler, fiskekroge, mønter o. l. De sidste daterer lige fra 1100-årene til 1500-årene.

Selv med al tilbageholdenhed mener Marius Hansen at turde sige så meget, at det hermed er en realitet, at der lå et marked (sildemarked) på Lollands Albue, og at dette må henføres til Hansa'ens storhedstid. De fremdragne levn, tilføjer forf., er endda mere omfattende end fund fra andre, lignende pladser (jfr. Skanør og Dragør), og vil således muligvis kunne bidrage til at kaste yderligere lys over vor middelalderhistorie.

De videre udgravninger må derfor imødeses med største interesse. —

Tage Christiansen: Kirken den er et gammelt Hus.

I 1934—36 begyndte udgivelsen af Dr. theol. L. P. Fabricius' monumentale værk: Danmarks Kirkehistorie, der ganske vist i forordet betegner sig, ikke som en omstændelig og tør lærebog, men som en skildring, skrevet for den danske menighed om dens fortid. Dette rige og fyldige værk, der vel, når det foreligger afsluttet. vil omfatte ca. 1400 sider, forekommer måske alligevel mangen lægmand lidt uoverkommeligt.

Da vil den af *Tage Christiansen* nu udgivne bog: *Kirken den er et gammelt Hus* være meget velkommen. Denne bog giver en kortfattet, jævn og ligetil fremstilling af vore kirkers historie og vort folks fylke bag kirkerne fra kristendommens

første dage ved en fortællemåde, der vidner om, at forfatteren, præstesønnen, selv er vokset op indenfor kirkens mur og ånd. Hertil kommer et meget velvalgt og velfotograferet billedstof.

Lolland-Falster er måske nok blevet lidt stedmoderligt behandlet — kun Maribo Domkirke og Tågerup Kirke ses nævnt. Det er dog næppe i uvenlig hensigt. At forfatteren har gennemgået sit »materiale« grundigt, ses af den omstændighed, at også flere skånske kirker såsom Dalby, Vä og Övreby samt naturligvis domkirken i Lund er omtalt.

For forfatteren har det været afgørende at gøre den kirkelige historie og kultur, som oprindelig blev båret frem af hele befolkningen, levende for os nutidsmennesker. —

August F. Schmidt: Hegn og Markfred.

Forfatteren *August F. Schmidt* har med sin bog *Hegn og Markfred* atter lagt et lødigt bind til sin i forvejen store lokalhistoriske og folkloristiske produktion.

Emnet kunde lyde tørt, men er det ingenlunde. En fordybelse i bogen giver et fortrinligt indblik i visse sider af bøndernes liv lige fra agerbrugets begyndelse og til hegnsloven af 1950. Dette gælder ikke mindst for kapitlerne om skeltrætter og markufred, hegnene i landsbyfællesskabet, kampen for markfred, reformtiden o. s. v. Og oplysningerne strækker sig så at sige over alle egne af landet.

Ifølge de ældste vider og vedtægter måtte enhver selv gærde sin mark mod fremmed kvæg, som frit kunne færdes, hvor intet lukke var — således som det endnu er tilfældet i Norge. Men efter udskiftningens begyndelse i 1781 måtte reglen nødvendigvis blive den omvendte, nemlig pligt til at hegne og holde sine dyr på sit eget.

Opfyldelsen af denne pligt nødvendiggjorde opførelsen af faste hegn. Chr. Ditlev Fr. Reventlows påbud om hegn på Christianssæde 1770—1800 virkede så fremmende på Lolland-Falster, at markindhegning allerede var almindelig her omkring 1806.

Et meget interessant afsnit i bogen giver en indgående redegørelse for den praktiske indretning af døde og levende hegn, det være sig sten- og tangdiger, beplantede jordvolde, flettede risgærder m. m. Et helt kapitel er helliget pileheg-

nene på Lolland-Falster, hvorom der forøvrigt af forf. henvises til tidligere spredte bidrag her i årbogen.

Allerede før 1900 begyndte imidlertid sløjfningen af pilehegnene som følge af landbrugets udvikling (dræning, sne- og ukrudtsbekæmpelse m. v.), og bortset fra øerne i Smålandshavet er pilehegnene nu næsten forsvundet paa Lolland-Falster.

Bogen, der er ledsaget af et meget oplysende billedstof og af et udførligt kildemateriale, er et udmærket tillæg til vor hjemstavnsviden. —

Aage Jørgensen: Danske Landsbykirker.

Som en smuk optakt til Julen udkom *Aage Jørgensens* bog om *Danske Landsbykirker.*

Det er en række overordentlig fine tegninger af et antal af vore smukkeste gamle landsbykirker, ofte kun af enkelte partier af disse og af kirkeinventar m. v. Det er arkitektonisk tegnekunst med overmåde sans for murfladernes og -liniernes spil; og jo enklere bygningsværk, des mere levende er dette spil kommet frem.

Uagtet Aage Jørgensen i sit forord selv betegner sig som lægmand i forhold til kirkehistorie og arkitekturhistorie, har han dog formået både i den hver enkelt tegning ledsagende tekst og i den omfattende indledning til bogen at give os en værdifuld vejledning til forstaaelse af vor kirkelige byggekunst og dens åndelige og praktiske forudsætninger fra kristendommens første dage her i landet og gennem tiderne.

Lokalt set kan vi forøvrigt glæde os over gensynet med en række af vore smukkeste lolland-falsterske kirker, som Eskildstrup, Kippinge, Lillebrænde, Nørre Vedby, Stadager, Løjtofte, Musse, Nordlunde, Radsted, Skovlænge og Stokkemarke. Man må dog savne kirker som Græshave, Godsted, Bregninge og Ringsebølle. —

Georg Wiingaard: Dem fra Lolland.

Georg Wiingaard har skænket os fra Lolland, og mange andre med, en smuk Gave ved sin bog »*Dem fra Lolland*«. Særdeles levende og fornøjeligt, men også med nænsomhed og varme, ridser han en række typer op for os, meget særprægede, ofte ligefrem sære, men dybt menneskeligt gribende skikkelser, som livet for hårdt frem imod.

Man vil huske både »den kloge mand i Ravnsby«, »Gærkongen« og »Himmelmesteren«. Mændene i bogen føles godt nok at høre til »dem fra Lolland«. Det samme kan vel også siges om de fleste af bogens kvinder som «Landevejens Kamilla« og »Stubfrøkenen«. Men nogle af kvindeskikkelserne tiltvinger sig også vor fulde sympati; det gælder både »Mor Ane«, »Dorothea« og måske mest af dem alle »lykkelige Laurine«.

Samtidig er Wiingaards bog fuld af malende træk fra dagliglivet på Lolland indenfor de sidste godt 100 år. Vi hører om bryllupper, bondegilder og høstfester, som »Landsbymusikanterne« spiller til. Men vi hører også om de hårde vilkår, som dengang var læredrengens, den senere »skomager Jeppe Olsen«s lod. Levende beskrevet er klinegildet hos »Døllefjelde bysmed«, når leret blev gravet op af karlene, og pigerne æltede det med de bare fødder, og klinede det med hænderne på murens fletværk. Ja, vi lærer også, at Kramnitze, hvor »Strandfogden« havde sit domæne, indtil omkr. 1700 hed »Hovminde«, d. e. mundingen ved hovet — der har ligget et gammelt gudehov på stedet.

Det er vel, at Wiingaard, medens tid var, har samlet dette stof — hvilken flid og interesse er der ikke lagt deri. Måske var det i den ellevte time — tiden rider hastigt idag. —

Peter Freuchen: I al frimodighed.

Atter har en Lolland-Falstring beriget dansk litteratur med en bog. Det er polarforskeren *Peter Freuchen*, der med bogen: *I al frimodighed* har skrevet første bind af sine erindringer, der navnlig omfatter Grønland. Det er en frisk og uhildet fortælling om mennesker og forhold på den store isklædte ø, en bog, der kalder på vor sympati for eskimoerne og på vor beundring for de mænd, der gennem deres forskende og forsagende, ofte farefulde færd har givet os et førstehånds kendskab til og en kontakt med landet og folket deroppe i nord, som det er i vor tid.

Af særlig interesse for os her på Lolland-Falster er bogens første afsnit, der omfatter forfatterens barndom og tidligste ungdom i Nykøbing og omegn, og bl. a. giver en karakteristik af lærerne og ånden i byens kathedralskole for 50 år siden. —

Danmarks Kirker. Udg. af Nationalmuseet.

Af det af *Nationalmuseet* udgivne værk om *Danmarks Kirker* foreligger nu 11. hefte af Maribo Amt omfattende de sidste 10 kirker i Musse herred. Blandt disse bemærker vi særligt Slemminge, der har en romansk døbefont af eet granitstykke af samme type som i Ringsebølle og Godsted kirker. Man glæder sig over billederne af Musse, Øster-Ulslev og Bregninge kirker. — Musse kirke er tidligere blevet anset for en af Lollands smukkeste kirker, og den formodes at have været en af de såkaldte herredskirker; endnu i 1600-årene forsamledes herredets præster her. Det er sikkert ikke for intet, at Øster-Ulslev kirke besidder den rigeste murstensarkitektur her i amtet, idet denne kirke muligvis har været et kapel for det i middelalderen nært beliggende bispesæde, Bispens Ø (nu Ulriksdal).

Endvidere er man glad ved at konstatere, at der i de 7 af de omhandlede 10 kirker findes velbevarede altertavler og prædikestole fra renæssancetiden. I Herreslev kirke tjener et gibsrelief af C. V. Bissen som altertavle. Kun i Kettinge og delvist i V. Ulslev kirke findes kalkmalerier. —

N. Junker Jacobsen: Nykøbing F. Sygehus 1854—1954.

Bestyrelsen for *Nykøbing F. Sygehus* har i anledning af sygehusets 100-års jubilæum udsendt et smukt festskrift forfattet af sygehusets inspektør *N. Junker Jacobsen.*

Festskriftet giver indledningsvis et interessant overblik over lægevidenskabens og hospitalsvæsenets udvikling i Danmark — herunder forholdene i Nykøbing F. — i gamle dage. Første gang man hører om sygeforsorg i Nykøbing, siges det, var, da Erik af Pommern i 1419 skænkede Franciskanermunkene Skt. Nikolaj kapel til opførelse af et kloster, hvor de kunde øve deres barmhjertighedsgerning. Senere omtales et såkaldt Helligåndshospital, der dog samtidig tjente som en slags fattiggård.

Et egentlig sygehus i Nykøbing blev først averteret »åbnet til afbenyttelse« den 12. januar 1854. Det første sygehusreglement har flere for en nutidsopfattelse kuriøse paragraffer. F. eks. var lægehonoraret for patienter indlagt af det offentlige 4 rbd., hvis patienten blev helbredet, i modsat fald kun 2 rbd. Lægen var formelig økonomisk interesseret i, at patienterne kom sig! I bogen findes også et meget talende

facsimile af et kostreglement for patienterne fra samme tid.

I tidens løb opførtes naturligvis flere og større hospitalsbygninger, men ingen af disse formåede ret længe at fyldestgøre de voksende krav. I 1944 besluttede amtsrådet derfor opførelsen af et centralsygehus i Nykøbing med byen som medejer.

Bogen, der også omtaler en række personer, som i og udenfor sygehuset har virket til dettes vel, vil stå som et smukt vidnesbyrd om de kræfter, der i forening har løftet og gennemført den opgave at skaffe vor landsdel et sygehus i højeste klasse. —

Danmarks Naturfredningsforenings aarsskrift 1952.

Det er glædeligt af *Naturfredningsforeningens* sidste årsskrift (1952) at erfare, at der blandt årets mange fredninger findes adskillige i Maribo amtsrådskreds. Foruden fredning af flere mindre stengærder og træbevoksninger rundt om i kredsen bemærkes navnlig fredningerne af egetræsbevoksninger i Fuglsang Storskov og af stengærder i sydkanten af Flintinge Byskov og ved Priorskov, samt endelig fredningen af øen Kejlsø i Guldborgsund, således som øen nu henligger.

Perlestikkerbogen udg. af Samfundet for dansk Genealogi og Personalhistorie.

Samfundet for dansk Genealogi og Personalhistorie har i indeværende år ladet den såkaldte »Perlestikkerbog« udgive i trykken.

Det til grund liggende håndskrift er en kirkebog, oven i købet den ældste bevarede fuldstændige danske kirkebog. Den er skrevet af Anders Pedersen, kaldet Perlestikker, der i årene 1618—29 var præst i Nakskov, hvor bogen stadig opbevares.

I virkeligheden er dette håndskrift meget mere end en kirkebog. Dets forfatter er gået langt ud over, hvad man normalt venter af en kirkebog, idet han samvittighedsfuldt og omhyggeligt har noteret alt, hvad han har haft adgang til at erfare om Nakskovs styre og byens liv i den omhandlede periode. En lignende kirkebog med notater kendes ganske vist fra Væggerløse — delvis aftrykt i nærværende årbog — men den er dateret en del senere og notaterne er ikke af samme omfang, set i forhold til »Perlestikkerbogen«.

Genealog Alfred Larsen, der har draget »Perlestikker-

bogen« frem i dagens lys og slået til lyd for dens trykning, har udførligt redegjort for dens indhold i Historisk Samfunds årsskrift for 1949, 50 og 51. Når man, som Alfred Larsen har gjort, læser »Perlestikkerbogen« omhyggeligt og sammenholder dens forskellige, ofte tørre notater, kan man af den uddrage en rigdom af interessante oplysninger om Nakskovs bebyggelse, byens styre, borgernes liv og virke, skoleforhold m. m.

Vor landsdel ejer i »Perlestikkerbogen« en skat af stor værdi, og det er derfor glædeligt, at Samfundet for dansk Genealogi og Personalhistorie med støtte fra Statens almindelige Videnskabsfond har foranlediget bogen trykt. Som udgivere står afdøde landsarkivar Hans Knudsen og dr. phil. Albert Fabritius, medens genealog Alfred Larsen har haft sæde i redaktionsudvalget.

Rud. Bertouch-Lehn.

Aarsberetning.

Den ordinære Generalforsamling afholdtes den 14. December 1953 paa Hotel »Harmonien« i Nakskov, hvor Folketingsmand Svend Jørgensen i Formandens Forfald bød velkommen og aflagde følgende Beretning:

Siden sidste Generalforsamling er fhv. Bestyrer *V. Kolbye* afgaaet ved Døden. Bestyrer Kolbye valgtes til Medlem af Historisk Samfunds første Bestyrelse i 1913 og sad uafbrudt i Bestyrelsen til 1951. Ligeledes fra 1913 fik han betroet Hvervet som Samfundets Sekretær, et Hverv som han indehavde, lige indtil det blev overtaget af Lærer Sv. Jørgensen i 1928. I nært Samarbejde med Samfundets daværende Formand, Amtsforvalter Holck, varetog Bestyrer Kolbye Historisk Samfunds løbende Forretninger, specielt Kasserervirksomheden og Arbejdet ved Aarbogens Redaktion, med en aldrig svigtende Omhu og Interesse. Kolbye hørte til de Mænd, der ved Samfundets Stiftelse paatog sig det store Arbejde at gøre Samfundet levedygtigt, tilmed paa et Tidspunkt, hvor der saa at sige ikke var Mulighed for at øse af andres Erfaringer. Det var et Arbejde, hvis rige Frugter vi stadig i høj Grad paaskønner. Forøvrigt bidrog Bestyrer Kolbye ogsaa til Aarbogen i 1950 med en Afhandling om svensk og polsk Arbejdskraft til Lolland-Falsters Roemarker. Kolbye var en af disse Pionerer for Historisk Samfund, vel den sidste af dem, og vi skylder ham en varm Tak. Vi vil bevare hans Minde i taknemlig Erindring.

Endvidere mindes vi med Taknemmelighed den nyligt afdøde Direktør for Det Nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg, Magister *O. Andrup*, der har været vort Historiske Samfund en god Støtte bl. a. ved at yde flere meget værdifulde Bidrag til Aarbogen.

Uheldigvis har Sygdom indenfor Bestyrelsens Medlemmer bevirket, at denne Generalforsamling ikke, saaledes som det var Hensigten, har kunnet afholdes tidligere paa Aaret; men vi haaber, at det vil lykkes i Fremtiden.

Desværre er Historisk Samfunds Økonomi endnu ikke helt bragt paa Fode, idet Regnskabet, som det vil ses, ogsaa i Aar opviser et omend mindre Underskud. De ny tilkomne Medlemmers Kontingenter har ikke paa saa kort Tid naaet at gøre sig gældende paa Balancen, og Trykningsudgifterne til Aarbogen er uforandrede.

Bestyrelsen vil derfor anse det for rettest at begrænse Omfanget af og dermed Udgifterne til Aarbogen for 1954. Men vi haaber, at dette vil forblive en rent forbigaaende Foranstaltning. Det vil vedblivende være af væsentlig Betydning at søge Medlemstallet forøget. Herved forbedres Historisk Samfunds Økonomi, og samtidig gøres stadig større Kredse delagtige i Historisk Samfunds kulturelle Arbejde. Vi er ogsaa de mange Forfattere til Artikler i Aarbogen, som har givet Afkald paa Honorar, overordentlig taknemlige for den Forstaaelse og Støtte, de derved lader Samfundets Arbejde blive til Del.

Som Følge af fornævnte Sygdomstilfælde blev det kun muligt at afholde et enkelt Møde i Sommerens Løb. Det skete i Forbindelse med en vellykket Udflugt til Gjorslev og Højerup Kirke. Paa Gjorslev blev det talrige Selskab overordentlig gæstfrit modtaget og beværtet af Godsejer *Tesdorpf* og Frue. Godsejer Tesdorpf holdt et orienterende, meget fængslende Foredrag om det gamle Slots Historie, der har dybe Rødder i vort Lands Udvikling fra den tidligste Tid. Derefter besaas hele Slottet og Haven. Fra Gjorslev fortsatte Turen til Højerup gamle Kirke, der ligeledes blev beset. Besøget her ledsagedes af nogle orienterende Bemærkninger fra et af Bestyrelsesmedlemmernes Side.

Ved Kaffebordet, der var dækket i Rødvig, benyttede Formanden Lejligheden til — næst at udtale sin Glæde over den store Tilslutning til Turen — at opfordre alle Medlemmer, der medbringer Gæster, til at angive dette i Forvejen af Hensyn til Tilrettelæggelsen af Traktementerne de Steder, hvor saadanne bydes. For Sikkerheds Skyld tilføjede Formanden, at eventuelle Gæster naturligvis vilde være overordentligt velkomne til at slutte mere varig Forbindelse med Historisk Samfund som Medlemmer.

Ved Historisk Samfunds Foranstaltning blev der Pinselørdag 1953 paa Købelev Kirkegaard anbragt et Mindesmærke for *Cathrine Ernst.*

Cathrine Ernst var Datter fra Roløkkegaard. Hun blev en af Christian Winthers Ungdomssværmerier og inspirerede ham til en Række af hans skønne Ungdomsdigte. Hun døde i Firsaarsalderen og blev begravet paa Købelev Kirkegaard, men Gravstedet var efterhaanden saa forfaldent, at Menighedsraadet overvejede at sløjfe det. Fra Historisk Smfunds Side fandt man imidlertid, at det vilde være forkert, om ethvert Tegn paa, at Chr. Winthers Ungdomssværmeri her var stedt til Hvile, forsvandt, og man besluttede derfor i Forstaaelse med Menighedsraadet at reise Mindestenen.

Folketingsmand Jørgensen har forfattet Indskriften paa Stenen, og vi er Gartner Bek Pedersen meget taknemlig for, at han paatog sig Istandsættelsen af Gravstedet uden Bekostning for Historisk Samfund.

I Aarets Løb modtog Historisk Samfund Henvendelse angaaende to Fredningssager. Den ene blev rejst af Førstelærer Ancker-Jensen i Staureby angaaende *Gjetzør Voldsted,* idet Ejeren af Marken, paa hvilken Voldstedet ligger, havde spurgt, om han maatte tilplante dette med vildtmæssige Hensyn for Øje. I det andet Tilfælde var Historisk Sam-

funds Opmærksomhed blevet henledt paa de eventuelle Muligheder for en Forskønnelse af Omgivelserne ved *Bønned Slotsruin*, som faktisk er stærkt tilgroet af Buske og Træer. Historisk Samfund har i 1940 ladet opsætte en af Nationalmuseet udarbejdet orienterende Tavle paa Stedet, anbragt i en Ramme med Glas; denne Ramme er nu blevet istandsat. (Om Bønned se iøvrigt C. Strandgaards Artikel i Aarbogen 1943. S. 10 ff.).

Af Fredningsnævnet for Maribo Amtsraadskreds forelagdes Spørgsmaalene for Nationalmuseet. Dette svarede med Hensyn til Gjetzør Voldsted, at Nationalmuseet paa det bestemteste maatte modsætte sig en Beplantning af Voldstedet, selv med Buske; derimod vilde Museet ikke modsætte sig Plantning af enkelte Buske langs Voldstedets Ydergrænse, men saa dog helst, at saadan Beplantning undgaas. Nationalmuseets Afgørelse er blevet bragt til den paagældendes Kundskab.

For Bønned Slots vedkommende saa Nationalmuseet gerne, at Bevoksningen fjernes i saa stort Omfang som muligt.

I Dagene 28.—30. August afholdt Dansk Historisk Fællesforening Møde i Sønderborg. Lolland-Falsters Historiske Samfund var repræsenteret ved Regnskabsfører Thordrup, Baron Bertouch-Lehn samt Bibliotekar Valerius, der tillige repræsenterede Lolland-Falsters Stiftsmuseum, og Fuldmægtig Nabe-Nielsen, der tillige repræsenterede »Falsters Minder«.

Paa dette Møde oplystes det blandt andet, at Ønsket om en Lærestol i Kulturhistorie (Folkekultur) ved Københavns Universitet nu er realiseret — takket være Folketingsmand Sv. Jørgensens utrættelige Indsats — omend foreløbig kun i Form af et Lektorat. Desværre har Besættelsen af Lektoratet ikke endnu fundet Sted.

Sagen om Udlaan af Mikrofilm til Landsarkiverne var ogsaa i Fremgang.

Man pegede paa forskellige Muligheder for at hverve nye Medlemmer. Da de fleste Amtssamfund trykkes af økonomiske Vanskeligheder, vedtoges det enstemmigt paa Mødet, at kun Medlemmer af de paagældende Samfund faar Aarbogen til Favørprisen (der jo kun muliggøres ved Hjælp af Tilskud), medens andre maa betale fuld Pris eller yde Bytteeksemplarer.

Atter i Aar er det mig en kær Pligt at bringe en varm Tak til alle de Myndigheder, Institutioner og Privatpersoner, der har ydet os Støtte, saasom: Undervisningsministeriet, Maribo Amtsraad, Det Classenske Fideicommis, Lollands Spare- og Laanebanks Fond, Den lollandske Landbostands Sparekasse, Nakskov, Landbostandens Sparekasse, Nykøbing F., Landmandsbanken, Nykøbing F., Sparekassen, Nykøbing F., Errindlev Sparekasse, Det Bertouch-Lehnske Fond samt Snedkermester Emil Larsen.

Kassereren, Lærer Sv. Jørgensen, aflagde derefter det reviderede Regnskab for 1953.

Beretning og Regnskab godkendtes enstemmigt.

Inden Aarsberetningens Oplæsning paa Generalforsamlingen rettede

Baron Bertouch-Lehn paa de paa Generalforsamlingen tilstedeværendes Vegne en Hyldest til Folketingsmand *Svend Jørgensen* i Anledning af hans nylige 60-Aars Fødselsdag samt 25 Aars Jubilæum som Kasserer og Sekretær i Historisk Samfund og føjede hertil en varm Tak for det store Arbejde, Hr. Jørgensen i denne Egenskab og ligeledes i en Aarrække som Aarbogens Redaktør havde udført. Dette Arbejde havde bevirket en stærkt forøget Tilslutning til Historisk Samfund og bragt Aarbogen paa Højde med de lødigste af sin Art, uden at dens folkelige Karakter derved var gaaet tabt. Dette skyldtes bl. a. den Omstændighed, at Sv. Jørgensen — foruden selv at yde værdifulde Bidrag til Aarbogen — havde forstaaet at knytte de rigtige Kræfter til denne, som i ganske overvejende Grad skrives af Medlemmer indenfor Historisk Samfund.

Folketingsmand Sv. Jørgensen takkede i smukke Vendinger for den Hyldest, han baade paa sin Fødselsdag og ved denne Lejlighed havde været Genstand for fra Historisk Samfunds Side.

Under »Eventuelt« omtaltes Sagen fra Horslunde, hvor en Gravsten er anbragt foran Kirkedøren paa en saadan Maade, at den er udsat for Slid. En Henvendelse til Nationalmuseet, som har affødt en Henstilling fra dette til Menighedsraadet om Stenens Flytning, har dog indtil Dato ikke givet Resultat.

Handelsgartner *Bek Pedersen* spurgte om Muligheden for en Restaurering af Gravminder fra Oldtiden ved kommunale Foranstaltninger til Afhjælpning af Arbejdsløshed. Lærer Sv. Jørgensen mente ikke, at der var Mulighed for nogen praktisk Ordning under denne Form.

Bibliotekar *Valerius* oplyste, at Mindemontren for Kaj Munk muligvis kunde blive færdig til den 5. Januar. Der var kommet betydelige Bidrag ind, og man haabede at kunne skaffe de endnu manglende Midler ved en offentlig Indsamling.

Tanken om at give Aarbogen et andet Format og Udstyr maatte af praktiske Grunde opgives foreløbig.

De afgaaende Bestyrelsesmedlemmer, Stiftamtmand Greve *Reventlow*, Førstelærer *A. H. Bendsen*, Viceinspektør *Kring* og Baron *Bertouch-Lehn*, genvalgtes. Ogsaa Revisorerne blev genvalgt.

Uddrag af Regnskabet for 1952—53.

Indtægt:	Kr. Ø.	Udgift:	Kr. Ø.
Kassebeholdning 1/4 1952...	584,82	Aarbog 1953.....	4642,10
Renter	84,47	Forfatterhonorarer	371,85
Tilskud	1755,00	Møder	636,33
Medlemsbidrag	4757,00	Administration	1172,74
Salg af ældre Aarbøger.....	144,29	Andre Udgifter.....	137,30
Indkommet ved Møder	36,00	Kassebeholdning 31/3 1953...	401,26
	7361,58		7361,58

Samfundets Bestyrelse:

Stiftamtmand Greve F. Reventlow, Nykøbing F., *Formand.*
Folketingsmand Svend Jørgensen, Toreby, *Sekretær.*
Rektor L. Willesen, Nykøbing F.
Lærer A. H. Bendsen, Bandholm.
Baron R. Bertouch-Lehn, Højbygaard, *Redaktør.*
} *Redaktionsudvalg.*
Forretningsfører A. Thordrup, Nakskov, *Kasserer.*
Pens. Førstelærer Fr. Hansen, Horbelev.
Viceskoleinspektør L. Kring, Nykøbing F.
Sognepræst Tage Lund, Birket, Torrig.
Handelsgartner J. Bek Pedersen, Nakskov.
Bibliotekar V. Valerius, Maribo.
Fuldmægtig F. Nabe-Nielsen, Nykøbing F.

Revisorer:

Amtsforvalter O. E. Sonne, Maribo.
Amtsfuldmægtig Rich. Nielsen, Nykøbing.

Nye Medlemmer (indtil 31. Marts 1954).

Bent Andersen, Sletteskovgaard, Udstolpe pr. Sakskøbing.
Købmand Th. Andersen, Gaabense, Odehoved.
Dyrlæge Jens Balslev, Thorsensvej 33, Nykøbing F.
Grdjr. Johs. Begtrup, Frihedsminde, Nørre Alslev.
Skovfoged S. Bjerre, Nøbbøllelunde, Horslunde.
Lærerinde Frk. J. Bolvig, Maribo.
Proprietær J. Christensen, Bartoftegaard pr. Kappel.
Forvalter Erik Clausen, Højbygaard Sukkerfabrik, Holeby.
Politimester Fugl, Nykøbing F.
Husejer Th. Funch, Vestergade 33, Rødby.
Topograf Aksel Grevsen, Ringholmvej 10, Brønshøj.
Gaardejer Svend Haar, Vennerseje, Ringsebølle, Rødby.
Parcellist Chr. Hansen, Kramnitze pr. Rødby.
Assistent Flemming Willer Hansen, Rosenvænget 18 B, Nakskov.
Gaardejer Helmer Hansen, Lilleø, Askø.
Fru Lods Hansen, Guldborg F.
Oversygeplejerske Frk. K. Hansen, L. Larsensgade 10, III, Nykøbing F.
Frk. Marie Louise Hansen, Højbygaardsvej, Holeby.
Tandtekniker Poul Hansen, Nygade 6, Nakskov.
Trafikekspedient S. A. Hansen, Tingsted.
Frk. S. Stenstrup Hansen, Ansgarsvej 9, Maribo.
Adjunkt Frk. Birthe Holst, Maribo Gymnasium, Maribo.
Købmand O. Hornbæk, Taarsvej 117, Nakskov .
Civilingeniør Theo. B. Høst, Moseby pr. Horbelev.
Politimester Thorkild Jacobsen, Nakskov.
Frk. A. Jensen, Ø. Boulevard 19 I, Nakskov.
Blomsterhandler Gabriel Jensen, Bredgade 28, København K.
Tømrermester Poul Jensen, Skolevej, Ø. Ulslev.
Kontorassistent Mads Jeppesen, Bandholm.
Gaardejer Chr. Jørgensen, Havløkke, Bandholm.
Proprietær H. C. Jørgensen, Annasminde, Holeby.
Sognepræst Konge-Hansen, Errindlev.
Gaardejer Otto Kristensen, Reersnæs, Bandholm.
Gaardejer Rasmus Kristensen, Reersnæs, Bandholm.
Proprietær J. Laursen, Tilkegaard, Arninge pr. Tillitze.
Fuldmægtig Jacob Madsen, Willemoesgade 11, København Ø.
Dyrlæge Mølgaard, Horslunde.
Sognepræst K. M. Møller, Askø.
Sundhedsplejerske Dagny J. Nedertorp, Rønnebærvej, Sakskøbing.
Fru Godsejer Nielsen, Pederstrup, Torrig.
Sundhedsplejerske Frk. Marie Nielsen, Toftevej 9, Sundby, Nykøbing F.
Overingeniør Th. Balslev Nissen, Østervej 44, Maribo.
Bankdirektør Poul Olsen, Torvet 3, Rødby.
Trafikkontrollør L. Parlev, Nykøbing F.
Gartner Hans Chr. Pedersen, Sølvhøj pr. Tingsted.
Lærer S. C. Hvalsøe Pedersen, Blands pr. Bandholm.
Fhv. Landstingsmand Johs. Pjengaard, Sakskøbing.
Stud. med. A. Pyndt, Aabyhøjvej 29, Hasle, Aarhus.
Direktør Bernhard Rasmussen, Staalgaarden, Næstved.
Landsretssagfører Erik Samson, Ejegodvej 23, Nykøbing F.
Snedker Niels Thorsen, Rødbyvej 160, Nakskov.
Kgl. Skovrider Tonboe, Egehus pr. Tingsted.
Gaardejer Niels Wolsing, Birkemosegaard pr. Holeby.

Meddelelser til Medlemmerne.

Redaktionsudvalget henleder herved Opmærksomheden paa, at Afhandlinger om nedenstaaende *Emner kunde tænkes af Interesse for Aarbogen:*

1. Thorvaldsen paa Lolland-Falster,
2. Præsteslægten Paludan i Holeby og Vestenskov,
3. Gustav Wied og hans Slægt paa Lolland-Falster,
4. Sophus Claussens Tilknytning til Lolland-Falster.
5. Fra Sukkerfabrikernes Barndomstid,
6. Christian IV's skotske Regiment paa Lolland,
7. Christoffer II's Fangenskab paa Aalholm Slot,
8. Embedsmænds samt Amts- og Kommunalraads Virksomhed paa Lolland-Falster,
9. Beskrivelser af Personer og Tilstande paa Lolland-Falster i Middelalderen.

Redaktionen er gerne behjælpelig med Anvisning af Materiale eller Kilder til saadant.

Manuskripter modtages af Aarbogens Redaktør, Baron R. Bertouch-Lehn, Højbygaard pr. Rødby.

Danmarks Riges Breve kan af Historisk Samfunds Medlemmer faas for 12 Kr. pr. Bind, saalænge Oplaget rækker, ved Henvendelse til: Det danske Sprog- og Litteraturselskab, V. Boulevard 44, København K.

Heraf foreligger allerede Amtsudgaven for Fyn og Lolland-Falster, II, Hefte 1—3, til en Pris af 1 Kr. pr. Hefte (ikke i Boghandelen).

Ligeledes kan Medlemmer ved Henvendelse til Museumsdirektør Jørgen Paulsen, Frederiksborg Slot, Hillerød, tegne Subskription paa det af Dansk historisk Fællesforening udgivne Tidsskrift *Fortid og Nutid* for aarlig 6 Kr. + Porto (Bogladepris 10 Kr.).

Stednavneudvalget arbejder for Tiden paa Udgivelse af *Maribo Amts Stednavne,* der antages at ville foreligge om kort Tid. Bogen vil formentlig blive paa 18 Ark, Indledning og Register indbefattet.

Historisk Samfund har faaet tilbudt og har sikret sig et

begrænset Antal Eksemplarer af Bogen, der vil kunne tilbydes Samfundets Medlemmer til en Favørpris af 4 Kr.

Bestillinger paa »Maribo Amts Stednavne« vil allerede nu kunne indgives til Kassereren, Forretningsfører A. Thordrup, Lollands Tidende, Nakskov.

Det i 1952 stiftede »Udvalg for Udgivelse af Landbefolkningens Historie« har paabegyndt Udgivelsen af de i vore Landsarkiver beroende *Tingbøger fra 1600-Aarene.* Prisen for de enkelte Tingbøger er ved Forhaandsbestilling 1 Kr. pr. Ark (16 Sider) + Porto. Der vil fremkomme nærmere Meddelelse paa dette Sted, naar Bestilling paa *lolland-falsterske* Tingbøger modtages af Udvalget.

Desuden modtager Udvalget gerne Tegning af Støtteabonnement paa 100 Kr. aarlig, der giver Adgang til at erholde samtlige Publikationer.

Udvalgets Adresse er: Rigsarkivet, Folketingsgaarden 5, København K. (Postkonto No. 92775).

Ved Imødekommenhed fra Udgivernes Side kan Medlemmer af Historisk Samfund erholde »*Perlestikkerbogen*« — den her i Aarbogen under »Fra Bogverdenen« omtalte Kirkebog fra Nakskov for Aarene 1618—29 — for en Favørpris af 20 Kr. (Bogladepris 37,50 Kr.), saalænge Oplaget rækker.

Henvendelse rettes til Kassereren, Forretningsfører A. Thordrup, Lollands Tidende, Nakskov.

Rettelse: Aargang XL (1952), S. 101, Linie 1—2: »Lisbeth Lunge« læs: *Elisabeth Rosensparre,* Linie 7: »hustru« læs: *tredie hustru Lisbeth Lunge.*

Sted- og Personregister.

Aarbøgerne XL—XLII
(Række VII)

ved *Alfred Larsen.*

Registeret omfatter samtlige Personnavne og Stednavne med Undtagelse af Mark- og Gadenavne. Stednavne udenfor Lolland-Falster er dog kun undtagelsesvis medtaget. Konge- og Fyrstenavne er kun medtaget i direkte Forbindelse med Landsdelens Historie. Hustruer er som Hovedregel optaget under deres Pigenavn. Da mangelfuldt karakteriserede Personer overalt er søgt nærmere identificerede, vil Registret i mange Tilfælde kunne tjene som Supplement til Artiklerne.

Åberg, Alf. Historiker 141
Aagesen, Anders (Dannemarre) 43
Aalborg, Jens. Matros (Sundby) 4
Aalholm 90, 91
Aall, Jacob. Jernværksejer (Næs, Norge) 260
Aarestrup, Emil. Læge, Digter 151, 280
Aastrup 181—197
Aastrup Kirke 187
Abildgaard, Søren. Arkivtegner 386
Adriansen, Adrian. Kromand (Sdr. Kirkeby) 272
Ahlefeldt, Greve. »Generalen« 206
Ahlefeldt Laurvig. Grevinde (Bøtøgaard) 275
Albrecht. Locia Pedersdatters Barn (Vejrø) 203
Albrechtsen, Jørgen Mathiesen. Tjenestekarl (Vejrø) 210
Albuen 388
Allertsen, Jan (Bøtø) 355
Alsing, Ferdinand. Skovfoged (Kjeldskov) 374, 375, 376, 377, 378, 379
Althin, C. A. Arkæolog 386
Altmann, Friederich Vilhelm. Murermester (Burglehn) 266
Altmann, Julius. Kakkelovnsmagersvend (Soesmarke) 264—267, 270
Amnitzbøll, Marie Sophie. G. m. M. R. von Jessen 32
Ancker-Jensen, K. Lærer (Staureby) 383, 396
Anders. Tigger 357
Andersdatter, Bente (Horslunde) 360
Andersen, A. Bestyrer (Vejrø) 216
Andersen, Anders. Gaardejer (Stokkemarke) 312
Andersen, Hans Jacob Lindenpalm. Godsforvalter (Fuglsang) 163, 180
Andersen, Jens. Skoleholder (Bukkehave) 33
Andersen, Johan. Mormonpræst 226
Andersen, Kathrine. G. m. Peter Barfod 33
Andersen, Kirstine (Gedesby) 137
Andersen, Mads. Sognefoged (Fejø) 210
Andersen, Nicolaj (Dannemarre) 39, 46
Andersen, Peder Andreas. Godsforvalter (Fuglsang) 6, 7, 12, 17, 19, 22, 23, 33, 180
Andersen, Rasmus (Aasmarke) 359
Andersen, Søren. Gaardejer (Stokkemarke) 312
Andersen, Vilhelm. Professor 236
Anderson, Eljena. G. m. G. E. Nilson 265
Andrea, Johan. Matros (Taars) 293

Andreasen, Øjvind. Magister 270
Andrup, O.: Leonora Christinas Krucifiks 117—134
Andrup, Otto. Museumsdirektør 395
Anna. Locia Pedersdatters Barn (Vejrø) 203
Anna. Methe Rasmusdatters Barn (Vejrø) 203
Anna Sophie, Dronning 242, 248, 250—255
Anne Cathrine. Methe Rasmusdatters Barn (Vejrø) 203
Anthonius. Bartskærer (Nykøbing) 360
Anthonsen, Stine (Hjelm) 349, 352, 353
Appel, Erik. Domæneforpagter 240
Appel, Jacob. Højskolemand 236
Ascheberg, Rutger von. Feltmarskal 141, 142
Asélli, Caspar. Anatom, Læge 85
Askø Kirke 277
Axel, Kai. Repræsentant (Nykøbing) 296, 297, 298, 299, 302

Bachevold, J. Præst (Brandstrup) 235
Badskjær, Jens. Gaardejer (Stokkemarke) 310
Balle, Karen. G. m. J. B. Friis 382
Balle, Nicolai Edinger. Præst (Kjeldby) 282
Balle, Søren Pedersen. Degn (Vestenskov) 382
Bandholm 291
Bang, Cathrine. G. m. Niels Møller 63
Bang, Hans Peder. Præst (Sønder Kirkeby) 68
Banke, Jørgen Mikkelsen. Biblioteksmand 240
Barfod, Peter. cand. polyt. (Maribo) 33
Barner, Christiane 105
Barnewitz, Frederik. Lensmand (Aalholm) 91
Bartholin, Erasmus. Naturforsker 85
Bartholin, Thomas. Læge, Theolog 84—89
Bast, Christian Frederik. Præst (Karrebæk) 150
Bast, Poul Danckel. Præst (Kbh. Vor Frue) 150
Beck, Agathe. G. m. H. J. Smith 188
Beck, Nicoline. G. m. Jacob Sidenius 34
Beckett, Francis. Kunsthistoriker 386
Begtrup, Fred. 240
Begtrup, Holger. Højskoleforstander 236
Behmann, Arendt. Præst (Gunslev) 139
Bek-Pedersen, J. Handelsgartner (Nakskov) 155, 283, 396, 398
Bendsen, A. H. Førstelærer (Bandholm) 398
Benedictsen, Aage Meyer. Forfatter 237
Benzon. Brændevinsbrænder (Nykøbing) 27
Benzon, Christian. Byfoged (Stubbekøbing) 382
Benzon, Gunnild Elisabeth. G. m. Poul Christian Danchel 382
Berg, Betty. G. m. Poul Martin Møller 72
Berg, Mikkel. Degn (Dannemarre) 39
Berner, Ebbe, Arkitekt 153
Bernild, Holger: Et lollandsk Haandværkerhjem i Firserne 198—201
Berntsen, Klaus. Politiker 236
Berritsgaard 32, 103, 152, 266
Bertouch, Frederik Julian Christian v. Kammerherre (Søholt) 105
Bertouch-Lehn, Julian. Lensbaron (Lungholm) 106—108, 374, 378, 379
Bertouch-Lehn, Natalie. Baronesse 379
Bertouch-Lehn, Poul Godsejer (Lungholm) 103, 105, 106
Bertouch-Lehn, Rud. Baron (Lungholm) 153, 397—99)
Bertouch-Lehn, Rud.: Historiske Minder paa Sydlolland 94—115
Bertouch-Lehn, Rud.: En Holsteners Rejse til Lolland i 1840 382—84
Bertouch-Lehn, Rud.: Fra Bogverdenen 385—94
Biering, Christian Henrik. Præst (Aastrup) 181—187, 190, 195—197, 282
Bille, Holger (Højbygaard) 111
Bille, Vincents 142
Billitze 98
Birket 75—82

Birket-Smith, Sophus. Overbibliotekar 117, 118
Bispens Ø 392
Bissen, C. V., Billedhugger 392
Bissen, H. V. Billedhugger 74
Bjarnø, Jørgen. Grosserer (København) 153
Bjørnson, Bjørnstjerne. Digter 196
Blak, Jens. Gaardejer (Stokkemarke) 310, 317
Blak, Niels. Gaardejer (Stokkemarke) 310, 311
Blak, Rasmus. Gaardejer (Stokkemarke) 310
Blechingberg, Otto Carl. Højesteretsadvokat 167, 180
Bloch, Margrethe (Nykøbing) 67
Bloch, Søren Nicolaus Johan. Rektor (Nykøbing) 67, 69
Bloch, Tønne. Biskop 187
Bodehaven 224
Boderup 219—224
Boding, Kristian (Skovby) 342
Boeck, Johan Frederik. Præst (Maribo) 105
Boesen, G. Museumsinspektør 268
Boisen, P. O. Biskop 68, 71
Bonnesen, N. Skibsbygmester (Aalborg) 26, 30
Borchsenius, Johanne (Hanne) Dorthea. G. m. Rasmus Møller 69, 71, 73
Borgø 201
Bornemann, Johan Adolph. Slotspræst 117, 118
Borrehuset 272
Borren 272
Borup, Johan. Højskoleforstander 237
Bosen, Hans Pedersen. Skipper (Hasselø) 361, 362, 363
Bosen, Ole Hansen (Nykøbing) 362, 363
Both, Hinrich Volrat. Oberst 140, 141
Botilde (Sorø) 59
Botmer, Knud. Færgemand (Guldborg) 277
Brahe, Slægten 101
Brahe, Axel (Krenkerup) 101
Brandstrup 235, 236
Bredsdorff. Frue, se Møller, Petrine Jacobine 1
Bredsdorff, Jacob Hornemann. Professor (Sorø) 70, 72
Bredsdorff, Morten. Seminarieforstander 240
Bredsdorff, Morten Thomsen. Præst (Vesterskjerninge) 70
Bredsdorff, Thomas. Højskoleforstander 236, 237
Bredsdorff, Thomas Christian. Præst (Ollerup) 70
Bremersvold 205
Brems, Johs. Biskop 122
Brix, Hans. Professor 151, 280
Bro-Jørgensen, J. O. Arkivar 276
Broch, Voigt. Konsul 124
Brock, Julius Emil. Kontorchef i Postvæsenet 27, 28
Brock, Niels. Byfoged og Borgmester (Nykøbing F.) 5, 33
Brodersen, Antoinette. G. m. Peter Kastrup 205
Bruseby 363
Bruun, Inger Marie. G. m. H. Fribo Garde 180
Bruun, Jens Andersen. Husejer (Skovby) 340
Bruun, O. Gaardejer (Boderup 222
Bruun, Rasmus. Degn (Vesterborg) 37, 42, 49
Bruun, Rasmus Emil. Læge 144, 146
Brücher, Valdemar. Valgmenighedspræst 236
Brøchner, Sophie Vorndran. G. m. Frantz Rosenstierne Krag 104
Brøndegaard, V. J.: Krigsassessoren paa Vejrø og hans Slægt 202—218
Buch, Laurits. Rejsepræst (Askov) 238
Bugge, Peter Olivarius. Præst (Gerlev)
Bumann, Claus Ditlev. Degn (Dannemarre) 38—50
Buntzen, Dorethea Elisabeth. G. m. F. C. Jürgensen 144, 145
Buntzen, Laurentze Marie. G. m. H. C. Elers Koch 145, 195
Buntzen, Thomasine se Gyllembourg
Bødker, Hans. Husmand (Sundby) 159
Bødker, Hans (Væggerløse) 359
Bødker, Jens (Væggerløse) 359
Bøhme, Johan Just. Livmedikus, Apoteker (Nykøbing) 92, 363, 371
Bønned Slot 329, 330, 397

Bønned Skov 329
Bøtø 366
Bøtøgaard 275

Cantor, Hartvig. Tobakshandler (Nakskov) 147
Cantor, Isac Baruch. Tobaksspinder (Nakskov) 147, 148
Carlsbergfondet, Ny 241
Carlsen, Hans (Dannemarre) 40, 42
Casetta, Familien 134
Casetta. Kaptajn 120
Caspersen, Niels (Dannemarre) 43. 48
Castel Rodrigo. Marquis af 134
Cathrine. G. m. Ole Hansen Bosen 362, 363
Cederfeldt, Andreas Christian de. Kommandørkaptajn 291
Charles (Boderup) 223
Charlotta Amalia. Prinsesse 39
Christensen. Dræningsmester (Utterslev) 75, 79
Christensen, Axel. Konservator 241
Christensen, Betty, Skuespillerinde. G. m. A. J. Smidth 196
Christensen, Grethe. Seminarieelev (Vordingborg) 75
Christensen, John Sparre. Maler (Nakskov) 280
Christensen, Niels. Væver (V. Ulslev) 226—229, 232
Christian (V), Prins 276
Christian VI, Konge 251, 252
Christiansen, Tage. Museumsinspektør 153, 388
Christiansminde (Eskildstrup) 105
Christianssæde 103, 241—270, 389
Christianssæde Skov 236—238, 240
Christophersen, Rasmus. Tjenestekarl (Vejrø) 210
Classen, Frk. (Ejegod) 10
Classen, J. F. Generalmajor 186, 188
Claus. Fisker (Dannemarre) 44, 49
Claus, Kirkeraad 123, 124
Claus, Pottemager (Soesmarke) 262
Claus, Henrik. Baadsmand (Lybæk) 366
Clausen, Christopher Marquard, se Klausen, K. M.
Clausen, Christopher Michael. Præst (Horslunde) 4, 5, 32
Claussen, Magnus Holst. Præst (Idestrup) 32
Colbjørnsen, Christian. Jurist. Landbopolitiker 189
Coninck, Louis de. Kommandørkaptajn 292
Corselitze 188, 271
Czernin, Ottokar. Østrigsk Udenrigsminister 124

Dael, Niels. Frimenighedspræst 236
Dam, Emil. Højskoleforstander 237
Damsberg, Peder Jørgensen. Præst (Karleby) 360, 371
Danchel, Poul Christian. Amtsforvalter (Nakskov) 381
Danielsen. Mejerist (Skovby) 341
Danielsen, Peter. Tjenestekarl (Vejrø) 210
Dannefer, Erik Jacobsen. Præst (Karleby) 360, 361, 371
Dannemarre 37—50
Danneskiold-Laurwigen, Ferdinand Anton, Greve. Overstalmester 250
Danneskiold-Samsøe, Otto Sophus. Greve, Generalpostdirektør 29, 31, 36, 159, 162, 172
Degenkolw, Ove. Præst (Aastrup) 186
Degetau, Georg. Godsejer (Nyegaard) 383—84
Degetau. Otto Georg Christian. Købmand (Altona) 383—384
Dichmann, Carl Fredr. Professor 104, 115
Diderichsen, Hans. Ejer af Øllingsøgaard 381
Diderichsen, Jess. Fabrikejer (Kastrup) 115
Diderichsen, Kristiane. G. m. Johan Koren 103—105
Diderichsen, Maren. G. m. S. A. Dons 381
Dideriksen, Morten (Dannemarre) 48
Dirkinck-Holmfeld, C. Politisk Forfatter 121
Dons, Simon Andersen. Procurator, Ejer af Asserstrup og Frederiksdal 380—381
Dormann, Frants. Capellan (Købelev) 360, 371
Drejer, Aage Axelsen, Redaktør 236
Dresler, Anne Marie Amalie. G. m. Rasmus Sidenius 34
Dresler, Frederik Christian. Præst (Thoreby) 19, 34, 180
Dresler, Johanne Frederikke. G. m. J. P. von Michaelsen 35

Dresler, Ludvig Christian. Skibsbygger (Nykøbing) 30, 31, 35, 36, 162, 164
Dresler, Marie Christiane. G. m. H. J. Lindenpalm Andersen 180
Druelund (Nordlunde) 216
Due. Madam (Slemminge) 353
Duelund. Generalkonsul 123
Dumreicher, Anna Marie Philipine. G. m. Poul de Løvenørn 32
Duquesnoy, François. Billedhugger 131, 132, 133
Duquesnoy, Jérome. Billedhugger 131, 132, 133, 134
Dyrefod 289, 291, 292
Dyrhauge, Valerius. Færgefuldmægtig (Sundby) 168
Døllefjelde 159

Edinger, Sophie Amalie. G. m. Abraham Lehn 32
Edmondt, Franciscus. Oberst 140, 141
Egebeck. Landinspektør 308
Egeby 98, 112, 114
Egede, Hans. Biskop 276
Egede, Niels. Kolonibestyrer 276
Egelund 98
Eggertsen, Osvald. Skomager (Nykøbing) 362, 363
Enehøje 208
Engbøllegaarden 101
Engestofte 350, 387
Engestofte Kirke 277
Elisabeth. G. m. Jørgen Lavridsen Lundt 354
Eriksen, Hans. jun. Færgekarl (Sundby) 169
Eriksen (Hansen), Hans, se Hansen
Eriksen, Jens. Bromand (Nykøbing) 5
Eriksen, Morten (Bøtø) 355
Erikstrup 98, 274
Eriksvolde (Erikstrup) 274
Ernst, Cathrine (Købelev) 283, 396
Errindlev 96, 98, 104, 374, 377
Eske, L. Larsen: Galgekroen ved Falsters Rettersted 219—224
Eskildstrup 219—223
Estrup, J. B. S. Politiker 175, 234
Ewald, Johannes. Digter 149, 150

Faber, Vognmand? (Nykøbing) 5
Fabricius, Bjørn. Stud. mag. 296
Fabricius, L. P. Dr. theol. 388
Fabritius, Albert. Dr. phil. Administrator 387, 394
Falbe, Christian Frederik. Kammerherre, Gesandt 121
Falmer, Niels Lauridsen (Hasselø) 356
Farnæs 332, 333
Faye, Gerhard. Amtmand (Thisted) 105, 115
Fejø 208, 214, 238, 291, 292
Fejø Kirke 277
Femø 291
Femø Kirke 277
Fenger, P. B. Ejer af Charlottenlund (Langeland) 217
Ferdinand, A. N. Fabriksleder (København) 245
Fibiger, Johannes. Præst (Ønslev) 220, 221
Fiedler, Harald Valdemar. Birkedommer 177
Figl, Leopold. Østrigsk Forbundskansler 122, 123, 124, 125
Fisker. Maanedsløjtnant 293
Flatø 355
Flintinge 165
Flintinge Byskov 298, 306, 393
Frederik IV. Konge 242, 248, 250, 251, 255
Frederik VI. Konge 181, 182, 256, 380—81
Frederiksen, Erhard. Forpagter (Saxfjed) 378, 379
Frederiksen, Johan. Forpagter (Højbygaard) 378, 379
Fredsholm 346, 350, 352
Frejlev Skov 306
Freuchen, Peter. Forfatter 391
Friborg. Fabrikant (Maribo) 154
Friederichsen. Landmaaler, Forpagter (Priorskov) 7, 8
Friedlieb, Philip Henrik. Provst (Idestrup) 189
Friis, F. R. Litterat 121
Friis, Jens (Dannemarre) 39—42, 48
Friis, Johannes Forbus. Birkedommer (Nakskov) 381, 382
Friis, Nicolai. Landinspektør, Ritmester (Nykøbing) 335, 337
Friis, Niels. Tigger (Toreby) 358, 359
Friis, Rasmus Pedersen. Gaardmand (Vejrø) 210
Frimand, Claus (Hillested) 278
Fritz (Boderup) 223
Fugl, Ane Magdalene. G. m. Mathias Møller 34
Fugl, Anne Kirstine. G. m. A. F. Jantzen 32

Fuglsang 21, 25, 27, 28, 33, 103, 165, 166, 171
Fuglsang-Priorskov, Godset 5—8, 11, 13, 32, 34, 36
Fuglsang Storskov 172, 393
Funck, Caroline Marie (Vejrø) 210
Funck, Rasmus Anton, Skipper (Vejrø) 210, 212

Gaabense 5, 220, 221, 291, 333, 338, 384
Gaabense Færgegaard 220, 272
Gabel, Chr. Carl von (Højbygaard) 32, 177
Gabel, Woldemar v. Oberst 39
Galgekroen (Ønslev) 219—224
Galsgaard. C. Proprietær (Ll. Købelev) 217
Gamst, A. Sognepræst (Bøstrup) 218
Gandrup, Richardt. Forfatter 240
Garboe, Axel: Kongelig Majestæts Læge for Lolland-Falster Michael Lyser 83—93
Garde, Hans Fribo. Sognepræst (Horslunde) 180
Garde, Vibeke Dorothea. G. m. O. C. Blechingberg 180
Gedesby 135—137, 272
Gedesby Skanse 368
Gedser 136
Gedser (Gjetzør) Voldsted 396, 397
Geercken, Diederich. Hofbilledhugger 248, 250
Geert. Greve 319
Geismar, Oscar. Præst (Tirsted) 235—237, 239
Gerringe 95, 97, 98
Gerson, Christian (København) 147
Gesner. Kakkelovnsfabrikant (Holsteinborg) 256, 258
Giede (Gjede), Caroline Henriette. G. m. Poul de Løvenørn 32
Gierlöff, Chr. Fabrikant (København) 245
Giessing, Hans Jørgen. Præst (Torkilstrup) 53—56
Gisse, Peter (Ringsebølle) 113
Gjellerup, Carl. Digter 220
Gjøe, Slægten 100
Gjøe, Anders 101
Glahn, D. N. B. Præst (Moseby) 183
Glentehøj (Birket) 306
Godsted 70
Grandjean, Louis E. Direktør, Forfatter 279
Grau, Andreas. Journalist 239
Greiff, Philipp Anton. Assurancemægler (København) 188
Grell. Præst (Idestrup) 236
Griffenfeldt, Peder. Statsmand 147
Grodtschilling, Georg Joachim. Premierløjtnant 291, 293
Gruber. Østrigsk Udenrigsminister 124
Græshave 39, 49
Grønberg, Ole. Byfoged (Sakskøbing) 34
Grønnegaard, Valerius. Toldkasserer (Rødby) 104
Grønsund Færgested 272, 291, 321, 322
Guldborg 17, 261, 262, 264—267, 291
Guldborg Færgegaard 272
»Guldborgland«, Baroniet 108, 203, 208
Guldborg-Lolland Fajanceovne og Leervare Fabrik 244
Guldborgsund 295
Guldborgsundbroen (Chr. IXs Bro) 157, 173—176, 178, 179
Gunslev 138, 139, 333—35, 338, 339
Gurreby 37
Gyllembourg-Ehrensvärd, Thomasine. Forfatterinde 144, 145, 195, 196
Göriche, Constantin Adolf. Kakkelovnsmagersvend (Soesmarke) 264

Haared 308
Hafn, Gertrud Hermansdatter van. G. m. Erik Pors 100
Hahn, Jørgen. Præst (Købelev) 63, 382
Hahn, Lovise Henriette. G. m. Poul Christian Danchel 382
Hallier, E. (Kiel) 9, 10
Halsted Kloster 319
Hamborgskoven 33
Hansdatter, Dorthe Sofie. Tjenestepige (V. Ulslev) 231
Hansdatter (Mogensen), Dorthe. G. m. G. D. Schmidt 35, 36
Hansdatter, Maren. G. m. Hans Mortensen (Sundby) 19
Hansdatter, Maren (Væggerløse) 369
Hansen, Brødrene. Møllebyggere (Vaalse) 340
Hansen, Adolph. Gaardejer (Skovby) 343

Hansen, Anders. Væver (Bruserup) 359
Hansen, Anna (Olstrup) 348
Hansen, C. F. Arkitekt (København) 259, 260, 382, 384
Hansen, Karl. Kakkelovnsmagersvend (Soesmarke) 264
Hansen, Christen. Gaardejer (Olstrup) 346, 347, 350, 351
Hansen, Fr. Lærer (Horbelev) 155
Hansen, H, J. Gesandt 123, 124
Hansen, Hans (Dannemarre) 48
Hansen, Hans. Gaardejer (Skovby) 336, 337
Hansen (Eriksen), Hans. Husmand (Sundby) 5, 8—10, 13
Hansen, Hans Chr. Smed (Slemminge) 346, 352, 353
Hansen, Jakob. Forpagter (Boderup) 221
Hansen, Jens. Skomagermester (Maribo) 198—201
Hansen, Kirstine (Gedser) 136
Hansen, Kristen. Gaardejer (Errindlev) 375, 378
Hansen, Mads. Præst (Taars) 90, 92
Hansen, Marius. Lektor (Nakskov) 388
Hansen, Mikkel, se Sok, Mikkel Hansen
Hansen, Niels (Væggerløse) 364
Hansen, Niels. Færgekarl (Sundby) 8, 9, 23
Hansen, P. F. Gartner (Lungholm) 110
Hansen, Peder. Gaardbestyrer (V. Ulslev) 225, 230, 231
Hansen, Peder Jensen. Gaardmand (Fejø) 211
Hansen, Vagn. Overgartner (Vejrø) 216
Hansen, Verner. Redaktør (Maribo) 283
Hardenberg 109, 201, 259
Hardenberg Have 109
Hardenberg-Reventlow, Christian Heinrich August. Greve 68, 259, 383
Hare, Hans Olufsen (Hasselø) 358
Harstall, Hans Wilhelm von. Kammerjunker 90
Hartmann, Carl Jacob. Birkedommer, By- og Herredsfoged (Sakskøbing) 5, 7, 33, 34
Hartmann, Christoffer. Apoteker (Nykøbing) 92
Hartvig, Michael. Grosserer (København) 146
Harvey, William. Anatom, Læge 84
Hasselriis, P. J. Gartner (Lungholm) 110
Hasselø 3
Hastrup, Frederikke Cecilie. G. m. C. A. Leth 35
Haugner, C. C. Redaktør (Nakskov) 140, 319
Haugsted, H. A. W. Arkitekt 261
Havnsø Næb 333
Hedensted, Peder. Degn (Købelev) 380
Hegelund, Helge. Præst (Hillested) 278
Heiberg, Johan Ludvig. Digter 195, 196
Heiberg, Johanne Louise. Skuespillerinde 195, 196
Heidenheim, Casse (Nysted) 151
Heidenheim, Joseph Hirsch. Urtekræmmer (Nysted) 151
Heiligenhafen 105
Hejrede Sø 95
Hemmingsen, A. M. Landbrugskandidat (København) 284
Hemmingsen, Niels. Teolog 101
Henne, Claus Hartvig. Kommandørkaptajn 6, 7, 33
Henningsen, Emanuel. Forfatter 278
Henningsen, H. C. Lærer (Hillested) 278
Henriques, Slægten 147
Herfort, Christoffer. Apoteker (Nykøbing) 90, 91
Herfort, Magdalene Sibylla. G. m. 1° Michael Lyser, g. m. 2° Christoffer Hartmann, g. m. 3° Johan Justus Bøhme 83, 91, 92
Hermansen, Victor. Museumsinspektør 275
Herridslev 274
Herridslev Kirke 392
Hertz, Lucie Elise. G. m. Fich 145, 146
Hillebrandsen, Anders. Præst (Arninge) 360, 371
Hillested 98, 308
Hincheldey, Madame, se Staal, Karen
Hincheldey, Edvardine. G. m. Isak Sidenius 35
Hincheldey, Hans Bergeshagen. Købmand (Nykøbing) 381

Hincheldey, Kristian. Justitsraad (Ourupgaard) 35
Hincheldey, Nikoline. G. m. S. A. Dons 381
Hjelholt, Holger. Dr. phil. Overarkivar 143
Hjort, Hans Christian. Købmand (Rødby) 104
Hjort, Vilhelm Billeskov. Postinspektør 167—170, 180
Hoby 96
Hobyskov 98
Hoflund, S. F.: Om Fru Ingemanns Malerier i Torkilstrup og Lillebrænde Kirker 51—62
Hoffmann, J. (København) 248
Holberg, Ludvig. Professor, Digter 182
Holck, A. Amtsforvalter (Maribo) 287, 395
Holck, Johannes. Pastor (Nakskov) 239
Holeby 98, 217
Hollender, Tyge (Bøtø) 360, 366
Holm, Dorothea Møller. G. m. J. F. Holm 221
Holm, Jens Frederik. Gaardejer (Boderup) 221
Holmeskoven 201
Holstein, Fr. Adolf. Greve. Politiker (Holsteinborg) 256, 258, 259
Holstein, Ulrich A. Greve, Storkansler (Holsteinborg) 248, 250, 251
Holsten, Frederik Christian. Stiftamtmand 27, 36, 161, 162, 166, 175, 177
Holtse, Niels: Om Gaardenes Beliggenhed i Stokkemarke By før Udskiftningen 307—20
Horbelev 145, 146, 195
Horbelev Kirke 321—31
Horbelev Præstegaard 144—146
Hornemann, Johanne Clausine. G. m. C. H. Henne 33
Horslunde 32, 34, 398
Houmand, H. L. Præst (Aastrup) 282
Houmand, H. L.: Moseby Præstegaard i første Halvdel af forrige Aarhundrede 181—197
Hundrup, Salome. G. m. Peter Kastrup 205
Hunseby 308
Husmann, Johann. Kobberstikker 364, 371
Hvid, Niels Nielsen. Gaardejer (Stokkemarke) 317
Hyldtofte 98
Hyllekrog 94
Høegh-Guldberg, Frederik. Forfatter 191, 192
Højby 98
Højbygaard 32, 95, 103, 105, 111, 115
Højbygaard Sukkerfabrik 107
Højmølle Kro 222, 223
Høvinghoff, Henrich. Degn (Købelev) 65, 380—81
Høvinghoff, Peder. Lærer (Sandby) 381
Høy, Johannes. Gaardejer (Nagelsti)
Høyer. Madame (København) 8, 9

Idestrup 32, 189, 236
Ingeborg Osvalds (Nykøbing) 362, 363
Ingemann, B. S. Digter 51—53, 55, 59
Ingemann, Lucie Marie, se Mandix
Ingemann, Søren. Præst (Torkilstrup) 51
Innitzer, Th. Kardinal 122, 123, 124, 125
»Isak-Huset« (Sundby) 33
Isaksen, Birger: Biskop Rasmus Møller og Købelev 62—74
Isaksen, Birger: Lollandsk Landboliv i gamle Dage 345—53

Jacobsen, Gjertrud Kathrine. G. m. R. A. Funck 210
Jacobsen, N. Junker. Sygehusinspektør (Nykøbing) 392
Jacobsen, Peder (Bøtø) 355
Jacobsen, Peder. Husfoged (Nykøbing) 372
Jacobsen, Rasmus. Kromand (Væggerløse) 272
Janssen, Sophie Amalie. G. m. F. C. Dresler 34
Janssen, Vilhelmine Augusta. G. m. J. P. von Michaelsen 35
Jantzen, Adam Frederik. Postmester 4, 5, 19, 32
Jantzen, Carl Ulrik. Postmester (Nykøbing) 32
Jensen, Anders. Tjenestekarl (Vejrø) 203
Jensen, Bernt. Skuespiller 239
Jensen, Chr. Axel. Museumsinspektør 386

Jensen, Claus, se Frimand, Claus
Jensen, Jens Marius: Nogle Træk af det folkelige Oplysningsarbejdes Historie. Ungdomsforeningen i Tirsted-Skørringe-Vejleby 233—240
Jensen, Karen. G. m. A. C. Kastrup 207
Jensen, P. Bang. Præst (Fejø) 218
Jensen, Rasmus. Husmand (Sundby) 3, 5, 15, 23
Jensen, Søren (Egebølle) 42
Jensen, Thit. Forfatter 240
Jeppesen, Jens (Bruserup) 368
Jeppesen, Rasmus (Væggerløse) 364
Jepsen, Mads. Redaktør 237, 239
Jesper. Møller (Herridslev) 274
Jessen. Amtsvejinspektør 334, 335
Jessen, Ellen (Eline). G. m. 1⁰ P. H. Friedlieb, g. m. 2⁰ J. Hansen Smidth 189
Jessen, Frederik. Præst (Idestrup) 366, 370, 372
Jessen, Mathias Reinholdt von. Stiftamtmand 4, 5, 7, 9—11, 15, 17, 18, 20—22, 27, 32, 161, 334, 335
Johan den Milde. Greve 319
Johansen, Peter. Godsejer (Petersgaard) 294
Johansson, Marie (Gedesby) 274
Juellinge 381, 385
Juncker, Susanne. G. m. C. U. Jantzen 32
Junior. Enkefru (Sundby) se Kronmann
Junior, Hans Jochum. Færgemand (Sundby) 2—8, 12, 13, 15, 16, 18, 19, 21, 35
Junior, Jørgen (Sundby) 24
Junior, Lars Lindhardt. Postmester (Sakskøbing) 19, 35
Jyde, Hans (Bruserup) 368, 369, 370, 371
Jürgensen, Bolette. G. m. R. E. Bruun 144—146
Jürgensen, F. C. Mægler (København) 145
Jæger, Elisabeth. G. m. C. H. Biering 182
Jørgens, Karen (Væggerløse) 361
Jørgensdatter, Karen (Nykøbing) 366, 372
Jørgensdatter. Mette (Nykøbing) 366
Jørgensen. Fuldmægtig (Sundby) 7, 9, 13
Jørgensen, Aage. Tegner 148, 390
Jørgensen, Hans. Gaardejer (Stokkemarke) 312
Jørgensen, J.: Af Sundby Færgesteds Historie fra de ældste Tider til 1867 1—36, 157—180
Jørgensen, Peder. Gaardejer (Stokkemarke) 311
Jørgensen, Svend. Lærer (Taareby) 154, 282, 283, 287—88, 395—98
Jørgensen, Svend: Fra Bogverdenen 140—151, 275—280
Jørgensen, Svend: Salget af Krongodset paa Falster 1766 271—272
Jørgensen, Svend: Fra Kanonbaads-Krigen. Affæren ved Lolland 289—95

Kaa, Anders. Gaardejer (Stokkemarke) 311
Kaare, Laurids (Rabjerg) 361
Kaare, Peder. Gaardejer (Gunslev) 336, 337
Kalnocky, Slægten 119
Kalnocky, Adele. Grevinde 119
Kalnocky, Alexander. Greve 119
Kamp, Laurs (Dannemarre) 48
Kannikehuset (Sundby) 8, 33
Kappel, Jens. Gaardejer (Gunslev) 334, 336, 337
Kappel Mølle 154
Karen. G. m. Gregers Rasmussen 354
Karen. Lucia Pedersdatters Barn (Vejrø) 203
Karen. Methe Rasmusdatters Barn (Vejrø) 203
Kastrup, Andreas Christian. Krigsassessor (Vejrø) 205, 207—218
Kastrup, Christian Nielsen. Gaardejer (Nordlunde) 215—217
Kastrup, Jørgen. Ejer af Charlottenlund (Langeland) 205—207, 214, 218
Kastrup, Jørgen Jacobsen. Birkedommer (Scheelenborg) 203
Kastrup, Jørgen Otto Julius (Omø) 207, 210, 214
Kastrup, Niels (Juel) Toldbetjent (Odense) 203—205, 218
Kastrup, Niels Juel. Vognmand (Holeby) 217
Kastrup, Niels Juel (Holeby) 217
Kastrup, Niels Juel Martin. Gaardejer (Vejrø) 207, 210, 214, 215
Kastrup, Peter. Prokurator 205

Kastrup, Peter Christian. Sømand 207, 210, 214
Keg, Cahtarina Hedwig. G. m. Frederich Lovin 272
Kejlsø 393
Kejser-Nielsen, S. Præst, Politiker 235
Keller, Christian Monrad. Lærer (Skørringe) 255
Kenapel, Johs. Degn (Gunslev) 139
Kettenburg, v. Præst 122
Kettinge 159
Kiebitz, Wilhelm (Stevning) 275
Kield, Rasmus (Dannemarre) 41
Kiergaard. Forvalter (Christianssæde) 256, 258
Kiernemelkbugt 291
Kingo, Thomas. Biskop 360, 362, 365, 371
Kippinge 226
Kirkeby, Nørre 272
Kirkeby, Sønder 68
Kirkeby, Sønder, Kro 272
Kirsten. Tigger 357
Kirstine Maren. G. m. J. J. Kastrup 204
Kjeldskov 377
Kjeldstrup 100
Kjep, Niels. Gaardejer (Stokkemarke) 311
Kjærstrup 100, 377
Klausen, Slægten (Vejrø) 215
Klausen, K. M. Politiker 278
Klein, Frantz Vogelius. Byfoged (Rødby) 104
Klein, K. E. Præst (Aastrup) 196
Klemmensen, Hans. Gaardejer (Stokkemarke) 311
Klinge, Anton. Amtsforvalter 104
Knudsen, Hans. Gaardejer (Ravnse) 340
Knudsen, Hans. Landsarkivar 394
Knudsen, Jakob. Forfatter 237, 239
Knudsen, Jørgen. Gaardejer (Ravnse) 336, 337
Knuth, Eggert Christopher. Amtmand 359, 371
Knuthenborg, Grevskabet 307
Knuthenlund 311
Koch, Familien (Horbelev) 196
Koch, Cathrine Magdalene. G. m. Peter Olivarius Bugge 146
Koch, Elers. Præst (Horbelev) 321, 325, 328
Koch, Hans Christoffer Elers. Præst (Horbelev) 145, 146, 192
Koch, Hans Peter. Præst (Horbelev) 145, 146
Koch, Rasmus (Rabjerg) 358
Kolbye, A. Bestyrer (Maribo) 155, 395
Kong Svends Høj 306
Kongsnæs 332, 333
Korch, Morten. Forfatter 237
Koren, Johan. Sorenskriver (Norge) 103
Koren, Mor, se Diderichsen, Kristiane
Kornerup, Bjørn. Dr. theol. Overarkivar 195, 197
Korsnakke 291, 320
Korte, Anne Johanne. G. m. J. B. Wachmann 382
Korte, Jørgen Rasmussen. Arbejdsmand (Nykøbing) 382
Krag, Provstinde, se Brøchner, Sophie
Krag, Erik. Oversekretær 143
Krag, Laurids (Væggerløse) 357
Krag, Niels. Takseringsmand 336, 337
Kragemosen (Lungholm) 109
Kraghave 272
Kramnitze 98, 105, 391
Krarup, C.: Da Mormonerne huserede paa Lolland. Et Hundredaarsminde fra Vester Ulslev 225—232
Krebs, H. P. Th. Præst (Aastrup) 196
Krenkerup 101, 108
Krighaar, Rasmus. Gaardejer (Gedesby) 272 f.
Kring, L. Viceskoleinspektør (Nykøbing) 154, 398
Kristensen, Evald Tang. Folkemindesamler 266
Kristensen, Poul Halkjær. Museumskonsulent 149
Kronmann, Ane Kathrine. G. m. L. L. Junior 35
Kronmann, Frederikke Wilhelmine. G. m. Hans Jochum Junior 11.18, 22, 157, 161
Kruses, Anne. Troldkvinde (Ulslev) 362, 363
Krøl, Laurids (Højet) 360
Kuditze 98
Kühle, Sejer. Kontrollør (København) 149
Kældernæs 318
Købelev 63—74, 396
Kørber, Jochum. Oberst 143

Ladegaard, Nørre (Falster) 271
Landet 37
Lang 95
Langballe, Carl. Magister 52
Lange, Anna Marie. G. m. F. J, Leth 35
Langhøjgaard (Soesmarke) 261
Langwadt, Georg Carl Martin. Arbejder (Soesmarke) 264
Larsdatter, Johanne. Tjenestepige (Vejrø) 210
Larsdatter, Maren. G. m. Niels Sølling 33
Larsen, Alfred. Genealog 284, 393, 394
Larsen, Alfred: Da Dommen faldt. Et Tidsbillede fra det 18. Aarhundrede 37—50
Larsen, Alfred: En mærkelig Ansøgning om Gunslev Sognekald 138—139
Larsen, Alfred: En uheldig Gudmoder 274
Larsen, Alfred: Da Kronprinsen kom til Lolland 380—82
Larsen, Carl Frederik (Vejrø) 210
Larsen, Chr. Gartner (Guldborg) 267, 270
Larsen, Emil. Fabrikant (Herritslev) 282
Larsen, Emil, Snedkermester 397
Larsen, Gudrun og Alfred: Magister Oluf Lundts Optegnelser i Væggerløse Kirkebog 354—72
Larsen, Hans. Fabrikant (Guldborg) 266, 267
Larsen, Jens Henrik. Præst (Vindeby) 63, 68
Larsen (Pottemager), Jørgen, Gaardforpagter (Soesmarke) 261
Larsen, Niels. Gartner (Lungholm) 110
Larsen, Peder. Smed (V. Ulslev) 230
Larsen, Peder. Tærskemand (Sundby) 4
Larsen (Pottemager), Familien (Soesmarke) 262
Larsen, Rasmus. Tømrer (Skovby) 340
Lassen. Oberst 293
Lauridsdatter, Else (Herridslev) 274
Lauridsdatter, Malone (Rabjerg) 361
Lauridsen, Rasmus. Degn (Væggerløse) 368, 371
Laursen, Sv. Adjunkt (Nykøbing) 283, 296
Lehmann, Johannes Edvard. Religionshistoriker 236
Lehmann, Orla. Politiker 173, 174, 177
Lehn, Abraham. Godsejer (Fuglsang) 2, 10, 32, 165, 167
Lehn, Cathrine Margrethe. G. m. Christopher Georg von Wallmoden 32
Lehn, Elisabeth. G. m. Frederik Julian Christian Bertouch 105
Lehn, Erika Christine (Lungholm) 105
Lehn, Johanne Frederikke. G. m. Frederik von Wallmoden 103
Lehn, Poul Abraham. Baron (Lungholm) 103, 105, 114
Lembcke. Grosserer (Gentofte) 216
Lemming, Christian. Færgemand (Guldborg) 272
Lemming, Hans. Færgemand (Guldborg) 272
Leth, Slagter 208
Leth, Christopher Adolph. Fyrinspektør 20, 21, 23, 25—28, 30, 31, 35, 158
Leth, Frants Jochum, Landvæsenskommissær 35
Leyser, Michael, se Lyser
Liebrath, Peder Jespersen. Degn (Tillitze) 44, 45
Lillebrænde Kirke 51—62
Lind, Jørgen Nielsen. Guldsmed (København) 114
Lindberg, Anna Maria. G. m. A. C. L. Richter 265
Lindberg, Sven. Tømrer (Malmø) 265
Linde, Peter. Konservator 275
Lindemand. Købmand (Skelby) 137
Lindenov, Christoffer. Admiral, Lensmand 143, 144
Lindersvold 36
Linvald, Axel. Rigsarkivar 147
Lisse, Christian. Cand. mag. 279, 280
Lobkowitz, Maria Elisabeth. Prinsesse 121, 122
Lobkowitz, Philip. Fyrste 121
Lohse, Elisabeth (Branderslev) 346, 350, 351, 352
Lollike, Hans (Skovby) 336
Lommelev, Karen. Troldkvinde 359, 363

Lorck, Erik Madsen. Kommandørkaptajn 361, 371
Lovin, Madame, se Keg
Ludvigslund, »Galgekroen« (Ønslev) 220, 221
Lund. Fyrinspektør (Vejrø) 215
Lund, Amalie Marie Christiane. G. m. Niels Juel Kastrup (Vejrø) 214, 215
Lund, J. V. Præst (Aastrup) 196
Lund, Johan Hendrich. Landmaaler (Rødby) 104
Lundby, Laurids Nielsen. Præst (Søllested) 235, 236
Lundegaarde 96, 98
Lundsfryd, V. E. Civilingeniør 278
Lundt, Jørgen Lavridsen. Borgmester (Nykøbing) 354
Lundt, Karen Olufsdatter (Væggerløse) 370
Lundt, Laurids Jørgensen. Præst (Toreby) 361, 371
Lundt, Oluf. Præst (Væggerløse) 354—72
Lunge, Lisbeth. G. m. Palle Rosenkrantz 101, 401
Lungholm 94, 96, 100—103, 105, 106, 108, 153, 373
Lungholm Have 108—10
Lunn, Tage. Sognepræst (Birket) 155
Lyder, Mads. Gaardejer (Stokkemarke) 312
Lyser, Michael. Læge (Nykøbing) 83—92
Lütsen. Forvalter 336
Lützou, Henning Ulrik. Stiftamtmand 364, 365, 371
Løffler, J. B. Kunstarkæolog 386
Løfgren. Redaktør (Maribo) 199
Løvenørn, Poul de. Kontreadmiral 1, 2, 32
Løye, Peder Jensen. Indsidder (Sundby) 4, 5

Mackeprang, M., Museumsdirektør 275
Madsen, Caroline. G. m. A. C. Kastrup 207, 209, 210, 215
Madsen, Henrik. Gaardejer (Stokkemarke) 310
Madsen, Ole. Gaardejer (Stokkemarke) 310, 311
Madsen, Otto. Degn (Herridslev) 274
Madsen, Rasmus. Gaardfæster (Nagelsti) 160
Magdalene Sybille, Prinsesse 91, 276
Maglemer 308
Majbølle 159, 262
Malling, Ove. Historiker 185, 189
Mandix, Jacob. Kommitteret (København) 51
Mandix, Lucie Marie. G. m. B. S. Ingemann 51—62
Marcusdatter, Marie. G. m. Claus Frimand 278
Maribo 14, 33, 35, 64, 70—72, 74, 96, 97, 105, 106, 198—201, 365
Maribo Amts Plejehjemsforening 241
Maribo Amtsraad 27
Maribo Domkirke 119, 277, 389
Maribo Kloster 120, 121, 134
Maribo Stiftsmuseum 254, 296, 299, 302
Maribo Sø 95
Marie »Møllers«. G. m. M. Sigvardsen 209
Mariedal (Erikstrup) 274
Marquard, E. Arkivar 276
Marrebæk 135, 136
Marsvin, Ellen 120
Mathiassen, Therkel. Museumsinspektør 276
Mathiassen, Therkel: Træhjælmene fra Uglemosen 75—82
Mathiassen, Therkel: En Stenalderboplads ved Nagelsti 295—306
Mathiesen, H. Smed (Nøbbølle) 149
Matzen, Johannes, cand. pharm. (Nysted) 262
Maulitz, Wilhelm. Fajanceovnsfabrikant (Guldborg) 262—264
Meldahl, Fr. Arkitekt (København) 260
Meldahl, Heinrich. Jernstøberiejer (København) 255—258, 260
Meltzer. Skomager (Nykøbing) 198
Mentz, Heinrich. Kusk (Lungholm) 106
Michaelsen, Jeppe Prætorius. Købmand (Nykøbing) 13, 14, 35
Mikkelsdatter, Anne (Bøtø) 356
Mikkelsen, Hans (Hellebæk) 355
Mikkelsen, Hans. Gaardejer (Stokkemarke) 312
Mogensen, Dorthe Hansdatter, se Hansdatter
Mogensen, Hans. Skipper (Nykøbing) 35

Monrad, D. G. Biskop 225, 226
Mortensdatter, Karen. G. m. Niels Nielsen 203
Mortensdatter, Maren. Tjenestepige (Vejrø) 203
Mortensen, Cornelius (Væggerløse) 356
Mortensen, Frederik. Færgemand (Gaabense) 277
Mortensen, Frits. Færgekarl (Sundby) 3
Mortensen, Hans. Gaardejer (Skovby) 336
Mortensen, Hans. Husmand (Sundby) 19
Mortensen, Lars (Nr. Alslev) 330
Mortensen, Niels. Gaardbeboer (Vejrø) 203
Mortensen, Peder (Hasselø) 355
Mortensen, Rasmus (Radsted) 360
Moseby 181—197, 272
Moseby Præstegaard 181—197, 282
Mourier, B. Frue (Brahetrolleborg) 270
Mowitz. Teglbrænder (Rosningen) 269
Muhle, Jens Hansen. Præst (Vestenskov) 361, 371
Munk, Christina. Adelsdame 120
Munk, Kaj. Præst, Digter 153, 238, 280, 283, 398
Musse Kirke 392
Møhl-Hansen, Ulrik. Konservator 299
Møller. Madam. G. m. Købmand Møller (Rødby) 105
Møller, Andreas. Præst (Horslunde) 34
Møller, August Andrea Emil. Præst (Sønderup-Norup) 239
Møller, Caspar Ernst. Ridefoged (Nykøbing) 357, 360, 371
Møller, Cathrine Elisabeth. G. m. Isaac Sidenius 67, 70
Møller, Engel Margrethe. G. m. N. Juel Kastrup 205, 218
Møller, Frederik. Garver (Nykøbing) 159—162, 180
Møller, Hans (Dannemarre) 40, 48
Møller, Hans Ulrik. Præst (Torkildstrup) 58, 59, 67, 68, 71
Møller, Hartvig. Skomager (V. Ulslev) 226—229
Møller, Hartvig Frederik. Garver (Nykøbing F.) 180
Møller, Jacob Nielsen. Byfoged (Maribo) 64
Møller, Kathrine Marie (Maribo) 70
Møller, Lars (Dannemarre) 41
Møller, Maren (Dannemarre) 43, 46
Møller, Mathias. Borgmester (Nykøbing) 13, 15, 34
Møller, Niels. Gaardmand (Stoustrup) 63
Møller, Nielsine Marie. G. m. Knud Sidenius 67, 70
Møller, Peder. Kromand (Vaalse) 272
Møller, Petrine Jakobine. G. m. I. Hornemann Bredsdorff 59, 60, 67, 70, 71
Møller, Poul Martin. Digter 66—68, 72
Møller, Rasmine Marie. G. m. Thomas Christian Bredsdorff 67, 70,72
Møller, Rasmus. Biskop 63—74
Møller-Nielsen. Møller (Thorning) 234
Møring. Barber (Nykøbing) 14

Nabe-Nielsen, F. Fuldmægtig (Nykøbing) 283, 397
Nagelsti 160, 165, 295—306
Nagelsti Engmose 295—306
Nagelsti Skovgaard 20, 159
Nakskov 19, 32, 35, 39, 47, 67, 140—144, 147, 148, 151, 231, 277, 291, 293, 381, 393—95
Nakskov Ladegaard 350
Nathan, Moses Aron (Mausche Nasche) Nakskov 147
Nebbelunde 33
Neergaard, Slægten (Fuglsang) 32
Neergaard, Kammerherreinde, se Olsen, Charlotte
Neergaard, Johan Ferdinand de. Amtmand (Fuglsang) 24, 25, 36, 177, 178
Neergaard, Peter Johansen. Etatsraad (Fuglsang) 6, 7, 27, 29, 36, 167
Nestius, Mikkel. Præst (Landet) 37, 49
Niels. Methe Rasmusdatters Barn (Vejrø) 203
Nielsdatter, Anna (Vejrø) 203
Nielsdatter, Karen (Vejrø) 203
Nielsdatter, Kirsten. G. m. Jens Andersen 33
Nielsdatter, Maren (Vejrø) 203

Nielsdatter, Maren. Tjenestepige (Vejrø) 203, 210
Nielsen. Mormonpræst 226, 232
Nielsen, Chr. (Vollerup) 240
Nielsen, Chr. Postholder (Guldborg) 266
Nielsen, Morten (Sløsserup) 3
Nielsen, Morten (Vejrø) 203
Nielsen, Niels. Gaardbeboer (Vejrø) 203
Nielsen, Oluf. Konsumtionsbetjent (Nakskov) 39
Nielsen, Rasmus (Dannemarre) 40, 42, 48
Nielsen (Lillering), Rasmus. Landstingsmand 235
Nielsen, Richard. Hospitalsforstander (Nykøbing) 155, 283
Nielsen, Tømme. Gaardejer (Stokkemarke) 311
Nilson, Gustav Emanuel. Kakelovnsmager (Guldborg) 265
Nissen. Madam. G. m. Jørgen Nissen 222
Nissen, Erik B. 240
Nissen, Jørgen. Gaardejer (Boderup) 221, 222
Nordentoft, Johan. Oberstløjtnant 140
Nordlunde 32
Norgaard (Gunslev) 339
Norling-Christensen, Hans. Museumsinspektør 385
Nygaard (Lindet) 75
Nygaard (Vejrø) 209—217
Nygård-Nilssen, A. Dr. phil. 250, 251, 260
Nykøbing F. 2, 4, 6—10, 13, 67—69, 83, 89—92, 144, 152, 157—180, 205, 220—221, 272, 276, 291
Nykøbing Kirke 83, 84
Nykøbing Kloster 271
Nykøbing Slot 90—92, 271, 276
Nykøbing Sygehus 392
Nyrop, Camillus. Instrumentmager 279
Nysted 16, 151
Næb, Esbern 112
Næs 332, 333
Næsgaard Nor 333
Nøbbølle (Ryde Sogn) 149
Nøihausen. Forpagter 336
Nøjgaard, Niels. Dr. theol. 280
Nørdrup, A. E.: Hovederne paa Horbelev Kirke og »Visen om Hr. Truel's Døtre« 321—31
Nørgaard, Frederik. Højskolemand, Politiker 236
Nørreballe 308
Nørregaard, Jens. Højskoleforstander 236

Oehlenschlæger, Adam, Digter, 104, 105
Ole. Locia Pedersdatters Barn (Vejrø) 203
Olesdatter, Karen. Tjenestepige (Vejrø) 210
Olrik, Axel. Folkemindesamler 328, 329
Olsen, Charlotte Louise Elisabeth. G. m. Johan Ferdinand de Neergaard 27, 28, 36
Olsen, Chr.: Skovby Nor gennem 100 Aar 332—344
Olsen, Hans. Tjenestekarl (Vejrø) 210
Olsen, J. Vilhelm. Sognepræst (Snøde) 218
Olsen, Jacob Christian. Gaardfæster (Nagelsti) 159, 160, 162, 164, 180
Olstrup 98, 99
Olstrup Kirke 100—102
Olstrupgaard 99, 100
Olufsdatter, Kirsten (Tunderup) 364
Olufsdatter, Maren. G. m. C. D. Bumann 39
Olufsdatter, Maren (Rabjerg) 358
Olufsen, Adrian (Væggerløse) 359
Olufsen, Peder (Rabjerg) 358
Omø 214
Oreby 106, 201
Orebygaard 148, 152, 203
Orehoved 272
Orenæs 332, 333
Orlob, Bartskærer (Nykøbing) 369
Osted, Jesper Jensen. Præst (Nysted) 274
Othsing, Niels Christensen. Præst (Riserup) 89, 92
Ourupgaard 23, 35
Ovesen, Holger (Errindlev) 375, 376

Palle, Niels Henriksen (Rabjerg) 361
Pallis, Anne. Troldkvinde (Todderup) 361, 363
Paulli, Simon. Læge, Botaniker 91
Pecquet, Jean. Anatom. 85, 86

Peder. Locia Pedersdatters Barn (Vejrø) 203
Pedersdatter, Bente. G. m. Oluf Nielsen 39
Pedersdatter, Else Christine. G. m. Henrich Høvinghoff 381
Pedersdatter, Johanne Kathrine. Tjenestepige (Vejrø) 210
Pedersdatter, Kirsten (Bøtø) 355
Pedersdatter, Locia. Gaardbesidder (Vejrø) 203
Pedersdatter, Lucie. G. m. Peder Pottemager 261
Pedersdatter, Maren. G. m. Claus Fisker 44
Pedersdatter, Maren. Tjenestepige (Guldborg) 264
Pedersdatter, Margrethe. Husholderske (Vejrø) 210
Pedersdotter, Karna. G. m. J. Altmann 265
Pedersen. Jomfru (Galgekroen, Boderup) 222
Pedersen, Hans (Dannemarre) 43
Pedersen, Hans (Væggerløse) 364
Pedersen, Hans Jørgen. Tækkemand (Erikstrup) 274
Pedersen, Hastrup 240
Pedersen, Jacob, Gaardejer (Vejrø) 212
Pedersen, Mads. Postfører 4, 5, 32
Pedersen, Morten (Hasselø) 355
Pedersen, Niels. Hospitalsforstander (Nykøbing) 355, 371
Pedersen, Peder. Gaardejer (Tirsted) 235, 236
Pedersen, Rasmus (Vejrø) 210
Pedersen, Svend. Skytte (Nykøbing) 277
Pederstrup 241, 242, 255, 256, 258, 260, 267
Perlestikker, Anders Pedersen. Præst (Nakskov) 393
Petersen, Fuldmægtig (Sundby) 11
Petersen, Ditlev. Birkedommer (Fejø) 208
Petersen, Eggert. Planteskoleejer 295
Petersen, Jens. Gaardejer (Skovby) 336
Petersen, Ove. Arkitekt 150
Pfau, Heinrich. Fajancemager (København) 245
Pfau, Johan Ernst. Fabriksleder (København) 245, 268
Philip, Slægten (Nakskov) 147
Pilegaard, Jens Pedersen. Amanuensis 366, 371
Pilet 98
Plambøch, Otto Christian. Landmaaler (Rødby) 104
Pommer, Ole Madsen. Gaardejer (Thoreby) 165, 180
Pontoppidan, Andreas Christian. Sognepræst (Vester Ulslev) 225—232
Pors, Erik (Øllingsø) 100
Pottemager, Lars. Gaardfæster (Soesmarke) 261
Pottemager, Margrethe Larsen (Soesmarke) 261
Pottemager, Peder. Indsidder (Soesmarke) 261
Poulsen, Landmaaler 365
Poulsen, Anders. Tolder (Mariager) 38
Povlsen, Thorvald. Præst, Politiker 240
Priorskov 27, 165, 166, 171, 393
Prinsholm 34

Raagø 208
Raagøsund 292
Raahauge, Klavs. Gaardejer (Stokkemarke) 317
Radsted 359
Rahbek, Knud Lyne. Digter, Litteraturhistoriker 104
Randrup, Eggert Chr. S. Præst (Taagerup) 104, 105, 115
Rasch, Hans Hansen. Præst (Nykøbing) 361, 371
Rasmus, Færgekarl (Sundby) se Jensen, Rasmus
Rasmus. Ladefoged (Dannemarre) 41
Rasmus. Locia Pedersdatters Barn (Vejrø) 203
Rasmusdatter, Caroline Frederikke. G. m. Peder Rasmussen 210
Rasmusdatter, Karen (Rabjerg) 358
Rasmusdatter, Methe. G. m. E. Sørensen 203
Rasmussen, C. Maskinmester (Nr. Vedby) 342
Rasmussen, Carl Magnus. Færgemand (Sundby) 157—172
Rasmussen, F. V. Altmann (Nykøbing) 270
Rasmussen, Gregers. Præst (Branderslev) 354

Rasmussen, Hans. Takseringsmand 336, 337
Rasmussen, Hans. Tigger 356
Rasmussen, Holger. Museumsinspektør 148
Rasmussen, Lauritz. Gaardejer (Herridslev) 274
Rasmussen, Ludvig. Arbejdsmand (Boderup) 222, 223
Rasmussen, Mads (Dannemarre) 48
Rasmussen, Mine. G. m. C. M. Rasmussen 172, 173
Rasmussen, Peder. Indsidder, Søfarende (Vejrø) 210
Ravn, Dorte Jensdatter (Væggerløse) 354, 358
Ravn, Hans. Amtsforvalter (Nykøbing) 354
Ravnkilde, Peter Severin. By- og Herredsfoged (Sakskøbing) 8, 10, 11, 13, 17, 20, 21, 34, 160, 161
Ravnsborg 320
Ravnse 333, 334, 335, 339
Ravnse Høje 333, 336, 338
Reedtz, Peder. Kansler 142
Reedtz-Thott, Axel. Baron (Gaunø) 153
Resch, Jacob Benzon. Godsejer (Petersgaard) 294
Reventlow, Slægten 241, 247
Reventlow, Anna Margrethe. G. m. Hans Schach 252
Reventlow, C. D. F. Greve, Statsminister (Christianssæde) 255—260
Reventlow, Chr. Ditlev Greve, (Christianssæde) 252, 254, 389
Reventlow, Chr. Einar. Lensgreve 241, 244
Reventlow, Conrad. Greve (Sandbjerg) 256
Reventlow, Fr. Greve, Stiftamtmand 152, 281, 398
Reventlow, Fr.: Svend Jørgensen 60 Aar 287—88
Reventlow, Johan Ludvig. Greve 256
Reventlow, Ludvig. Greve (Sandbjerg) 259
Reventlow, Wilhelmine Julie. G. m. F. A. Holstein 256
Reventlow-Museet 241—270
Richter, Anna Catarina Theresia (Guldborg) 265
Richter, August. Fabrikant (Malmø) 265
Richter, August Carl Ludvig. Fabrikant (Guldborg) 244, 261, 264—266, 270
Riddersborg 381
Ringsebølle 94, 95, 97
Ringsebølle Kirke 112—115, 153
Riserup 89, 92
Rogert, Detlev Ludvig. Landsdommer (Bornholm) 149, 150
Rosa, Peter Hansen (Holsten) 366, 372
Rosenberg, P. A. Forfatter, Censor 236
Rosenkrantz, Palle (Krenkerup) 101, 102
Rosensparre, Lisbeth 101, 401
Rosenørn-Lehn, Frederik. Lensbaron (Orebygaard) 153, 155
Rosenørn-Lehn, O. Lensbaron (Orebygaard) 262
Rosenørn-Lehn, O. D. Lensbaron, Udenrigsminister 262, 263
Rosningen (Vesterborg) 269
Rostrup, Petra Marie. G. m. P. A. Andersen 33
Rostrup, Søren Casper. Fuldmægtig (Vordingborg) 33
Rothe, Eigil. Konservator 113
Roug, Niels Olsen. Gaardejer (Vejrø) 208
Rudbeck, Olof. Anatom 88
Ruder, Magdalene (Dannemarre) 41
Ruijter, Michiel Adriaanszoon. Hollandsk Admiral 142
Rydal, Tage 240
Ryde 37, 149
Rykkerup Skov 306
Rødby 35, 104, 105, 278
Rødby Fjord 112
Røgbølle Sø 95
Rørdam, Johannes. Præst (Torkilstrup) 240
Rørdam, Valdemar. Digter 280

Saabye, Niels. Præst (Errindlev) 104
Sabran-Pontevés, Elzéar af. Hertug 119
Sadolin, Jacob. Præst (Horbelev) 366, 370, 372
Sakskøbing 16, 17, 19, 23, 33—35, 151, 160
Salomon, Abraham. Præst (Idestrup) 356, 371
Salomon, Julius. Raadhusbibliotekar 147

Sandmann. Mamsell (Søholt) 106
Sandvig, B. C. 325
Sass, Else Kai. Professor 144
Saxfjed 378
Schack, Slægten 252
Schack, Fr. Chr. Greve (Gram) 253
Schack, Hans. Greve (Schackenborg) 252
Schack, Hans (den yngre). Greve (Schackenborg) 253
Schack, Otto Didrik. Greve (Schackenborg) 253
Schifter, R. L. Entreprenør (Søllested) 75
Schimmelmann, Heinrich Ernst. Greve, Statsmand 258
Schlegel, Carl Otto Emil. Generalmajor 334
Schmidt, Aug. F. Forfatter 153, 389
Schmidt, Georg Daniel. Købmand (Nykøbing) 13, 14, 35, 36
Schmidt, Johan. Borgmester (Nykøbing) 35
Schmidt, Johan. Færgemand i Sundby 1, 2, 19
Schmidt, Johanne Marie. G. m. L. C. Dresler 35, 36
Schoubye, S. Magister 254
Schrøder. Skytte (Nordlunde) 216
Schrøder, Abel. Billedskærer (Næstved) 153
Schrøder, Anna Marie. G. m. C. H. Biering 182
Schrøder, Chr. D.: Skovrider Chr. D. Schrøders personlige Oplevelser under Stormfloden i 1872 373—79
Schrøder, Christian Ditlev. Skovrider (Lungholm) 108, 373—79
Schrøder, Ludvig. Højskoleforstander 108, 236, 373
Schrøder, Rasmus Peter. Postmester (Rudkøbing) 182
Schulin, Sigismund. Greve 374, 375, 379
Schultz. Løjtnant (Boderup) 222, 223
Schultz, Th. Postembedsmand 172
Schärf, Adolf. Vicekansler 122
Schöne, Johanne Marie. G. m. Johan Schmidt 35
Seyer. Skipper (Rostock) 11, 12
Sidelmand, Gregers. Præst (Arninge) 37, 49
Sidenius, Eduard. Købmand (Maribo) 70
Sidenius, Isaac. Præst (Ø. Ulslev) 70
Sidenius, Isak. Brændevinsbrænder (Nykøbing) 13, 14, 27, 34
Sidenius, Jacob. Sognepræst (Ø. Ulslev) 34
Sidenius, Knud. Købmand (Maribo) 70
Sidenius, Knud. Købmand (Nykøbing) 34
Sidenius, Rasmus. Købmand (Nykøbing) 12—18, 34
Sidenius, Vilhelm. Købmand (Nykøbing) 296
Sigvardsen, Marcus. Karl (Vejrø) 209, 210, 211, 217
Sigvardsen, Niels (Nygaard) (Langeland) 209
Simon. Færgemand (Nykøbing) 144
Simonsen. Major 294
Simonsen, Mogens (Nykøbing) 366
Sjælstofte 98
Skelby 137, 359
Skibsted, C. F. de Fine. Overretsassessor 177
Skinner, John Watson. Engelsk Søofficer 293
Skjoldborg, Johan. Digter 239
Skjørringe 189
Skovby 98, 333—35, 339
Skovby Hestehave 333
Skovby Holme 333
Skovby Nor 332—44
Skovbye, Frants Jørgensen. Præst (Idestrup) 361, 371
Skovlænge 32, 37
Skræder, Anders (Idestrup) 355
Skørringe 233—240
Skørringegaard 271
Slemminge Kirke 392
Sløsserup 3
Smed, Rasmus (Væggerløse) 364
Smidt, D. R. S. Pibefabrikant (Stubbekøbing) 276
Smidth, Anton Julius. Fiskerikonsulent 196
Smidth, Hans Jensen. Inspektør (Corselitze) 188
Smidth, Jens Hansen. Præst (Aastrup) 187—197, 282
Snedker, Kjeld (Nagelsti) 296, 298
Sobek. Østrigsk Ministerialraad 123, 124
Soesmarke 261, 264, 266

Sok, Hans Hansen. Gaardejer (Stokkemarke 317
Sok, Mikkel Hansen. Gaardejer (Stokkemarke) 310, 311, 317
Sonne, O. E. Amtsforvalter (Maribo) 155, 283
Sortsø Nor 333
Sostman, Jacob. Tobaksspinder (Nakskov) 147
Sponneck, Wilhelm Carl Eppingen. Rigsgreve, Statsmand 30
Spærle. Skipper 112
Staal, Hans Reimer. Præst (Fuglse) 104
Staal, Karen. G. m. Hans Hincheldey 104
Stadager, Anne (Væggerløse) 359
Stahmer, Johanna Cathrina Sophia. G. m. 1° P. A. Greiff, g. m. 2° J. Hansen Smidth 188
Stange, Hans Foged (Hasselø) 358, 361
Stange, Ole Hansen (Væggerløse) 359
Steensen-Leth, Carl Fr. Major (Egeløkke) 207
Stokkemarke 63, 149, 150, 307—20
Stokkemarke Kro 311, 312, 315, 316
Stokkemarkegaard 319, 320
Stokkenæsgaardene (Blans) 319
Strandgaard, C. Kommunelærer 397
Strandholm 94
Strognæs 377
Stubbekøbing 33, 54, 276
Studehave 377
Stæhr. Maanedsløjtnant 293
Suhm, Peter Frederik. Historiker 189
Suhr, Bertel Wichmand. Købmand (Maribo) 105
Suhr, Johan Christopher. Præst (Nr. Vedby) 370, 372
Suhr, Rasmus (Dannemarre) 43
Sundby (Thoreby Sogn) 1—36, 157—180, 220
Sundby Færgegaard (Thoreby) 1—36, 157—180
Sundtoftegaard (Nagelsti) 160
Svanning, Rasmus. Skoleholder (Tillitze) 44
Swendburg (København) 248
Svendsen, Ole Willer. Købmand (Rødby) 115
Sværke, H. Gaardejer (Gunslev) 343
Systofte 226
Sædinge 97, 98
Sædingestenen 97
Søholt 105, 201, 364
Søllested 75, 235
Søllested Kirke 112
Sølling, Kirstine. G. m. P. A. Andersen 33, 180
Sølling, Niels. Kleinsmed (Nykøbing) 33
Sønderkarle, Baroniet 103—115
Sørensen, Anders. Gaardejer (Stokkemarke) 311
Sørensen, Erich. Gaardbeboer (Vejrø) 203
Sørensen, Niels. Slotsskriver (Nykøbing) 372
Sørensen, Søren. Borgmester (Maribo) 277
Søtoft, Nicolai. Præst (Vindeby) 68

Taagerup 94, 95, 98, 104, 115, 235
Taagerup Kirke 110—112, 153, 389
Taagerupstenen 97
Taars 92, 291, 292
Taars Færgested 380
Taasing, Rasmus (Dannemarre) 45, 46, 48
Taastrup Lund 322, 329
Tange. Forstander 239
Tellesen, Friderich. Færgemand (Gaabense) 272
Ter-Borch, Juliane Henriette. G. m. M. R. von Jessen 32
Tesdorpf, Edward. Godsejer (Gjorslev) 396
Tesdorpf, Edward. Godsejer (Ourupgaard) 23, 24, 36, 222, 383
Thaulow, Bodil Marie. G. m. Rasmus Møller 64, 69, 71, 73
Thaulow, Poul Jensen. Sukkerraffinadør (København) 64
Thiel, Henriette. G. m. F. V. Altmann 266
Thomasdatter, Karen. Gaardmandsenke (Vester Ulslev) 225, 230
Thomsen, Carl. Lærer (Skelby) 160
Thordrup, A. Forretningsfører (Nakskov) 155, 282, 397
Thoreby 6, 19, 20, 33, 34, 96, 159, 165, 180, 225, 226
Thorlacius-Ussing, V. Direktør (København) 282, 386

Thorlacius-Ussing, V.: Reventlow-Museets Fajanceovn fra Christianssæde og Pottemagerne i Guldborg 241—270
Thorsø 94
Thorsø Mose 94
Thorvaldsen, Bertel. Billedhugger 53, 242, 258
Thue, Karen (Gedesby) 136
Thunsen, Frederikke Christine. G. m. Niels Brock 33
Tietgen, Carl Frederik. Bankmand 379
Tillitze 41, 44, 98
Tillitzestenen 97
Tilsen, Jes Taysen. Borgmester (Nykøbing) 365, 371
Tingsted 223
Tirsted 233—240
Tirsted Kirke 150
Tirsted-Skørringe-Vejleby Ungdomsforening 233—240
Tirstedstenen 97
Tofte (Nebbelunde) 385
Top, Jacob Pedersen. Præst (Købelev) 360, 371
Torkilstrup Kirke 51—62
Torkilstrup Mølle 154
Toxværd, Henrik Christian Ludvigsen. Gaardejer, Kirkeejer og Kromand 219—221
Toxværd, Karen. Folkemindesamler (Væggerløse) 153
Troels-Smith, J. Mag. scient. 75
Tryde, Holger Jacobsen. Præst (Østofte) 360, 366, 371
Tryne, Ole (Væggerløse) 369
Tudse, Peder (Skovby) 336
Tygesen, Jens (Væggerløse) 369
Tyreholm 333

Uglemose (Birket) 75—82
Uldall, Kai. Museumsinspektør 266
Ulfeldt, Slægten 118, 121
Ulfeldt, Anna Catharine 120, 121, 134
Ulfeldt, Corfitz. Rigshofmester 119, 134
Ulfeldt, Corfitz Anton. Rigsgreve, Diplomat 121, 122
Ulfeldt, Leo. Rigsgreve, Feltmarskal 120, 121
Ulfeldt, Leonora Christina 117—134
Ulrichsdal 387, 392
Ulslev, Vester 225—232
Ulslev, Øster 34, 70
Ulslev, Øster, Kirke 392
Utterslev 75

Vaalse Kro 272
Vaalse Vig 333
Wachmann, Johan Bernhard. Købmand (Nakskov) 381, 282
Waldstein-Wartenberg-Leutomischl-Dux, Johann. Greve 119, 121
Valerius, V. Bibliotekar (Maribo) 155, 283, 397, 398
Valkendorf, Karen. G. m. Anders Gjøe 102
Valkendorfs Kollegium 51
Wallmoden, Charlotte 105
Wallmoden, Christopher Georg von (Fuglsang) 32
Wallmoden, Fr. W. von. Kammerjunker (Fuglsang) 21, 103
Valnæs 332, 333
Vardenberg, Henrik. Ridder (Egeby?) 114
Vedby, Nr., 92
Vedel, Anders. Højskolemand 236
Wedel, S. M. Sognepræst (Everdrup) 184
Wedell, Hannibal. Greve (Wedellsborg) 204
Wegge, Jomfru (Pederstrup) 256
Weibull, Curt. Professor 140
Vejleby 233—240
Vejleby Skole 238
Vejlebyskov 96
Vejrø 202—218, 279
Wendt, Carl. Gehejmekonferensraad 256
Werløs, Laurits. Præst (Tingsted) 366, 372
Werløs, Peder Lauridsen. Præst (Tingsted) 366, 372
Wested, Camilla. G. m. M. Wested 238
Wested, Christian Frederik. Præst (Stenløse) 238
Wested, M. Lærer (Vejleby) 235—238
Vestenskov 32
Vesterborg 37, 269
Vestergaard, Niels Peder. Præst (Majbølle) 270
Viborg, Hans Jensen. Præst (Stege) 142
Wichmand, Bertel. Købmand (Nykøbing) 387

Wichmand, Christiane. G. m. J. Kastrup 218
Wichmand, Frederikke Georgine. G. m. C. J. Hartmann 33
Wichfeld, Slægten 387
Wichfeld, Henning. Oberst (Engestofte) 387
Wichfeld, Jørgen. Kammerherre (Engestofte) 387
Wichfeld, Jørgen. Vicelandsdommer (Engestofte) 387
Vidiemosen (Lungholm) 109
Vigsnæs 262
Wiingaard, G.: Stridsholms Ager 274
Wiingaard, Georg. Konsul 390, 391
Vikke, Anders. Gaardejer (Stokkemarke) 312
Vikke, Peder. Gaardejer (Stokkemarke) 312
Wilcken. Fuldmægtig (Nykøbing) 162
Wilhjelm. Forpagter (Nygaard) 210
Willen, Johan von (Lybæk) 143
Willert. Lærer (Hillested) 278
Willesen, S. Rektor (Nykøbing) 155
Villius, Hans. Licentiat 140, 141
Wind, Rasmus. Præst (Skovlænge) 37, 49
Vindeby 63, 65, 68, 71
Winding, Hans Mikkelsen. Præst (Radsted) 360, 371
Vinding, Rasmus Hansen. Gaardejer (Ravnse) 337
Winhofer, Dina. Eventyrerske 133
Winther, Chr. Digter 69, 283, 396
Winther, Daniel Jensen. Præst (Sdr. Kirkeby) 361, 371
Winther, Hans Christian. Præst (Fensmark) 69, 73
Winther, Johanne (Hanne), se Borchsenius
Wolf, Eiler Christian. Præst (Skelby) 366, 372
Volquartz, Johannes Marius. Præst (Søllested) 235
Wolsing, Jens. Gaardejer (Bursø) 281
Wraae, C. E. Præst (Aastrup) 196
Wulff, A. H. Provstinde, se Hahn, Anna Henrikke 104
Wulff, Christian. Kontreadmiral 289, 291—94
Væggerløse 354—72, 393
Væggerløse Kro 272
Væver, Anders (Væggerløse) 364

Zahrtmann, Kr. Maler 117, 118
Zimmer, Christoffer. Præst (Dannemarre) 38

Ærbo, Rasmus Peter Ditlev. Matros (Nykøbing) 13, 14

Øigaard, Dr. phil. 247
Øllingsø 100
Ønslev 219—224
Ørslev 359, 363
Ørsted, Anders Sandø. Retslærd, Politiker 104
Østen, Carl: Fastelavnsløjer paa Sydfalster omkring 1860 135—138
Østen, Carl: Daglig Kost paa Sydfalster i gamle Dage 272—274
Østen, Ole (Bruserup) 370
Østergaard, Betzy Isidore. G. m. Peter Johansen Neergaard 36
Østerskov (Stokkemarke) 310
Østofte 308
Østofte Mølle 154
Østrup, Eleonora Maria. G. m. Poul Christian Danchel 382
Østrup, Nicolai. Købmand (Nakskov) 382

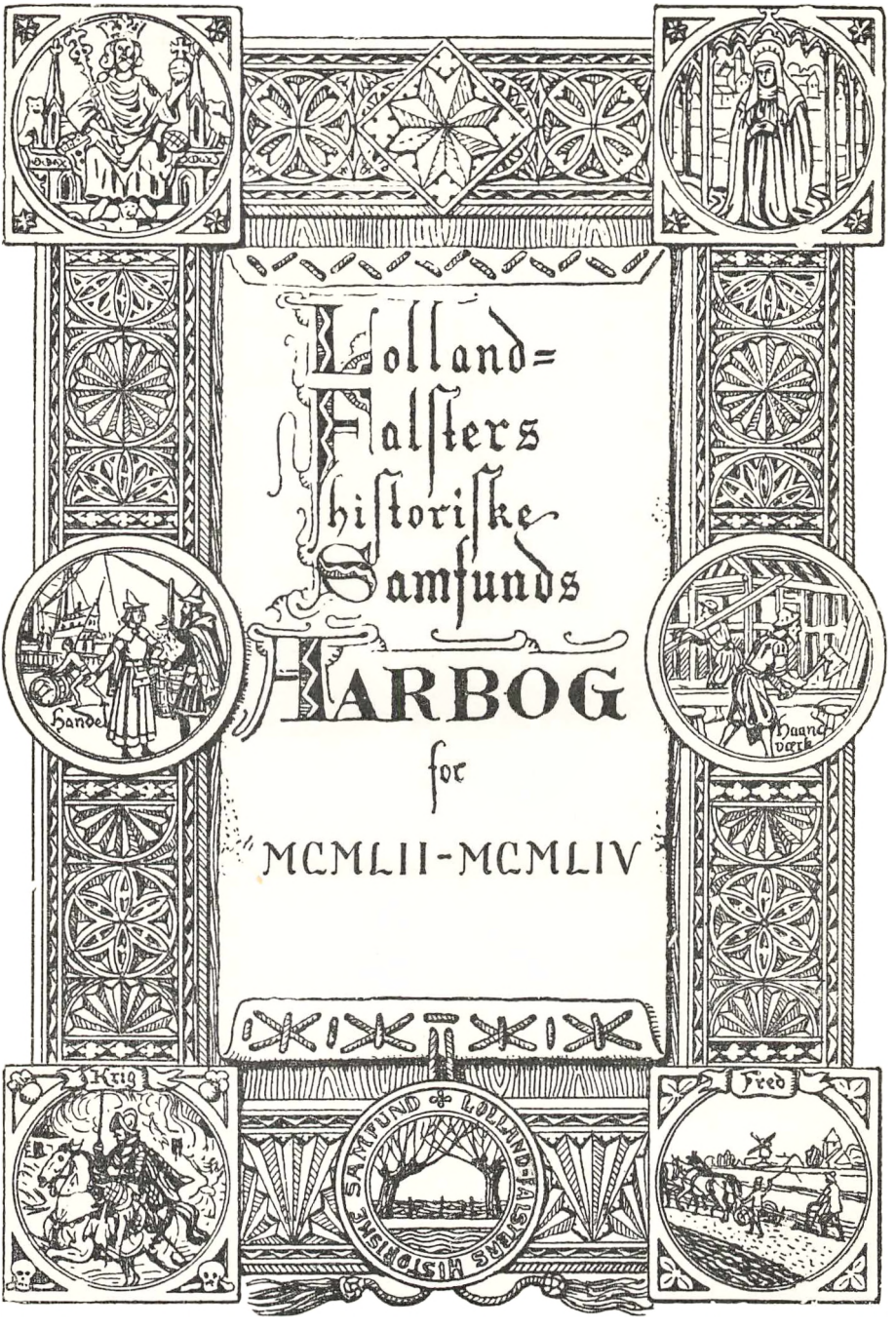

VII Række (Bind XL—XLII med Register)

1954
STIFTS-TRYKKERIET
Nykøbing F.

Indhold

	Side
Andrup, O., Museumsdirektør, mag. art.:	
Leonora Christinas Krucifiks	117—134
Bernild, Holger, Redaktør:	
Et lollandsk Haandværkerhjem i Firserne	198—201
Bertouch-Lehn. Rud., Baron, Gesandt:	
Historiske minder på Sydlolland	94—115
Brøndegaard, V. J., Forfatteren:	
Krigsassessoren paa Vejrø og hans Slægt	202—218
Eske, L., Larsen, Gaardejer:	
Galgekroen ved Falster Rettersted	219—224
Garboe, Axel, Dr. phil., Sognepræst:	
Kongelig Majestæts Læge for Lolland-Falster, Michael Lyser	83— 93
Hoflund S. F., Sognepræst:	
Om fru Ingemanns malerier i Torkildstrup og Lillebrænde kirker	51—62
Holtse, Niels, Adjunkt:	
Om gårdenes beliggenhed i Stokkemarke by før udskiftningen	307—320
Houmand, H. L., Sognepræst:	
Moseby Præstegaard i første Halvdel af forrige Aarhundrede	181—197
Isaksen, Birger, Førstelærer:	
Biskop Rasmus Møller og Købelev	63—83
Lollandsk Landboliv i gamle Dage	345—353
Jensen, Jens Marinus, Forstander:	
Nogle Træk af det folkelige Oplysningsarbejdes Historie. Ungdomsforeningen i Tirsted-Skørringe-Vejleby	233—240
Jørgensen, J., Adjunkt:	
Af Sundby Færgesteds Historie fra de ældste Tider til 1867,	
I. Færgegaarden og Færgerne	1—36
II. Trækfærgen og Broen	157—180
Jørgensen, Sv., Lærer, Folketingsmand:	
Fra Kanonbaads-Krigen. Affæren ved Lolland	289—294

Side

Krarup, C., fhv. Sognepræst:
Da Mormonerne huserede paa Lolland. Et Hundredaarsminde fra Vester Ulslev ..... 225—232

Larsen, Alfred, Genealog:
Da dommen faldt. Et tidsbillede fra det 18. århundrede ... 37—50

Larsen, Alfred og *Fru Gudrun Larsen:*
Magister Lundts optegnelser i Væggerløse kirkebog (fortsættes) ..... 354—379

Mathiassen, Therkel, Dr. phil., Overinspekt. v. Nationalmuseet:
Træhjælmene fra Uglemosen ..... 75—82
En Stenalderboplads ved Nagelsti ..... 295—306

Nørdrup, A. E., Førstelærer:
Hovederne paa Horbelev Kirke og »Visen om Hr. Truels' Døtre« ..... 321—331

Olsen, Chr., Gaardejer:
Skovby Nor gennem 100 Aar ..... 332—344

Reventlow, Greve, Stiftamtmand:
Svend Jørgensen 60 år ..... 287—288

(*Schrøder, Chr. D.*, Skovrider):
Chr. D. Schrøders personlige Oplevelser under Stormfloden i 1872 ..... 373—379

Thorlacius-Ussing, V., Direktør ved Ny Carlsberg-Fondet:
Reventlow-Museets Fajanceovn fra Christianssæde og Pottemagerne i Guldborg ..... 241—270

Smaastykker ..... 135—139, 271—274, 380—384
Fra Bogverdenen ..... 140—151, 275—280, 385—394
Årsberetning, regnskab m. v. ..... 152—156, 281—284, 395—402
Register ..... I—XX

Tidligere Aarbøger m. m.

Ved Henvendelse til Samfundets Sekretær, Lærer Svend Jørgensen, Toreby, Søllested, faas:

Aargangene 1913, 1918 samt 1922—1942 à	Kr. 1,00
Aargangene 1943—1952 à	— 2,00
Aargang 1953	— 3,00
Norvin, William: Kilder og Hjælpemidler til Studiet af Lollands og Falsters Historie I—II	— 1,00
Litteratur om Lolland-Falsters Historie og Topografi	— 0,50
Beretning om Hjemstavnskurset paa Lollands Højskole 1926	— 1,00
Jørgensen, J. og Ussing, H., Lollandsk Landsbyliv	— 2,00
Hjelholt, H., Falsters Historie I—II	— 10,00
Blatt, Franz: Under vor Haand og Segl	— 0,50
Grandjean, Louis, E.: Digeingeniør Peder Nicolajsen Pærregaard og hans Slægt	— 1,00
Jørgensen, Svend: Bag Diger og Hegn I	— 4,00
Jørgensen, Svend: Bag Diger og Hegn II	— 6,00
Munk, Kaj: Landlige Interiører	— 5,00